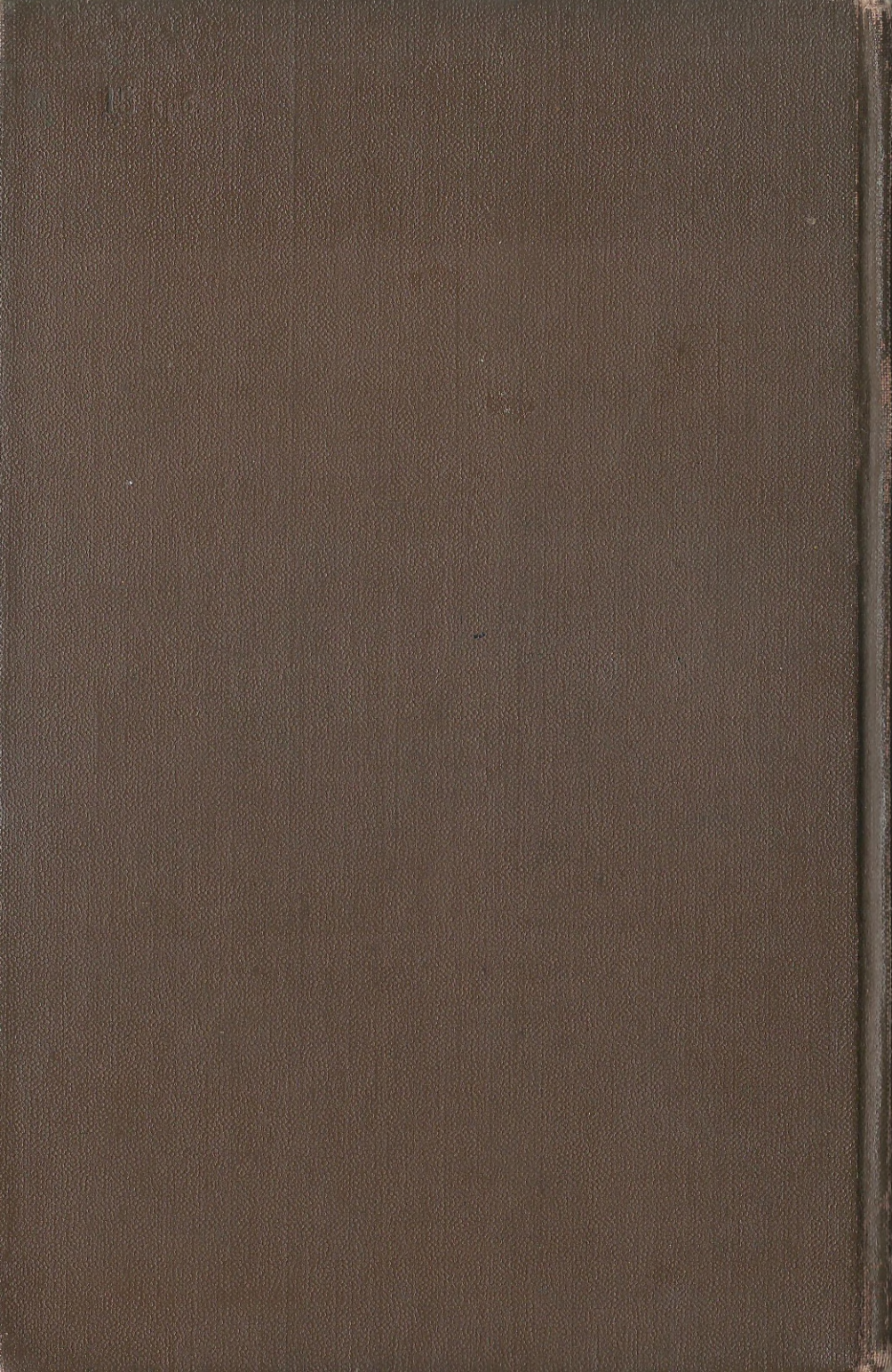


84907
Б16

МИКОЛА
БАЖАН



ДЕРЖАВНИЙ БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ





МИКОЛА БАЖАН



ВИБРАНЕ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ—1951

ЇГО ІМ'Я



ЙОГО ІМ'Я

Нема імен величніших на світі
За імено, що ми несем в серцях, —
Воно негасним сонцем у блакиті
Освітлює наш переможний шлях.

Весь титанічний труд, всі справи незліченні,
Всі подвиги, що звершує народ,
Його ім'ям, його вченням натхненні,
Осяяні вогнем його турбот.

Коли, зібравшись в світлому палаці,
Святкують люди торжество своє —
Народ під гул захоплених овацій,
Його ім'я вславляючи, встає.

Коли з глибин розпеченої домни
Чавунній річці ринути дано, —
Говорить гордо металург невтомний
Сталеве слово, славне імено.

Коли з бетонних плит аеродрому
Літак шугає до нових висот, —
В грозі моторів, як в розкатах грому,
Його ім'я проказує пілот.

Коли навкіл флагштоку будівничі
Стають, до неба звівши хмаросяг, —
Над пишним домом під побідні кличі
Підноситься з його найменням стяг.

Весіннім ранком, голубим, імлистим,
Коли одгорне перші скиби плуг, —

Проспіване завзятим трактористом,
Його ім'я йде піснею навкруг.

Коли розряд енергії шалений
Ламає ядра атомів тверді, —
Його ім'ям свої труди учений
На щастя людям признача тоді.

Коли щасливі голоси малечі
В рясних садах лунають тут і там, —
Дзвенить одним укоханим ім'ям
Їх срібна мова, їх веселі речі.

Йдуть воїни — сміливців юних стан,
І пісня тішить юність їх орлину, —
Цю пісню слухав Тихий океан,
Цю пісню чули вулиці Берліну.

Одне гримить в цій пісні імено, —
Його повторюють, мов клятву серця щире,
Його несуть, мов горде знамено
Геройства й слави, подвигів і миру.

Його наймення світові всьому
Звучить, як владне миротворче слово.
Хай вража тьма громадиться грозиво, —
Він сяйвом правди розтинає тьму.

Для всього світу, всіх його віддалили
Зорею благовісною сія
Величне, світле, радісне ім'я,
Надія людства, світоч правди — Сталін.

1950

* * *

Людина стоїть в зореноснім Кремлі,
Людина у сірій військовій шинелі,
Ця постать знайома — у кожній оселі,
У кожній будові на нашій землі.

На півдні і півночі, заході й сході,
Як прапор, як образ, що з'єднує нас, —
Цей профіль людини, вкарбований в час
І в простір, і в серце великих народів.
Країно! Як ширшає літ виднокруг,
Як повниться ділом, що ти тільки мариш!
Він з нами, він поруч, великий товариш,
І вождь, і найближчий улюблений друг!
Ім'ям його жити й змагатись, як муж,
І геть половини, і треті, і чверті!
Вітчизні віддати — не вигризки душ,
А всю повноцінність життя або смерті.

1931

ВЕЛИКИЙ ДЕНЬ

Як плід змагань, як плід сягань побідних,
Приходить він, навіки славний день,
Коли зведем в мільйонах рук свобідних
Наш виборчий, наш вольний бюлетень.

Ми на листки державного паперу
Найкращі з кращих впишем імена
Людей, які здолали стратосферу,
Яким підвладна моря глибина.

І ми поставим першим в бюлетені
Наймення, людством обране навік, —
Це — наша сила, вчитель наш і геній,
Отець народів, мудрий більшовик.

Весь світ одчує велич дня й години,
Коли, як воля кожного із нас,
В Верховну Раду гордої країни
Ввійдуть вони, обранці славні мас;

Дозорці пильні заходу і сходу,
Майстри життя, високих справ творці
Так поклянуться батькові народу,
Свій бюлетень піднісши у руці:

— Я, учень твій, я, відданий до краю
Вітчизні любій, матері моїй,
Великим словом нині присягаю
Для неї жить, за неї йти у бій.

І я клянусь в день виборів до Ради,
В цей світлий день, у цей священний час:
Для ворогів у нас нема пощади,
І сил нема, які здолали б нас!

1937

ВЕДИ, УЧИТЕЛЮ!

Рисунок людської рішучості і волі
У зламі їхніх губ, в простім огні очей,
У всемогутності і величі ідей,
Що їхні подвиги піднесли в ореолі
Незнаних на землі, безсмертних епопей, —
Такими є вони, обранці ясночолі
Народу вільного і звільнених людей.
Вони пройшли в життя до перемоги збройно,
Майстри землі й машин, майстри зерна й руди.
Мільйонами тепер відзначені достойно
За міць свою і честь, за вірність і руди.

Бідою зрощені з народом і в народі,
Слізьми згодовані півсотні літ назад,
Вони підводяться — борці сивобороді,
Що знали смак нужди, дим перших барикад,
Що йшли у наступи, в атаки йшли багнетні,
Що в очі гибелі дивилися стократ, —
Вони підводяться, будівники славетні,
Щоб із народних рук одержать свій мандат.

Це вславлені батьки нового покоління,
Яке цвіте, росте і поруч них стає,
Вогнем високого, прекрасного стремління
Осяявши життя нестьмарене своє.
З батьками вкупі йдуть ці юнаки й дівчата
І мовить кожен з них: — Я кров свою віддам,
Щоб горде назвисько обранця-депутата,
Заслужене життям, затвердити життям.

І ділом істинним я доведу народу,
Що годен імені народного слуги,
Нещадно нищивши отруйних змій породу,
Щоб, смертю вражені, сконали вороги.

У вікопомний день, коли на службу пильну,
Як вірних слуг своїх, покликав нас нарід,
Присягу ми складемо незрушну, неухильну,
Яку почує люд, яку почує світ.
Ми — люди перемог, ливарники і ткалі,
Танкісти, льотчики, учені, чабани,
Народу й партії гартовані сини,
Проказуємо слова, слова присяги сталі:
— Веди, учителю! Всю міць народних душ,
Навіки зріднених у єдності священній,
Утілив у собі твій життєдайний геній.
Веди, учителю! Веди, великий муж!

1938

ЖОВТНЕВИЙ МАРШ

Чуєш, як злітає
і лунає світом
Звук сурми, сяйнувши
дзвінко й гаряче?
Під пурпурним стягом,
золотом розшитим,
Йдемо — до серця серце,
до плеча плече.
Крок двохсот мільйонів —
він гримить могутньо
Маршем велетенських,
радісних робіт
Це — народ радянський
йде в своє майбутнє,
В неухильне завтра,
в комунізмі світ.
Владно ритм тримати,
зладнано ступати
Кличе голос сурем,
повнозвучна мідь.
Маршу бойового
громові розкати, —

Чуеш, як над світом
світлий марш звучить?
Марш неподоланний,
впевнений, невтомний, —
Він співає в серці,
чується нам він
В подихах мартена,
в рокотанні домни,
В пружнім обертанні
сяючих турбін.
Він — в плавбі комбайна
в тракторному громі,
В шумі обважнілих
урожаем хвиль.
Він — в трудах нагхненних,
не підвладних етомі,
В дружності всіх прагнень,
в єдності зусиль.

Прапор рине вгору.
Сяйністю своєю
Він навислі хмари
з неба розмете.
В полумені стягів
сяє над землею
Сталінського слова
сонце золоте.
Сонце, наше сонце!
Світові простори
Сяйвом життєдайним
залива воно.
Очі всього людства,
всіх народів зори
Бачать наше дружне
славне знамено.
З древніх стін Пекіна,
з жовтих піль Китаю,
З вкритих димом битви
плідних межиріч
На вітання наше
нам відповідає
Їх вітальне слово,
їх побідний клич.

Чуеш, як несеться
 пісня дружби й слави
З берегів Дунаю,
 з-над албанських гір,
З башт старої Праги,
 з веж нових Варшави, —
Пісня про братерство,
 про свободу й мир?

Сонце б'є в літаври.
 Марш гримить над світом,
Марш свободи й правди,
 сили і життя.
Жах проймає душу
 хижакам неситим, —
Чуеш їх предсмертне,
 злякане виття?
Вовчі зграї виють
 голосом надсадним.
Вищирену пащу
 роздирає їм
Жах перед прийдешнім
 вироком нещадним,
Жах перед народом —
 власним і чужим.
Пісню всіх народів,
 пісню миролюбну,
Пісню грізномовну
 не заб'ють вони.
Серцем, словом, ділом
 людство знищить згубну,
Кровожерну зграю
 паліїв війни.
Сонце плеше в сурмах.
 Сонцем грають марші,
Що гримлять над світом
 тридцять другий рік.
Прапори Жовтневі,
 мужні стяги наші
Сяєво й надію
 в світ внесли навік.
Переможним маршем,
 стяги розгорнувши,

Плине наш державний
гордий корабель,
До мети своєї
впевнено сягнувши,
Шторми поборовши,
не злякавшись скель.
Ми — в пориві спільнім,
в творчій праці сталій,
Курс до комунізму
точно кладемо.
На містку команднім
в даль вдивився Сталін —
Він несхитно держить
корабля кермо.

1949

КОНГРЕС У ВАРШАВІ

Променисто осяявши пишні ступені свої,
розгортаються світлі, величні акорди Шопена,
наче брама висока,
із бронзи і сонця різьблена,
наче брама Варшави,
гостинне вітання її.
Під колонами звуків,
під арками дужих акордів
на трибуну, окрилену голубом білим вгорі,
неквапливо підносяться,
людською гідністю горді,
батраки і письменники, вчені
і пролетарі.
Від мільйонів людей
різних рас, і племен, і народів,
з берегів Хуанхе, від корейських потоптаних нив,
з чорторіїв Америки,
з Шеффілдських димних заводів,
із катівень Туреччини,
з бідних французьких домів
кожен з них
на трибуну
схвильовано й просто виходив

І простими словами
про людство і мир
говорив.

Різні люди навкруг,
різних дум,
різних мрій,
різних вір,
та серця їх об'єднує
слово промовлене:
мир!

Священне слово — мир,
відоме слово — «Frieden»,
коротке слово — «раіх»,
недовге слово — «peace»,
але якщо його
в Нью-Йорку ти підніс,
то поліцейських жди собі відвідин;
тюрми чи кулі кланівських гульвіс;
якщо його
ти в Лондоні промовив,
то зразу в горло вчепиться тобі
рука підступних, хитрих с'єсловів,
лякливих шахраїв,
запеклих у злобі;
якщо його
над площами Парижа
ти розгорнув, як променистий стяг,
то вже на тебе жде
за рогом
постать хижа
з американською гранатою в руках.
Крізь револьверний тріск,
крізь лапи полісменів,
крізь ґрати тюрем,
шпигунів ряди
ці жінщини й майстри,
ці шахтарі й учені
прийшли сюди,
і с'євом займається їх зір,
коли змовляють владне слово — мир.
Не благання,
не скаргу
несуть на трибуну вони.

Як сурма бойова,
підіймає людей
їх вимога.
В боротьбі здобувається
миру тверда перемога.
Боротьбою долається
дика потвора війни.
І мільйони встають,
і мільйони виходять на площі,
і пронизують хмари в польоті стрімкім голуби,
і мільйонами стягів
гроза життєдайна
полоще,
благовісна гроза благородної їх боротьби.
Їхню волю грізну
зупинити війну
не зламати нещадним терором.
Мир і спокій людей
не впаде, як трофей,
попід ноги кривавим потворам.
Оборонців життя
не злякає виття
сухорлявих карлят з Вашингтона.
Дати відсіч війні!
Під прапори борні
за колоною входить колона.
І гряде на чолі
всіх народів землі
трудоарів авангард монолітний, —
волі й миру оплот,
наш радянський народ,
нездоланний, рішучий, несхитний.
І мільйони встають,
і в колони ладнаються строго,
ворогам,
людожерам,
тюремникам
навперекір,
і підносять свій голос, земний потрясаючи шир,
і співають хвалу стягоносцеві миру земного:
Слава Сталіну!
Сталін — це мир!

РОКИ



ПІСНЯ БІЙЦЯ

Бійці виїжджали, і коні іржали
(Стримано в стременах сталь дзвенить),
А дим терпкий у полі, а в полі дим іржавий,
І слина з кінських губ— немов ковильна нить.

Дібровою загін бійців поїхав,
Підковами клепали коні путь,
І лязк шабель, і брязкіт піхов
У тиші чорній чуть.

Насували на лоба папахи,
Ковтали піль міцний, солодкий дух,
І порохом робучі руки пахнуть,
І кров'ю засмердівсь ялезений кожух.

Ось один похилився. Я знаю: ти мариш
Про дітей і про жінку якусь.
Полюби ж, полюби, товаришу,
В барабані сім мідних куль!

Бійцям не можна спать на варті,
Плекать утому на лиці.
Чого ж то будуть варті
Такі бійці?

Ви — месники тепер за них,
Ви месники есте,
За братів розтерзаних,
Згвалтованих сестер.

222.

Бережіть, бережіть і гордіться
Найменням суворим своїм,
Найменням червоногвардійця
І прапором бойовим!

Коли ворожий почувеш постріл,
— Рушницю, — й на коня!
Подивися на обрій просто.
— Поганяй!

Крізь гони, крізь гони
Боець помчить.
Лічи патрони,
Ран не лічи!

Не питай дороги,
Хоч трупом ляж!
Серце — в остроги,
Й стягни патронташ.

Хай вітер в вічі,
Умри — не стій!
На кожній стрічі
Стрічаєм бій.

Команд не ждіте!
Хто став — пристрель!
Розкрають вітер
Сотні шабель.

І ми двічі вмерти змогли б
За чорний вугіль, за чорний хліб;
За чорні натруджені руки
Ми двічі умерти змогли б.

1925

ПРОТИГАЗ

З дряговин виростала ніч.
І чорнів чавун облич.
В мозок вгруз цвях дум:
Коли ж підем в останній штурм?
В мозок вгруз дум цвях,
Та над окопом має стяг,
Червоний стяг, що дав коммол.
Не зрадить стяга п'ятий полк.
Цей п'ятий полк — тут сьомий день,
Вперед не йде й назад не йде:
— Вже тиждень стоїмо отак.
— Чи витримаєм тиск атак?

В бліндажі питав політком:
— Як нам бути з п'ятим полком? —
Корчивсь мукою стиснутий рот:
— Чи витримаєм наступ хімічних рот? —
Раптом рукою його спинив
І м'язи напружив старий начдив.
Командирам сказав і сказав бійцям:
— Не шлють респіраторів нам,
На тисячу дамо протигазів ми,
А як з іншими будуть людьми? —
Заклякнуло серце. Серце — як лід.
Політком вщух. Політком зблід.

Начроти, схилившись, понуро встав,
Ламаючи сині, тверді уста:
— Червоноармієць не знає зрад,
До смерті боронить він волю Рад.
Тисяча є, тож хай тисяча тут,
Тримаючи фронт, тримає редут.
Кому ж респіраторів неvistача —
На поле, в атаку плечем до плеча!
Скажу вам одверто за роту мою:
Як гинуть, то гинуть зручніше в бою.

Ранок чорний обрїй скребе.
Випростав день кострубатїї хребет.
Не на небі сонце, сонце — на полях,
То сонцем зоріє червонїї стяг.

Сотні очей — як сотні ран.
Сотні сердець — як один барабан.
Сліз не було, і ридань не було.
Тільки начдив схилив чоло.

Кров'ю полоще стяг за горбком.
Першим окопа лишив політком.
І там, де яри і де сутінь яруг,
Розгорнули дві тисячі свій ланцюг.

Харкнув газом назустріч балон.
Затремтів, спинився батальйон.
В скроні думка ударила враз:
«Нас не врятує протигаз».

Полк яром біг, ховався за горбом,
Стискали руки грані бомб.
Дві сотні кроків, один заряд.
Як крапля крові горить зоря.

Пливе отруйний чад завіс
Яром вниз і полем вниз:
Сивим глевким молоком
Над п'ятим звис полком.

Кілька кроків добігти не змогли,
Кілька кроків не змогли добігти.
Синім лицем на ріллі лягли,
І в землю вп'ялися нігті.

Окоп захолов. Окоп занімів.
Видер із серця слова начдив:
— Червоноармієць не знає зрад,
До смерті боронить він волю Рад.
Хай тисячі ляжуть бійців на полях —
Не хитнеться червоний стяг,
Червоний стяг, що дав коммол!..
Не зрадив стяга п'ятий полк!..

1925

БУДИНОК

Мов райдуга, що викута в гамарні,
Уже нагнувсь над домом віадук,
Але ще юрбами навколо ходить гук,
Стає в стовпи громохкі й незугарні.
Стовпи громохкі. Палі риштувань.
Підойми зігнуті. Поламані домкрати.
Кипить могутніх будувань
Гарячий бунтівничий кратер.

В'їдається у степ цупка робота та,
Як смерч, поставлений донизу головою,
Трясе рівниною і двигает горою,
Мов аркуші, шари земні горта.

І вибуха, як постріл, рух,
Розряд міцних натуг.

Тут
Буає труд.

І пруг
ляга на пруг,

І кут
ляга на кут;

Луна іде навкруг
Споруд.

Ідуть потужні голоси,
Прокочуються в танці,

І відгукуються бази
Тяжких електростанцій,
Де на моторах, з-під щіток,

Між нафтових калюжок,
Повзе, закручуючись, ток,
Немов сталевий стружок.

Налявши сяйва в склянку ламп,
Він в'є свою спіраль

Від паль
До дамб,

Від дамб
До паль,

Кваплячись у даль,
Де хаос ям і хаос куп

Піску й рудої ржі,
Де на твердий, упертий шруб
Нагвинчуються етажі.

Колонки електричних гроз
В дротах прогрімотіли,
І лопає тривалий трос,
Як лопаються жили.
І смерчі звуків випряда
Оскаженіла хуга;
То крутиться мерщій труда
Велична центрофуга.
Обертається мерщій,
Луну на гони й гони
По рельсах гомінких колій,
Як вагонетки, гонить.

Копають степ, свердлять масив,
І закладають тут же
Масиви стін, і дула димарів,
І кратери споруджень.
Зубами чорними зубил
Рубають ромби брил,
Бетон громадять в кучугури,
І пахне, як озон, їдкий металу пил,
І котяться важкі акорди сил,
Широких спин і мускулястих тіл
З залізної клавіатури.
Залізо б'ють і гнуть прекрасну мідь
В горбатих м'язах руки чоловіка.
Над землею гримить,
Над старою землею гримить,
Як марш нечуваних століть,
Будування висока музика.
І стогне степ,

і стугонить країна.

Стальна запінена турбіна
Електростанцій вікових.
І рухається день, як верств одвічних здвиг,
І другий день уже чекає черги,
Бо кожен день — як вибух і як штурм,
Шалений марш напружень і енергій,
Салют,
і виклик сурм,
і натиск,
і алярм.

ПРАПОР, І СОНЦЕ, І ВІТЕР

Узорним зеленим прозор'ям
спалахують башти каштанів.
Спливають Дніпра переливи,
перекати хмаринок та барж.
На смоли шліфованих вулиць,
на круги й троянди майданів
Іде, виграваючи міддю,
в серця ударяючи, марш,
Прапори просторі, як вітер,
і квіти, як сяйво, великі,
І сонячні грози оркестрів,
робочих капел голоси!
Ми город підносим, мов чашу
весни, розцвітання й музики.
Сади розкриваємо навстіж
для молодості і краси,
Бо Київ наш людському щастю
належить назавше й навіки,
Бо Київ прекрасному людству
належить на вічні часи.

Так шаблі і стяги шуміли,
як зараз бурують дерева.
Так виліт струнких ескадронів,
вітри розметавши, шумів.
Як орден, величне і просте,
підноситься сонце червнєве,
І промені в варті почесній
Встають над полями боїв.
Встають над рівнинами Сквири,
де рвали фронти, наче греблі,
Де землі гриміли прибоєм
об сімдесят тисяч копит,
Де шляхтичі пишні шугали
вужами в жита тонкостеблі
І де Ворошилов на карті
відзначив новий перехід.
Як прапор, схиляється сонце
до братських могил Погребища,
Над ржавою кручею Ржищева,
просвічуючи Дніпро;

Над Кременчуком, де, у вічність
вписавши нові бойовища,
У людській руці не здригнулось
рішуче і мудре перо.
І підпис — шість літер, і дата
від 3 червня, і номер.
Історія й слава проходить
в проходи крізь час і фронти.
Людина у сірій шинелі
накреслила путь на Житомир.
Щоб в радість великого людства,
фронти проломивши, пройти.
Людина підводиться. В підпис
шість літер поставлено: Сталін.
І слово в рядку телеграми
як присуд епохи лягло.
Вривається грім ескадронів
в Бердичів, у Фастів і в Малин,
Й орел на яснім амаранті
сивіє й ламає крило.
І Київ, наш звільнений Київ
встає із кривавих проталин,
Людина підводиться. Сонце
б'є в очі й вінчає чоло.

Серця, і прапори, й полотна
несуть його слово і образ,
І крихітна Майка на груди
чіпляє любимий портрет, —
Цей профіль, ці очі уважні,
ця посмішка тиха і добра
На крилах знамен понад світом
проносить, як буря, свій лет.
Людина підводиться. Очі
вдивляються в світ і в майбуття
Так само, як вміли вдивлятись
і десятиліття назад.
З полотнищ, що мають над плином
залитого сонцем стопуття,
Людина вдивляється в Київ,
приймаючи гордий парад.
Під клич урочистої сурми,
в дзвінких розгортаннях параду

Виносять на площу прапори,
непишні і мужні, як честь.
Засмаглий танкіст відкриває
гримучу і ковану ляду
І, стяги вітаючи, каже
у відповідь спогаду: «Єсть!»

1930

СМЕРТЬ ГАМЛЕТА

Я знаю вас, Гамлете, снобе дволичності,
Я знаю ваш звичний і змучений грим,
І ваші гримаси та риси трагічності,
І весь ваш нехитрий буденний режим:
Живете на мансарді,
гуляєте в дворику,
Вночі ж —
сопете над писемним бюролом,
На жовтому черепі бідного Йоріка
Рисуючи вензелі млявим пером;
Про мудрість незнану говорите, бродячи,
І дім свій зве — Ельсінорська земля,
Йі п'єте,
щоб духовно зв'язатись з прародичем,
Краплі данського короля.
Це, може, єдине, що в вас королевського,
Бо не розкошуєте, в борг живучи,
І часто
приходить
мара Достоевського
До Гамлета в гості
лякати вночі, —
Лякати і загрожувати, мучити і кликати,
Дарма не розводиться: бути чи не бути?..
А Гамлету легше вкусить свій лікоть,
Ніж стати на гостем накреслену путь..
Стоїш у ваганні,
двоїшся,
і мариш
У трансі проблем, і дилем, і оман,

І чуеш, як хтось промовляє —
товариш!

І чуеш, як інший нашіптує —
пан!

І Гамлет очунює,
пробує жваво

Озватись на те і на це.

Мовляв, придивіться —
ось моє праве,

Це ліве у мене лице.

Не вірте!

Не дайте блідому Гамлету

Сховати між фраз і між поз

Двоязику його гомілету,

Його роздвоєнський психоз.

Двійник!

Роздвоєнство!

Примари романтики!

Примарні блукання роздвоєних душ!

Такий романтичний, надземний туман такий

Смердить труповинням чому ж?

З'ясовано:

всякі божественні Януси

Насправді вдивляються тільки назад,

І манна надземності,

манна гуманності

Змінила хімічний свій склад.

Та й прізвище інше учені їй видали,

Як дару сучасного неба і слід. —

Звучить голосніше за герцогські титули:

Дихлордіетилсульфід.

Пожива Месії, Мойсейова манна,

Де хлор — за підливу,

арсеник — за сос.

Мойсей!

І Месія!

І Цезар!

Осанна!

І чорним хрестом із небес бомбовоз.

Прибрала романтика вигляд і хватку,

Як вахмістр і унтер.

І дивно,—

невже,

Хтось в шафі, неначе дідівську крилатку,
Двійника старомодного ще береже?
Для цього часу і терпцю дістає в кого?
Кому іще личить крилатка оця?
Іде по Європах мара Достоевського
І шкрябає пальцем в двоїсті серця.
І люди вилазять з сердець, як з облаток,
Як з чирія,— з люті, з верзіння і з мук, —
І син генерала,

 й гетьманський нащадок,
І пруського юнкера висаний внук
В одній уніформі виходять на брук.
Тепер пошукайте Альош Карамазових
В святих легіонах, в муштровім строю,
Де вони в фільтрах машкар протигазових
Фільтрують рідесеньку душу свою.
Надувсь респіратор і хобота вишкірив
І дме Ісус респіратору в зад.
Навіть ви,

 християнніший князю Мишкіне,
Вписались до бравих солдат!
Значить, гундосій, і вас-таки
Захопили звитяги святі
І вирости хвостики свастики
На вашім смиреннім хресті!
І браво підкручує печені вусики,
Зухвалий наводить на лобика глянець
Гвардія чорна скажених Ісусиків,
Прозелітів святих сигуранц.
А Гамлет вагається.

 Ці церемонії
Часи відкидають такі.

 Принце Данії!
 Чуєте?
 Принц Солдафонії
Вам дозволить піти в денщики!
На башти надземні ховаєтесь, Гамлете?
Ви вперлись у кут,

 ви не сунете вспать.
Розв'язання справжнє теперішніх драм не те,
Де звикли ви руки ламать і стогнать,
Бо снайпери чорні — залага у башті,
У башті із кості слонової рим.

І рими уміють стріляти.

І зважте —

На кого стріляють і б'ються із ким!
Старі контррозвідники й чисті поетики
Укупі в святих хрестоносних полках
Вивчають скорочені курси естетики
Погромів Петлюри і кар Колчака.
Схопіть же за горло, як вбивцю, заплутаність.
Гуманних, як зрада, й затруених слів!
Єдина велика і справжня є людяність —
Ленінська людяність останніх боїв.
Між новим і старим —

не лягли мости.

На два стани розпався вік.

Вмирай, чорний Гамлете,

принце лякливості,

Щоб в боях народивсь чоловік!

На місце в бою своє

не набрести, —

А твердо прийти і стать.

І клас навчить і любові, і зненависті,

І клас навчить зростать.

І станете в лави, де кожен робочий,

Де кожен засмаглий в боях рудокоп

Навчить вас дивитися ворогу в очі,

Навчить вас застрелити ворога в лоб.

1932

ТАНЕЦЬ

Як є гармонь — нехай гармонь.

Нехай гармонь, хоч ти!

О, добрий, молодий вогонь —

Зривайся і лети!

Мороз тверез, — весела гра, —

Тверезий, а п'янкий.

Злітай і ринь — твоя пора.

О, вогню молодий!

І красень-рік стоїть при грі,

І став мороз тверез,

І чути дзвони угорі

Берез, вітрів, небес.
Полине, зрине чоловік,
Пливуть, кружать жінки,
І він стоїть, цей красень-рік,
Що вищий над віки.
Сідає гостро на долонь
Кристалець сніговий.
Як вихор, пролітай в гармонь,
О, вогню молодий!
О, вогню мій, в цей сніг, в цей рік,
Як в жодне з сотень літ,
Ти так не цвів, ти так не пік
Стодзвонної землі.
Старі діди ідуть сюди.
І підліток — виходь!
В блакитну паморозь, в сади
Иди, врочиста плоть!
Обцасом бить зірчастий лід,
Сузір'ями колоть!
Ти квітнеш вперше з сотень літ,
Розумна й сміла плоть!
Ти — плоть, і ти — натхнення. Ти ж
Світи береш бороть.
В віках, як серце, ти дзвениш,
Прекрасна людська плоть!
Це — людство. Муж, і немовля,
І мати, й син-воляк.
О, людство — це твоя земля,
І радість — теж твоя!
Стомовний тлум, сторукий люд,
Як людство, повстає.
Твій труд, твій літ, твій лад, твій суд.
І свято — теж твоє!

1936

І СОНЦЕ ТАКЕ ПРОЗОРЕ

I

І сонце таке прозоре,
Що його не помітять навіть,
І в крові воно, і в скроні,
і в повному пульсі рослин.
Пейзажі — тонелі в простори —
Наповнить, усталить, оправить
В великий, солодкий і чистий,
в живий, як літорость, бурштин.
Як живчик, як жилка тривожна,
Прокреслиться павітер в ньому,
Тектиме по гранях, по тактах
кристалізації дня.
Ще грань не довершиться кожна,
Як вийде із світлого дому —
Це дівчина вийде, чи жінка,
чи парубок, чи хлопчєня.
І візьме блискучу лопату,
Яка, наче паморозь, пахне,
І травами пахне, й росюю,
й шліфованим холодком;
Бо саме садити розсаду,
Як трохи чорнозем протряхне,
Щоб корінь вганявся в зростання
зухвалим хлопчачим ривком.
Твердіють гранчасті тростини,
Пориті каналами жили,
Вологі хрящі і сосуди,—
рослин змогутніле стебло.
Клітчатки розламують стіни
Родовища хлорофілу,
Де сонце зеленим кристалом,
ядром життєдайним лягло.
Як труби, підносяться квіти,
І клумби гудуть, як літаври.
Густим і розкотистим тоном
комунівська клумба звучить.
Алое важкі сталагміти.
Кольчуга брязкучого лавра.
Напружений дим матіюли.

Настурцій узорчата мідь.
Як залпам, рослинам летіти,
Щоб рватися вибухом барви,
Щоб в льоті за ними шугати
ракетам движких верховіть!
Цвітіння салюти високі,
Землі гостростеблі проколи —
Виструнчує їх садівничий
в дбайливій роботі своїй.
Врізається в простори й роки
Спіраллю завихрене коло
Довершених планів і прагнень,
зречевлених вчинків і дій.
Як палаци многоколонні,
Як стовпища струй мідноллятих,
Встають, навантаживши землю,
нечувані врожаї.
Це — сімені сили бездонні
Бушують в глибинах багатих.
Це — труд небувалого людства
підносить трофеї свої.
І зело, могутне, як атом,
І атом, розквітлий, як айстра,
І формулу, плідну, як сім'я,
побідно підносить творець.
І радість веселого майстра
Гримить над двигтучим верстатом,
Де іскрою світла цвітує
і циркуль, і лінза, й різець.
Конструктор, механік, ливарник,
Монтер, полевод і геолог
Доконують звичай роботи —
спокійну величність майстрів.
На сагах, на травах стобарвних,
На сонячних бліках, на долах
Спалахують світлі оркестри
залюднених селищ-садів.
Вслухається майстер і чує,
І власну уловлює ноту
В мільйонних звучаннях країни,
в гармонії майстерства:
Відточує і шліфує
Він голос своєї роботи,

Посилений дужим єдинством,
здобутий із глибу єства.
Утвердження людства. І правда
Земної історії. Перша
Встає над землею людина —
господар своєї землі.
Однаково — чи стратонавти,
Розвідники чорної тверджі
Найвищих небес, чи спокійні
сталевих машин ковалі,
Чи металурги, дозорчі
Тяжкого томління металу,
Чи стримані комбайнери,
флотилій земних водії.
Це — добрі майстри землеборчі,
Що в єдність людей досконалу,
У першу гармонію світу
ввімкнули змагання свої,
І він — у цій радості творчій,
Отой садівник, що помалу
На клумбу висаджує квіти —
настурції і шальвії.
І клумба вирує, як ватра
Невситимого проростання, —
Хороший, врожайний доробок
добірних посівів людських.
І лопають сімені ядра,
Починаючи бомбардування.
Й оката стокротка, як дзига,
заверчується біля ніг.

II

Садівник нахилиється. Заступ
Зашпортується на корці,
Яка сивизною покрила
поверхню ґрунтів запашних.
Задумавши пальму зубчасту
Садити на клумбовій горці,
Повинен врізати садівничий
лопату на повний штих.
І раптом скрегоче лопата.
Блискуча чорнозему брила

Вивертається круто. Лисніє
 розкопана яма, і в ній,
 Як чаша опукла й горбата,
 Черепа кість зажовтіла,
 Зав'язши в блідих коренищах,
 мов клубень якийсь костяний.
 Від праху земного, від глею
 Високе чоло очищає
 І черепа ронить на клумбу
 в настурції та шальвії.
 І разом з крихкою землею
 Уважний копач підбирає
 Малу п'ятикутну мідяшку,
 емблему великих боїв.
 Він знає, що знахід цей значить,
 Що значить цей знак випромінний,
 Ця зоряна мідна відзнака
 міцних переможців-людей.
 І він розгинається й бачить
 Прекрасне буяння країни
 І наскрізь просвічені сонцем
 ключі бистролітних алей,
 І людства походи величні,
 І трепет мільйонного серця,
 Всі радісні й сонячні землі
 країни творців і майстрів.
 — Зореносець! — сказав садівничий,
 І знак, що зацвів і зітерся,
 На дужу свою долоню,
 мов крові шматок, положив.
 — Окислився метал. Зазеленіла мідь.
 Пурпурова емаль лиш де-не-де вціліла.
 Ну, що ж — це тільки знак, жетон живого діла
 Живих людей, які вже вмiли жити!
 На людський лоб,
 на дужі людські кості,
 Як підсумок буття, як свідчення, чим жив,
 Поклала цю зорю рука товаришів,
 Розгорнуту зорю,
 мов розу тих вітрів,
 Що омивали світ і продували простір.
 Я пізнаю породу зореносців,
 Породу нашу.

Риси пізнаю.

І кожен горбик, зморшку і полосу.
Я чую і тепло, й важучу повність мозку,
Що владно мисль виношував свою.
Я пізнаю його і риску кожну, й бганку, —
Вона не стерлася, напружена й жива.
Живе цей рот. Він вмів проказувать слова
І вирок на смерть, й дитячу колисанку.
І формулу складних хімічних варив.
Він вмів наказувать. Він цілував і марив.
Він зганьблював і гнав,
 сміявся і судив,
Твердів у захваті,
 тремтів у гніві

 й кликав,

Але ніколи він шматком сирих м'ясив
Не звальювався.

 Був добрий, видно, виков,
Що формував його з найліпшого лиття.
Так формувалися проводирі й солдати.
Так іспитом на міць для них ставали дати
Хорошого робочого життя.
Вони — донбасівці. Вони — магнітогорці.
Вони вже вміли житьь.

 Змужніли вже вони,

Ці люди радості, роботи і війни,
Ці пильні вартові і вільні життєтворці.
Уміти житьь.

 Уміти знатьь.

 І вміти йти ураз.

Уміти знищити. Уміти вигнатьь. Витрястьь.
І він вирішує — єдиний творчий клас,
Єдиний взявши триб,
 в єдину вставши пристрастьь.

І він вирішує, виконуючи суд
Ім'ям історії і партії:

 достоїн

Ввійти в живе і житьь —

 чи пласко пасти геть?

Пішли над землями страшні зеніти воєн.
Приходило життя. І відступала смерть.
Так розкривалося історії начало.
Так починали житьь. І так кінчався суд.

І ось вона — вона вганялась в кут,
І ось вона — вона звучать кінчала,
Тризвучність змучених, німих предтеч людства,
Цей тризвук родива, і дозрівання, й смерті:
Родився — раз. Плодився сім'ям — два.
Розпався — три. І не дано четверте.
О, дружба мас, ти перша входиш в вічність!
Прекрасна й радісна тривого тисяч,— ти ж
Окремого буття розгортуюш рубіж,
Розвивши й змноживши незмірну одиничність.
І жить — це значить жить чуттям

мільйонних сил,

Чуттям себе, помноженого вперше
На солідарність серць, на вільну спільність діл,
На небувалий зміст твоїх сягань і звершень.
Чуття единств — чуття безсмерть. Тоді
Між творчістю й трудом розстроєно різницю,
І в творчій захваті всеможний труд таїться,
І творчий захват — в кожному труді.
І жить — це значить жить.

Зречевлювати труд.

Зречевлювати мисль,
утілювати слово

В строфі поем, в пропорції споруд.
У ритмах пильного і впевненого кову,
Нового людства пишучи статут.
І ти, що череп твій напроти мене тут
Лежить між трав і зел, в настурціях і ругах,—
Я знаю, — ти не з тих створінь давно забутих,
Потворок розпачу, хижацтва, зрад і зблуд.
Ти не помер в мені,
у тисячі і тисячі

Таких, як я.

Ти — в цвіті.

Ти — живий.

Криваву твань в походах славних місячи,
Чи пробиваючи новий в землі забій,
Розстрілюючи в лоб засудженого ката,
Над полем ведучи мотора точний дроз,
Рядки вивчаючи ученого трактата,
Ти творчістю в безсмертя входив... що ж,
Салют, товаришу!.. —

...На виднокрузі

Проходили люди й співали.
Він чув голоси. Він сміявся,
просвітлих садів садівник.
Упавши на череп, як в друзі
Дзвінкого й твердого кристалу,
Метався огнем семибарвним
розколотий сонячний блік.
Це роси дробились на пружі
Високого взлоб'я. Помалу
Кружляла край жовтої скроні
червона планетка гвоздик.

1936

ГРИМИ, ФАНФАРО!

Як пахнуть землі, свіжі, соковиті,
Пронизані стрільчастим сходом трав!
І пух з верби, немов бджола на вітті,
Перелетів і в озеро упав.
Лілова тінь м'якої хвилі плеса
Заграла, з плюскотом омивши береги,
І втиснули свій перший слід колеса
В іще вологі та грузькі луги.
Димком зеленим вгорнуті, дерева
Звелись в полях, як ватри запашні.
О, як цвіте оця земля травнева,
Ця батьківщина людської весні!

У небувалих сходах трав і зела,
В нечуваних для всесвіту піснях
Вона цвіте — могутня і весела,
Як перша з весен, зроджених в віках.
Її вславляють золоті фанфари
Прославлених могутністю полків;
Її вславляє рокіт літаків,
Розсікши, наче блискавиця, хмари.

Грими, фанфаро! Лунами стократ
Високозвучна мідь розспіває по світу.
Коли почавсь в хвилину гордовиту

Під мурами Кремлівськими парад,
Цей клич дійде до селищ каталонця,
До берегів мутних китайських рік,
І, там його почувши, чоловік
Відчує враз травневу близькість сонця,
І скаже він сусідові: «Камрад,
Ти чуєш клич весінній над Москвою?
Іде з Кремля, вітаючи парад,
Обранець людства, вождь Країни Рад
В шинелі сірій простого покрою.
Ти бачиш? — сонце поруч з ним стає,
Єдине й справжнє сонце над землею,
Коли на місце сходить він своє
На правому уступі мавзолею.
Ти чуєш клятву гордої краси,
Повторену від Заходу до Сходу?
«Я — син,— гримлять врочисті голоси,—
Син трудового славного народу».
Це слово клятви повтори і ти, —
Клянуться нею кращі люди в світі,
Єдиним серцем зріднені і злиті
Одним чуттям єдиної мети:
«Хай вмру в боях, але я добре знаю:
Ніхто не спинить радості приход, —
Вона навіки увійшла у світ,
Земна і людська радість першомаю».

Грими, фанфаро! Піснею плесни
Столунно й світло, грізно і завзято,
І проспівай усій землі про свято
Вселюдської великої весни!

1938

ЗБРОЯ МИРУ

В широкі хмари неба грозового,
В раптовий спалах блискавки й вітрів
Врисовано осяєно і строго
Трикутник срібних літаків.
Вони ідуть, гуркочучи залізною,
Пливають суворо й впевнено вони.
Тебе вітають, молода вітчизно,
Твої окрилені сини.

Пронсяться, аж гуд іде землею,
Аж степ двигтить од їхньої ходи,
Громожкі танки, гусінню своєю
Тяжкі карбуючи сліди.
Юнацькі очі молодо і грізно
З їх темної сіяють глибини.
Тебе вітають, радісна вітчизно,
Закуті в панцирі сини.

Розвивши стяг у вітровім просторі,
Єдиним тілом здаючись згори,
Ідуть снайпери, стрільці орлинозорі,
Рушниць провірені майстри.
Бринять багнети, виструнчені скісно. —
Цей мужній наступ, спробуй, зупини!
Тебе вітають, звільнена вітчизно,
Твої стрільці — твої сини.

Команда: «Марш!» — і винісся на кручу,
Не знаючи утоми й перепон,
Своїх шабель піднісши сталь співучу,
За ескадроном ескадрон.
Гримлять пісні, виспівувані різно.
Гримить розкат пісенної луни.
Тебе вітають, вславлена вітчизно,
На конях встаючи, сини!

Ми чуємо гарчання люте й хиже, —
Собака воен зводиться сліпа.
Наважся тільки, тільки підступи же
До прикордонного стовпа!
Розчавимо — нехай благають слізно,

Не вимолять пощади дикуни!
На захист твій, улюблена вітчизно,
Повстануть всі твої сини!

І ми стоїм на всенародній варті,—
Не вирвать зброї з нашої руки.
Хай спробують, — дізнаються, що варті
Ці наші танки й літаки.
Нехай почнуть — тікати буде пізно
Для паліїв останньої війни,
Бо захистять твій мирний труд, вітчизно,
Твої озброєні сини!

1937

ГНІВ ОТЧИЗНИ

Розкатами гармат гримлять загірні далі.
Твердиною стоїть на варті коло них
Вітчизна мужності, вітчизна слави й сталі,
Вітчизна Сталіна, вітчизна серць стальних.
Ти в гніві зводишся, обурена вітчизно,
В незборній єдності встаєш із краю в край,
Вражаєш впевнено, влучаєш вірно й грізно,
Щоб кров'ю власною вдавився самурай.
Загибель дивиться у вічі хижаківі,
Що, з лігва вилізши, не вернеться туди,
Що покуштує смак своєї злої крові,
Як вип'є, гинучи, хасанської води.
Він лізе, щоб почать для себе смертну чвару,
Із лігва чорного, з хижачької нори.
Він хоче зміряти міць нашого удару?
Він хоче спробувать? — Так спробуй же і вмри!
Що нам твоє життя? Що нам твої загрози?
Спокійні ми встаєм, ми знаєм власну міць, —
Хто ж велетня торкнув, хто будить дужі грози,
Загине той, як пес, від перших блискавиць!
Бо на виття собак, на спроби їх зухвалі
Достойно відповість, щоб підлий пес затих,
Вітчизна мужності, вітчизна слави й сталі,
Вітчизна Сталіна, вітчизна серць стальних.

1938

ХАЙ СЛАВИТЬСЯ СОНЦЕ!

Як гордо й радісно, як владно й величаво
Вінчає сяевом поетове чоло
Народу вільного любов, пошана й слава —
Безсмертя справжнього єдине джерело!

Як спільно й здружено в одному чутті любові
З'єдналися брати — народи наші всі,
Що славлять на своїй свободній рідній мові
Великого співця Великої Русі!

Його живі слова, немов краплини сонця,
Виблискують в піснях, сіяють на устах
Грузина й латиша, киргиза і естонця, —
Як власну пісню, їх проказує казах.

Зі скель Карпатських гір, з могутніх шахт
Донбаса,
З палаців над Дніпром, з всіх українських нив,
Як свята спільного натхнення і окраса,
Лунає Пушкінський, народу любий, спів.

Він лине парусом по синьому Дунаї,
Гримить над простором сибірських дужих рік,
Проходить з славою по всім великим краї,
Де другом зве його всяк, сущий тут, язик.

Своїй улюбленій, прекрасній батьківщині
Віддавши до кінця душі святий порив,
Живий і радісний іде він з нами нині
В красу майбутнього, у велич наших днів.

Іде він, ворог тьми, друг сонця і свободи,
Залитий сяевом народної хвали,
І в дальшу путь свою всі звільнені народи
З собою вірш його, як світлий скарб, взяли.

І слово Пушкіна, що й в сотні літ не згасло,
В краю радянському народами всіма
Повторюється знов, як благовісне гасло:
— Хай сонце славиться! Хай загибає тьма!

1949

ПІСНЯ ВОЛІ

Щовечора на пагорб за селом
Ішли вони гуртками мовчазними,
І стовп з кошавим та смішним орлом,
Як шибениця, зводивсь перед ними.
Обскубаний, одноголовий птах,
Неситий дзьоб розкривши над землею,
Обдертою, чужою, не своєю,
Загрозливо перетинав їм шлях.
Проклята птиця, марище прокляте
Вїдалося, як впечене клейно,
На вкрадене, грабоване і взяте
З самим життям господаря майно.
Вони ішли щовечора на кручі
І слухали в побожній тишині,
Як на заставі, на притихлім Збручі
Дзвенять бійця червоного пісні,
Як в час вечірній лине з-над застави,
Над Збруч, над Буг, над прикордонний вал
Велика пісня визволення й слави,
Гімн велетнів — «Інтернаціонал».
Гримить: «Зведись, таврований прокляттям,
Весь світ голодних і рабів». Слова,
Проспівані з нечуваним завзяттям,
У серце входять. Серце ожива,
Мужніє серце силою новою,
Напружуються втомлені тіла,
Хоч вп'ється знов з безсилою злобою
В своїх рабів кривавий дзьоб орла.
Як розказать про всі, людьми відчуті,
Знущання й муки, зненависть і плач!
Завжди один закон хижачьких вдач:
Що менше сил, то більше сказу й люті.
Але дарма! Уперто й гарячково,
В єдине слово вклавши мрії всі,
Вони священне вимовляли слово
В усій його величності й красі.
Ні кат, ні шпиг, ні злигодні тривали
Їх не злякають, — мужній дух не згас,
Бо життедайне, світле слово — Сталін —
Надією сповняло в трудний час.
Про Сталіна боєць співав з-над Збручу,

Їх вільний, їх єдинокровний брат.
Цю пісню горду, сонячну й могучу
В серцях людей згасить не зможе кат,
Бо пісні тої строфи величаві
Звучать, як клич, як клятва, як закон,
І прийде день, і щастя ступить в славі
За кривдою прокладений кордон.
І день прийшов. На підлість, на зрадливість,
На ненажерність білого орла
Свій рішенець спокійний прорекла
Народів братніх правда й справедливість.
І встав боєць, і Збруч переступив,
І пісня з ним ввійшла сюди святково,
І чуваний з цих берегів мотив,
Який гримів так знано і так ново,
Весь визволений натовп підхопив.
По-братськи злившись в одностайнім співі,
Про Сталіна заспівував нарід.
Ці, певне, перші в їх житті щасливі
Пісні росли й хитали небозвід.
І гордо звів у юному пориві
Свій стан похилий битий горем дід.
Мале дівча, як щирий знак привіту
В блідих, худеньких, зморених руках
Принесло жмутик вересневий цвіту,
Який розцвів на галицьких полях.
Він червонів, мов сонця промінь повний,
Що над землею тут зійшло навік,
І дар дівчатка, скромний та любовний,
Боєць прийняв і свій прикрасив штик.

1939

ЗДІЙСНЕННЯ МРІЇ

Народу кожного живі і чисті мрії
Він знає й береже у мудрості своїй.
Він бачить, зміривши грядущого події,
Побідоносний час для здійснення цих мрій.

Він помислом своїм народних дум глибини
Проник і освітив, добувши з тих глибин
Все найкоштовніше, — і звідти виніс він
І мрію життьову народу України.

Її луна він чув крізь тишу сторожку
Друкарні, вритої під землю Авлабару,
Коли його слова горіли, повні жару,
На прокламації вологому листку.

Про неї з Леніним він говорив в хатині
На схилі синіх Татр, в карпатську світлу ніч.
Їх довга бесіда, їх дружня тиха річ
Була присвячена і любій Україні.

Про неї мислив він, великий більшовик,
Коли накреслював шляхи повстань побідні
В своїм рукописі, закінченім у Відні
У рік тринадцятий, в передгрозовий рік.

І грози грянули. Вістуючи свободу,
Зійшла історії вселюдської зоря.
Вогнепний звівся стяг в руці богатиря,
В руці російського великого народу.

То комунізму стяг осяяв темний світ,
Величний свій політ над землями простерши.
І український люд ступив сміливо перший
Під прапор Леніна за руським братом вслід.

По слову Леніна, по Сталінському слову
Народ в бої рушав, перемагав, творив;
І став надією пригнобленому Львову
Червоний стяг, який над Києвом зацвів.

Могуття Сталіна, його незмірний геній
Окрилив мирний труд радянських сіл і міст,

І Україна йшла у творчості натхненній
Все далі й далі в цвіт, все далі й далі в зріст.

За покликом вождя з руїн вставав Донбас,
На подвиг трудовий народ завзято ринув,
Та в радісних трудах він думати не кинув
Про злигодні братів, одторгнутих од нас,

Про землі, волею владик заокеанських
Й англійських гендлярів одтяті силоміць
Тяжкими ґратами насильствених границь
Од материнських нив, од вільних нив
радянських.

Нам Сталін знов згадав, що край, де ми живем,
Є Україною одною, але й друга
Ще Україна є за нашим рубежем,
Де тюрми й розстріли, безправ'я і наруга.

Так, він не забував, він завше пам'ятав
І чуйно пильнував він поглядом орлиним,
Щоб український люд своїх добився прав —
На землях з'єднаних народом жить єдиним.

І день такий прийшов. Для захисту братів
Підвівся світлий меч радянської держави,
І визволитель вніс свободи прапор в Львів.
О, день возз'єднання, і визволення, й слави!

Народ наш знає: він у щасті осяйнім
Лише тому здійснив свої одвічні мрії,
Що мудра партія і Сталін завше з ним,
Що разом назавжди з ним брат — народ Росії.

Цвіте Галичина. Цвіте Волинь святкова,
І скрізь він майорить — радянський рідний стяг,
І радістю звучать палкі слова Хрушова,
І образ Сталіна — на стягах і в серцях.

О, незабутній день — і волі гімн побідний,
І клятва, складена під багрецем знамен,
І всенародний клич: наш Сталіне, наш рідний,
Навіки славен будь, навік благословен!

З цим кличем йшов народ на битви титанічні,
Коли він з ворогом зустрівся віч-на-віч,
З цим кличем йде й тепер на подвиги величні,
І славу перемог цей провіщає клич.

Його співа Дніпро, трембіти Буковини,
Веселий шум Карпат, донецьких шахт гудки, —
Над всім возз'єднаним простором України
Врочисто він гримить і лине у віки!

1949

У ДНІ ВІЙНИ



КЛЯТВА

В нас клятва єдина і воля єдина,
Єдиний в нас клич і порив:
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Ми сталлю з гармати, свинцем з карабіна
Розтрощимо впень ворогів.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

До бою звелась богатирська дружина
Радянських народів-братів.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Вкладає меча в руки вірного сина
Наш край, щоб цей меч пломенів.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Чекає на ката ганьба й домовина,
Де б чоботом він не ступив.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Роззявилась свастики паша зміїна,
Та гада розчавить наш гнів.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Сталева, незламна і мудра людина
Веде нас до грізних боїв.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

Віра
Григорів

Іде по шляху перемог Батьківщина
Під прапором більшовиків.
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів!

ЛЕТІТЬ, ОРЛИ!

Штиком і танком, бомбою й снарядом
Ми смерть несем оскаженілим гадам,
Ми їх стріляєм, нищим ряд за рядом —
Нема рятунку кровожерним псам!

Гримить метал над Заходом і Сходом,
Ми, як один, звелися всім народом,
Двохсотмільйонним рушили походом,
І перемога путь вказала нам.

Вінчає слава нашу добру зброю,
Яка звелась над чорною ордою.
Великою священною війною
Фашистську гидь з лица землі зітрем!

Народи грізні, мужні й войовничі
Встають до бою, подвигу і січі,
І в спільний клич злились мільйонні кличі:
Троци фашизм залізом і вогнем!

Ревіть, мотори! Гуркотіть, мотори,
Вогненним льотом пронижіть простори,
На голову кривавої потвори
Повергніть груз смертельних бомб своїх!

Благословляє людство ці удари,
Ці наші бомби, звергнуті з-під хмари,
Ці блискавиці гніву і покари,
Які разять собак скажених всіх.

Летить, орли, нещадні і могуті,
На рать їх риньте з голубої кручі
І розкаряки свастики павучі
Розтопуйте, розчавлюйте упень!

Хай трусяться в предсмертній трящі гади—
Вони вже чують, що нема пощади
І що радянські бомби та снаряди
Для них віщують їх останній день.

Так! Смерть їм, смерть! Наш крок неподоланний!
Удар несхибний, присуд невблаганний!
І визволитель людства полум'яний
Рушає в свій непереможний лет.

Ніде тобі, фашистська дика зграє,
Ні порятунку, ні життя немає.
Летять орли, і клекіт їх лунає:
За волю й честь, за Сталіна — вперед!

ПОЩАДИ ПСАМ НЕМА!

Вони до нас підкрались крадькома,
Скажені звірі і отруйні гади.
Так згиньте ж, пси, — пощади вам нема,
Нема пощади!

Несуть загибель підлим хижакам
Радянські бомби, танки і снаряди.
Здохайте, пси, — нема пощади вам,
Нема пощади!

Червоний воїн вашу міць лама,
А партизан вас нищить із засади.
Жахайтесь, пси — пощади вам нема,
Нема пощади!

По наших землях не блукати псам,
Хижацькому поріддю вбивства й зради.
Тремтіть же, пси, — нема пощади вам,
Нема пощади!

Ви хочете нас уярмити? Дарма!
Дарма вас ваблять наших надр принади!
Прокляті пси, — пощади вам нема,
Нема пощади!»

Народ-титан поклявся: «Не віддам
Загарбникам своєї волі й влади.
Криваві пси, — нема пощади вам,
Нема пощади!»

Ви кинетесь у розпачі сліпма
Назад в свої барлоги і осади,
Та марно, пси, — пощади вам нема,
Нема пощади!»

БАЛАДА ПРО ПОДВИГ

В повітрі, рокочучи, йшли літаки,
Піднісши на крилах червоні зірки.

Пілоти дивились донизу, туди,
Де димом курилась дорога орди,

Де згарищем сіл і руїнами міст
Грабжницький шлях свій позначив фашист.

У льотчиків серце несхитне й тверде,
Рука неухильно машину веде,

І тільки вогонь висяває в очах,
Коли вони вниз поглядають на шлях.

Крилом похитав командир. Це — наказ.
Націлені бомби зірвалися враз,

Щоб впасти на банди убивць з висоти
Ударами гніву, покари і мсти.

Свистіння і гуркіт. Вражай і троци!
Німецькі солдати тікають в куші.

І стовпищем диму, снопами іскрин
Злітають в повітря ряди їх машин.

Пригнувши іглисті вершечки дерев,
Проноситься двигіт моторів і реві.

Над шляхом шугнула машина мигцем,
Солдатів обливши вогнем і свинцем.

В цю мить залящав кулемет за ліском,
Зацокавши кулями над літаком, —

Бив люто й нестямно, і раптом розсік
Гордливого сокола сріберний бік.

Поранену птицю радянських висот
В політ передсмертний виводить пілот,

Веде на колони машин по шосе,
І знищення, й племін з собою несе.

— Загину загибеллю сокола я,
Та карою буде й загибель моя, —

Любиму Вітчизну топтати не дам
Кривавим, підступним і злим ворогам!.. —

Безтрепетні руки тримають штурвал;
Літак свій останній бере перевал

І рине, як лютий, страшний вогнепад,
На вражі цистерни, що збіглися в ряд.

Земля затрусилася, ворог заляк,
Як впав на колону вогненний літак;

Обагренім прапором полум'я й дим
Півнеба заслали, підвівшись над ним.

Так льотчик Гастелло загинув в бою.
Хай слава вінчає загибель твою,

Твій воїнський подвиг, наймення твое,
Що в серці народу безсмертним стає!

ЗАЛІЗНИЙ ХРЕСТ

Боець на полі битв знайшов
Потворний знак, клейно фашиста —
Була це свастика зміїста,
Забруджена в загуслу кров.

Невіддалік, в'ючись від ляку,
Стояв її блідий носій —
Він з себе здер свою відзнаку,
Цей хрестик з жмутиком двох змій.

В тупоголовім переляці
Бійця благав фашистський пес:
«Я не убивця! Я не «наці»!
Я не з дивізії СС!

І орден цей — не мій, бо в мене
Нема заслуг. Я просто так...»
Його лице, з жаху зелене,
Ще більш спотворив переляк.

Боець озвався: «Будьте щирі
І лянгзам шпрехен зі, майн гер!
Доводить дірка на мундірі,
Що хрестик цей ти з себе здер.

Не знаю я, в якій країні
І за які страшні діла
Здобув ти хрест убивць, та нині
Відплата вбивцям надійшла.

Пройшли ви по країнах многих
Ордою вбивства і ганьби
І павуків чотириногих
Несли як варварські герби.

Чіпляйте ж на кошлаті груди
Мерзенний орден павука, —
У нього нам ще легше буде
Встромляти вбивчу грань штика!».

Боець замовкнув, це сказавши,
І трохи ближче підійшов
І чоботом втоптав назавше
Залізний хрест в багно і кров.

НАШ ТАНК

Він повернувся з битви без пробоїн,
Закурений, закопчений в бою,
Як вдягнутий в сталевий панцир воїн,
Що добре службу виконав свою.

У міднотопних казанах Уралу,
В мартенах, в плавках криворізьких руд
Для нього проби кращого металу
Варив зброяр — увесь радянський люд.

Шахтар казав, рубаючи породу,
І сталевар казав, і ковалі:
«Ти будь міцний, як сила й міць народу,
Твердий, як серце нашої землі.

Ти славою вкривай свої дороги
І смерть неси кривавим ворогам.
Ми куємо тебе для перемоги,
Для перемоги, що належить нам.

З багатих надр радянської Вітчизни
Добірну сталь для тебе ми даєм.
Рушай же в бій, наш зореносцю грізний,
Озброєний залізом і вогнем!»

І він пішов в бої, атаки й стежі,
Гуркочучи, землею трясучи,
Б'ючи удень, стріляючи вночі
З своїх гармат, націлених із вежі.

Фортеця смілих, рушена в бої,
Залізотіла і сталевосерда!
Танкіст, затисши руль машини твердо,
На подвиги спрямовує її.

СТЯГ НА БАГНЕТІ

Він перший вибіг пагорбом крутим
І в вишняку зчорнілому заліг.
Мовчав і слухав. Смертю пахнув дим,
Весіннім соком духмянів моріг.

Ще гупали хрипкі розриви мін,
Німецький танк ще лязкав на мосту,
Але вже бачив перемогу він
Безповоротну, трудну і просту.
Під ним була земля його дідів,
Земля його нащадків і дітей,—
По ній він повз, туливсь до неї, рив
Її під громом ворожих батарей
І ось доповз, сердитий і живий,
Упертий, безпощадний войовник,
І в грязь садів, в весінній перегній
На мить всім тілом яросним приник.

Десь зовсім поруч стукнув кулемет,
Хльоснув свинцем, жадібно й хитро вщух.
Боець підвівся і подавсь вперед.
Змахнув рукою. Смертносний рух.
Удар. Вогонь. Осколків лютий свист.
Тяжким розкатом рушила луна.
На купу димних жовтих гільз фашист
Упав мішком зеленого сукна.
Боець над ним не спиниться й на мить,
Зведе рушницю звірену свою —
І в грізному мовчанні знов біжить,
Покари й помсти прагнучи в бою.

Село в руїнах, в згарищах, в диму
Страшним і рідним встане перед ним —
Якою ж вістю й ласкою йому
Сказать про радість землям цим смутним?
Щоб вийшли з ям, із смертних лігв живі,
Щоб діти, в тьмі засліплі, підвелись
І глянули на перший ряст в траві,
На сповнену травневим сонцем вись,
Щоб люди знали, що вернулась знов

Весна і радість, дружба і тепло,
Що з Першим травнем, з сонцем увійшов
Їх рідний воїн в чорне їх село.

Травневе свято в музиці війни,
В розкотистій симфонії гармат
Ввійшло в село. Співай, сурмач весни,
Радянський, добре цілений снаряд!
Гармати б'ють. Шумлять сталльні вітри.
Бійці, піднісши автомати, йдуть.
Червоний стяг, звивайся догори,
Осяюй нам на захід дальшу путь!
Боєць на площі між руїн стає,
Знімає торбу речову з плеча
І урочисто з неї дістає
Червоноясну плахту кумача.
Находить люд, узрівши звіддалі
Увінчаний цим прапором багнет, —
Травневе свято славиться в селі,
Понад селом наш стяг горить! Вперед!

КЛИЧ

Крізь рев огню, крізь свист і скрегіт сталі,
Крізь гуркіт битв, крізь гук і вибух січ,
Крізь землетрус, крізь вкриті димом далі
Ми чуєм клич — це України клич;
Це тужний батько, ставши край могили
Дочки своєї, знятої з петлі,
Гукає рідних, щоб ішли і мстили
За горе української землі;
Це скорбна матір, звівши чорні руки,
Благословляє воїнів-синів,
Щоб відплатили ворогу за муки,
За сльози українських матерів;
Це дівчина, гордлива і змарніла
Невільниця німецької тюрми,
Шепоче: «Любий! Більш терпіть — несила.
Прийди, зрятуй, звільни і обійми!»
Це син до батька руки простягає,
Це стогне дід, щоб чув його онук:
«Німецький пес нам тіло роздирає

І очі нам клює фашистський крук»;
Це кличуть рани наших міст суворих,
І чорний попіл погорілих сіл,
І вугіль хат, і нив змертвілих порох,
І скровлена земля святих могил.

Докіль ще буде тьмарити наш Київ,
Пречисті води славного Дніпра
Потворна тінь двох перевитих зміїв,
Огидний знак фашистського тавра?
Докіль загарбник буде править в Львові,
Топтати ряст Волинської землі?
Докіль в Карпатській віковій діброві
Гукатимуть фашистські патрулі?
Докіль трембіти гнівного гуцула
Гримітимуть про зненависть і мсту,
Щоб вся стара Слов'янщина почула
Їх кличних звуків грізну красоту?

Недовго, ні! Ми чуем їхні кличі,
В них — гнів, і мста, і світла віра в нас,
І ми, суворі, владні, войовничі,
Ідем на клич. Наш день. Наш суд. Наш час.

Ми йдем на клич. Не зойком, не одчаєм,
А кличем битви матір зве дітей.
Ми йдем, ми линею, ми переступаєм
Ворожі трупи, кращий наш трофей.

Ми йдем, як сонце. І степи світають,
Ясна зоря над полем битв стає;
На рідні землі сіячі вертають,
Щоб сіяти святе зерно своє,
Щоб знов заграло українське поле
Врожаєм щастя, зродженим навек,
Щоб знов засяло сонце світлочоле
На вольних водах українських рік,
Щоб знов братів з Москви, з Кури, зі Сходу
В день свята Київ радо зустрічав
І триумфальним гімном зазвучав
Свободний спів вільного народу.

ТВІЙ СИН

*Героєві Радянського Союзу
Платону Ткаченкові*

Ревіння мін, снарядів гук,—
Грай, пісне битви, грай!
Танкісту видно через люк
Весь грізний небокрай.

Земля стовпом вогню встає,
Селом бушує дим.
Навколо шерхлий сніг стає
Від вибухів рудим.

Лящить запеклий автомат,
Гримить луни розкат.
З-за клунь, з-за скирт, з-за димних хат
Фашисти б'ють з гармат.

Вони скажено ллють свинцем,
Заповзши в бліндажі,
Та ми їх лінію прорвем
На смертнім рубежі!

Розкрилася на захід путь
В димах, в огнях, в боях.
На захід наші танки йдуть,
На український шлях.

— Отам, куди в бою йдемо,
Мій люд, моя земля.
Боець! Стискай міцніш кермо
Стального корабля.

Народ мій звівся — чує він
Грюк танкових колон.
Ти чуєш, мати? Йде твій син,
Твій рідний син — Платон!

Ти чуєш, мати, грім? Радій!
Це танк свій вводить в бій
Платон Ткаченко — воїн твій.
І син твій молодий.

Його машина броньова
Грозою рине в даль.
Метал радянського литва
Зімне німецьку сталь.

У бій, мій велетню, лети,
Змети їх з висоти!
Від нас вам не втекти, кати,
Нікуди не втекти!

Твердиня сталі і вогню
Повзе на перевал,
Хоч б'ють снаряди у броню,
Вминаючи метал.

Ревуть мотори. Йде пальба
По німцях навздогін,
Три чорних танки з-за горба
Вилазять з трьох сторін.

Виблискують, як три мечі,
Три постріли підряд
І влазить, чорну сталь рвучи,
В німецький танк снаряд.

Він вибухає. Дим із шпар,
Вогонь, і зойк, і жар.
Два танки сунуть знову в яр,
Не зніши цей удар.

Платон проказує: — Вперед,
Вперед, багатирі!
Уперто гупа міномет
З-за хати на горі.

Нагрянуть, зринуть, примчать
І втрамбувать сніги!
Хай по-собачому скавчать
Під танком вороги!

Вкривають плями кров'яні
Снігів ясний покров,
Та змиють зливи навесні
Нечисту їхню кров.

І цвітом зацвітуть лани,
Луги Дніпра й Десни.
Своїх дітей, що йдуть з війни,
Україно, пригорни!

Побожно припадуть вони
До материнських лон,
Хоробрі воїни-сини,
Такі, як твій Платон.



СТАЛІНГРАДСЬКИЙ ЗОШИТ

ВІТЕР ЗІ СХОДУ

Залізом, і димом, і кров'ю, і пилом
Ти пахнеш і дихаєш, вітре зі Сходу!
Лети ж, свідку битви, над степом зчорнілим
До рідних країв, до мого народу,

Заграй над Дніпром, засурми над Сулою,
Полинь через сині далекі Карпати,
Щоб став для народу ти голосом бою,
І речником подвигу, й вістю розплати.

Ти подихом помсти пекучим, жаждивим,
Наповни, надми, надихни їхні груди,
Щоб жадно і яросно дихали люди
Твоїм смертоносним, святим твоїм гнівом!

Час лютих ночей і кривавих світанків.
Земля паленіє. Шаліє залізо.
І племін на плитах розпечених танків,
На сталі німецькій, фарбованій сизо.

Ти пахнеш цим пломенем, димом і чадом,
Залізний, безтрепетний вітре зі Сходу!
Ти впився вогнем, ти пропікся снарядом,
Наситився пилом і потом походу,

І небо встелив, і долини, й відроги,
Мов стягу священного бганки багрові.
Це — пурпур і золото зір перемоги,
Це — світлий їх відблиск на сталі і крові.

Ми бачимо ясно ці зорі пророчі,
Провісниці сьєва і супокою.
Вони нашим мертвим осяюють очі
І серце живих надихають до бою.

Їх бачить наш воїн над плесом Кубані,
Над збуреним Доном, над гордим Кавказом.
Він їх на багнетній, відточеній грані
Несе над собою дороговказом.

Їх бачить напружений зір партизанів
В тьмі Брянського лісу, в полтавських долинах,
У плетиві довгих поліських туманів,
На київських не відомщенних руїнах.

І наша сестра, на страшнім попелищі
Підвівшись і руки до неба простерши,
Вдивляється в зорі, жадані і віщі,
В їх сьєво світанне, в їх відблиски перші.

І тишить тепло їхне очі розверсті
Нескореної катуванням людини
На скровленій, стоптаній, спаленій персті,
На чорній і голій землі України.

Там люди нездолані, горді й суворі,
Сини волелюбного й славного роду,
Вдивляються в вас, переможниці-зорі,
І чують тебе, дужий вітре зі Сходу!

НАПЕРЕДОДНІ

Як стрілчасті ватри, розцвітають кани
На каймі блакитних городських куртин,
І майдан, від сонця ставши золотоканім,
Мерехтить, мов плесо, серед світлих стін.

Місто сонця й сталі. Люди битви й праці,
Ковалі й рибалки, дужі волгарі.
Шовк ширококрилий на яснім палаці
Пломенить, іскриться і шумить вгорі.

Творчий племін стягу, владний світоч віку
Осяває місто слави і снаги,
Землю многолюдну, далеч многоріку,
Степові простори, волзькі береги.

Відблиском він грає на міських газонах,
На іржавих купках залізнистих руд,
На фабричних мурах, трубах і колонах,
На бетоні й цеглі заводських споруд.

Надвечірня Волга. Довгі струї — в тінях
Хмар, і пароплавів, і олійних плям.
Дальній скрегіт сталі. Рівне гуркотіння.
Танки через місто йдуть з фабричних брам.

Знов ідуть на захід танки Сталінграда... —
Звірені машини боротьби і мсти,
Свіжого покову, свіжої облади,
Молодої сталі кремезні пласти.

Волзькі сталевари, вмільці досконалі
Весь свій гнів, і вміння, й волю вклали в них,
Щоб у бездоганній сталінградській сталі
Світлий витязь Волги звівся й переміг.

І танкіст, зіпершись на відкриту ляду,
Дивиться на захід, в димну й душну даль,
І він бачить битву, воїн Сталінграду,
Вбраний в славний панцир — в зненависть і
сталь.

БІЛЯ ХАТИ

Дим бушував на золотому полі,
Німотний дим. Великий степ горів.
Вона стояла в димнім ореолі,
Стара і мудра матір матерів.

Таїлись в тьмі її старечих рис,
Покручених і зморщених, мов корінь,
Сліди столітніх виснажень і зморень,
Трудів, турбот, трудного поту й сліз.

Вона дивилась, нерухома й владна,
Ціну сльозам пізнавши за свій вік.
І тільки очі, мов криваві садна,
Сочились з-під роз'ятрених повік.

І так стояла, склавши чорні руки,
Вдивляючись в курних шляхів сліди,
У дверях хати, на порозі муки,
Над прірвою незмірної біди.

Ми йшли повз неї, повз її житло,
Укрите сивим очеретом Дону.
Вона мовчала. В неї не було
Ні слова ласки, ні грізьби прокльону.

Ні сліз, ні скарг. Безжалісно вона
Не зменшувала прощенням розпуки,
Щоб спили, не лукавлячи, онуки
Гіркотну чашу туг своїх сповна, —

Хай твердо п'ють гіркоту життєдайну,
Вона не вб'є і труйно не приспить,
Вона достойну руку укріпить,
Щоб владно взяти щастя чашу сьйну.

Ми йшли повз неї в гуркоті доріг.
В задусі гніву, пороху і чаду
І, витоптаний тисячами ніг,
Нас вів суворий шлях до Сталінграду.

Там станемо на смертнім рубежі
І будем битись невідступно й свято,
І в степовім вузьенькім бліндажі
Свою загибель стріне з нас багато.

Бабусю, знаєш ти наш день і час?
Ти простягаєш гострі, віщі руки,
Онука виглядаючи між нас.
Ми всі отут твої сини й онуки.

І кожен, свій розпечений шолом
У руки взявши, перед тебе стане
І вдивиться, схилиючись чолом,
В твоє лице жорстоке і кохане.

Твое лице страшної ясоти
Негідним співчуттям не затріпоче, —
Ти повагом зведеш колючі очі
І-путь солдатську перехрестиш ти.

Нехай це буде дивним. Хай не так
Живе і вірить наше покоління,
Та з шанобою прийму я простий знак,
Знак древнього твого благословіння, —

Він став твоєї віри в нас данням,
Напученням в тяжку й грізну дорогу.
Було так стидно, так нестерпно нам
Проходити повз тебе, горду й строгу.

Прощай, бабусю! Вік нам пам'ятати
Твое лице сухе, як ця земля.
Ми йдем на схід. Ми вернем звідгіля
На прах і погар матерньої хати.

Ми прийдем знов крізь бій, крізь дим пожеж,
Але з тобою простимось назавше.
Ми, може, вмрем, а ти напевне вмреш,
На попіл хати рідної упавши.

На згарище священне принесу
Я мстиву зброю, вбрану в кров ворожу,
Бо тільки так тобі я скласти можу
Уклін посмертний, дяку і ясу.

ДОРОГА

Ідуть полки. Розмірний брязк металу.
Прифронтових доріг суворий лад.
Над вербами й озерами помалу
Пливуть дими гігантські. Сталінград.

Крізь димний простір, жовтий пил і спеку,
Крізь плюскіт волзьких каламутних сарг
Вчувають люди битву недалеко
В її найтяжчих злобних голосах.

Тут звук стає стрясанням вод і суші,
Двигінням надр і поштовхом глибин,
Розкотистий, широкий грім «катюші»,
Квапливий крєкїт товстотїлих мїн.

Обвали бомб, ростучий рев безодні,
Удар об ґрунт залїзнотїлих брїл.
Їдуть полки. Курять шляхи походні,
День дев'яносто не спадає пил.

Їдуть полки, щоб стати ряд до ряду
На пристанях, в завісі димовїй,
І на святих руїнах Сталїнґраду
Прийнять великий, небувалий бїй.

Нехай стає благословен навїки
Їх вступ, нїмий і схований в їмлі,
На пагорби надволзькї невеликї,
На попїл Сталїнґрадськї землї!

Нїхто з людей ще в бїй такий не входив,
Не змїг такого подвигу сягти,
Як цї спокїйні воїни народів,
Якї не можуть не перемогти.

НА ПЕРЕПРАВІ

За обрїєм вигнувсь крутою дугою
Трасуючих куль нешвидкий вогнепад.
Метнулося полум'я. Над головою
Пронїсся, клекочучи люттю, снаряд
Кудись у степи, за нїчний Сталїнґрад.

Шум вкритого димом завіси причалу.
Мертвотне палання ворожих ракет.
Пором навантажений суне помалу,
Ї дивиться пильно гвардієць вперед,
Пригвинчуючи на рушницю баґнет.

Мовчання. Суворий обряд переправи.
Величнї, як клятвa, хвилини й думки.

На лінію подвигу, смерті і слави
Підходять готові до бою полки.
І город вже видно з туманів ріки.

Пориті розривами, глинясті кручі,
Горбів надбережних багрова гряда,
Розколоті стіни і мури димучі,
Розхитана вибухом волзька вода,
Від намулу, попелу й нафти руда.

Стрясаються гори. Удар за ударом.
Двигтіння землі глухошумне й тяжке.
В обагрених хмарах, в димах над пожаром
Клектання моторів, свистіння різке
І звергнуте з жадібним ревом піке.

Палають будівлі, хитаються стіни,
І смерть всюди свище, і згуба гуде,
І тільки одне тут несхитне й тверде, —
Це грізне і яросне серце людини,
Що впевнено в битву смертельну іде.

Крізь ревище бомб, крізь гарматні розкати,
Удари немислимої тяготи,
Я чую тебе, тихе серце солдата,
Як б'єшся розмірено й зважено ти
В часи, коли смерть потрясає світи.

Де небо стає від пожеж багроцвітне,
Де прахом залізо і камінь стає,
Там серце радянських солдатів несхитне.
Вітчизно! Щасливе прийдешне твоє,
Що серце таке в твоїх воїнів є!

Хай б'ють об руїни будівель прибої
Упертих, невгавних, тупих канонад,
Та яросні воїни в смертнім двобої
Стоять, не ступаючи й кроку назад,
За гордість, за славу, за наш Сталінград.

НА БЕРЕЗІ

Він, затуливши голову руками,
Втискався тілом змореним своїм
В пісок і грязь на дні сирої ями.
Разючий свист вгорі зростав над ним.

Коли, нарешті, звук виття страшного
Став землетрусом, грянув і відгук,
Цей чоловік здивовано відчув,
Що смерть свистюча впала не на нього.

І він почув бурління волзьких вод,
І вигук жінки, тужний і смертельний,
І він почув, як зашумів народ,
Що біг із сховищ на причал пустельний.

Тоді він звівся. Чорний дим встеляв
Холодні води, бурно закипілі.
Стогнав і гув маленький пароплав,
Роздертим боком хиячесь на хвилі.

Жіночий крик. Нелюдський зойк дітей.
В рудій ріці чиєсь одчайне тіло.
Воно на хвилях билось і біліло,
І хвиля йшла на прибережний глей.

Він бачив це. Ремні на автоматі
Він здер з плеча. Він йшов у глиб ріки,
Вглядаючись у тільце в світлім платті,
В корчійний вимах світлої руки.

Він владно плив, на клекотіння водні
Важкі долоні мірно кладучи,
Щоб винести на дужому плечі
Чиєсь життя з бурхливої безодні.

І знов на грузний глинястий укіс
Він вийшов з шуму вирів прибережних
І на руках, до болю обережних,
Свого народу жінчину підніс.

Він ніс її. Він приглядався до неї.
Він бачив муку на худім лиці,

Тонкої рани трепетні зубці
На бідних грудях жінчини цієї.

І кров кричала, сяяла й пекла,
Повільно впавши на мужські долоні,
Ці крапельки зловісного тепла,
Ці тихоплинні струмені червоні.

Вона була незвична і чудна,
Незнана жінка не його любові,
Але страшною наготою крові
З його життям зріднилася вона.

Він дім згадав, і огнище, і втіху,
І добрий труд, і дружбу, і сім'ю,
Її, ласкаву, ніжноруку й тиху,
Свою жадану, мріяну свою.

І він її, печальну і далеку,
Побачив сяйвом на своїх руках,
Немов це їй крізь кров, крізь небезпеку
Дбайливу руку захисту простяг.

І зрозумів він: тисячам незнаних
Чийхось дочок, матерів, дружин,
Сестер і подруг, рідних і коханих
Став захистом і порятунком він.

Він став таким. Він не віддасть. Він встоїть.
Єсть сила в нього. Люта впертість єсть.
Відплатою він щедро заспокоїть
Свою сердиту і тривожну честь.

Про зненависть, про помсту кров кричала,
Яка його долоні опекла.
Зваж кожну міну, щоб їх м'ясо рвала,
Змір кожну кулю, щоб їх серць сягла!

Насичуй землю кров'ю людоріза
В тяжкій бою на смерть і на життя,
Щоб над землею змовкнуло виття
Німецького скаженого заліза!

Воно знов вие. В хмарах бродить знов
Жадібний вбивця. Гоготить сирена
І, вкручуючись в простір стрімголов,
Звисають бомб гігантські веретена.

Хай валить сталлю і вогнем розрив,
Нехай осколки рищуть знавісніло, —
Великими руками затулив
Від них вояк жіноче ніжне тіло.

Так він, мужчина племені свого,
Ішов і жив цим тілом похололим,
Його незмірним і німотним болем
І кожною кровинкою його.

Він відомстить. Життя грізне своє
На ворога він звергне, як гранату,
І в нього з серцем видере відплату.
Він — воїн. Так! Він відомстить. Він вб'є.

НА КОМАНДНОМУ ПУНКТІ

Тонкими струмками з-поміж перекризь,
По глинястій, мокрій стіні катакомби
Земля, обсипаючись, глухо шумить
У мить тишини після вибуху бомби.

Здмухнувши цей порох з розцвічених карт,
Де жовті й зелені лежать суходоли,
Раптово на чийсь несподіваний жарт
Всміхнеться тихцем чоловік срібночоллий.

І знов над столом тонконогим своїм
Уперто нахилить він голову сиву,
Вглядаючись в риси земного масиву,
Розкритого знаком скупим перед ним, —

Осель чорні зерна, розводи жовтаві
Пустельних степів, сині лінії рік, —
З цих рисок встає в його точній уяві
Прийдешнього бою розгаданий лик,

Його темні рухи, грізні його зміни,
Припливи й відпливи його течії.
Видющість осяює очі людини,
Уважні і втомлені очі її.

Він бачить пустелі, степи й межиріччя,
І рухання юрб мовчазних уночі,
І тропи, де тягнуть вантаж таємничий,
Іскринками порскаючи, тягачі,

І танки, що скреготом сталі своєї
Стрясають хвилясту дорогу нічну,
І встромлені в свіже груддя круг траншеї
Пахучі, блакитні кущі долину.

Він чує невгавне шуршання дороги,
Шалене шугання ракет з даліни,
Швидкі, блискавичні, як залпи, тривоги
І спокій тяжкої роботи війни.

Цей спокій пронизує людську істоту,
Випростує душу й загострює зір.
Спокійний і тихий встає командир,
Кінчивши жорстоких обчислень роботу.

Метнулись зв'язківці. Бурлить телефон,
Аж дмуться червоні дроти, наче жили,
І швидшають кроки походних колон,
І взводи займають призначені схили.

Гуде тонко зумер. Уривчаста річ.
Вслухання у голос полків і дивізій.
Жовтіє ліхтарик. Кінчається ніч,
І степ коливається в млі рдяно-сизій.

Вже з передової вернувсь кашовар,
Вже перший снаряд путь розшукує вранці,
Вже став із багрового чорним пожар,
А зумер дзижчить і дзижчить у землянці.

Докупи зливаються ночі і дні,
Коли ярость битви палає в zenіті,
І сива людина не засне ні миті
На буркою встеленому тапчані.

Все ясно. Прибито останні печаті.
Останній зв'язківець у сутінках зник.
За млявою стрілкою на циферблаті
Замислено стежить старий чоловік.

Здригаючись, стрілка поділить надвоє
Кружок світлих цифр. І настане тоді
Іще один день' велетенського бою,
День гніву. В упертості. В смерті. В труді.

Удар. І звергається вал канонади
На урвища й пагорби волзьких рівнин.
Командна траншея в землі Сталінграда
Пульсує, як серце безсмертних руїн.

В ЯРУ

Доми хитаються над яром,
Як чорні, звихрені кущі.
Вдирайся, знищуй і трохи
Рвучким роз'яреним ударом!

Граната — в двері. Змах один,
Щоб навстріч бухнув димний вибух,
Аж бризне скло в дзвенючих шибах
І цегла тяжко грюпне з стін.

По сходах — в тьму. В підвал. В кімнати
Чийсь крик. Короткий блиск із тьми.
На мить припасти за дверми,
Жбурнувши в дим кулак гранати.

Тоді стрибнути. Штик вперед...
Спинився, озирнувся довкола —
Рудого німця туша кволу
Валялась, вкривши кулемет.

Дим вислизав у діри шиб,
І до розчухнутої стелі
Шматок зеленої шинелі,
Іще кризавлячись, прилип,

Боець крізь млу хвилясту бачив
Житла привітного розгром,
Барвисті іграшки дитячі
І всохлі квіти під вікном,

І ліжка голубе залізко,
Розривом скручене в кутку,
Руїни куряву їдку,
Яка вапном запахла різко.

Тут жили люди. Це був дім,
Споочинок, тиша і відрада
Людей сумирних Сталінграда.
Тепер тут битва, труп і дим.

Бий, сильне серце! Дужче, дужче
Насичуй тіло злим вогнем,
По їхніх трупах ми пройдем
В своє відомщення грядуще.

Як спрагу гасить чоловік,
Так помсту ситим невситимо,
Щоб жодна з куль не біла мимо,
Не всаджувався марно штик!

Він іграшку торкнув рукою,
Маленьку ляльку з ганчірок, —
Таку ж колись його синок
Тягав по хаті за собою.

Де ж нині ти, чуже дитя?
Мій синьоокий синку, де ти?..
Раптово змовкли кулемети,
Ввірвалось мін глухе виття.

Що сталося?.. По сходах збігти
Униз, в підвал, де командир
З кисета трусить на папір
Махорки зеленаві крихти.

— Ти, Антонюк? Бери, крути, —
Він каже, сам вже в синій димці, —
З півсотні вбили, решті німців
В ярк вдалося утекти.

Нам знов робота. Перекурим,
Докупи хлопців зберемо
Та й там, в ярочку, почнемо
Вливати сала клятим шкурам... —

Присівши на цементний піл,
Григорій закурив оспало.
Утома. Сили не ставало
З лиця зітерти піг і пил.

Так, дряпаючи чорну корку
Своїх тяжких великих рук,
Сидів Григорій Антонюк, —
Він жив, зітхав, курих махорку,

І серце слухав він своє,
Як б'є воно у мляве тіло,
Що натомилось і зболіло,
Як тепло й колихливо б'є.

Здавалось, — втома, більш нічого,
Та тільки прозвучав наказ, —
Схопився він, відчувши враз
П'янючу силу тіла злого,

І звичну ярість вояка,
І чесну, мстиву насолоду
Вбивати вбивць свого народу,
І холод вірного штика...

Крутого яру сірі схили —
Звал згарища, піску й іржі.
Руді горбаті бліндажі,
Де знову постріли гриміли.

Там німці. Збігши вниз, вони
В рови, в бліндажні діри, в ями,
В окопи, вириті ще нами,
Залізли й били з глибини.

Ми знайдем тропи та доріжки,
Щоб витягати їх звідтіль!
Мигтять, як бистрі гребні хвиль,
Бійців короткі перебіжки.

Йдуть хлопці в лоб. Григорій сам
До вражих сховів пройде тилом,
Легким і злим, як пломінь, тілом
В'ючись поміж горбів і ям.

Він нишком переповз до яру,
До круч сипучих і стрімких,
І звідси він побачив їх
Забіглу в урвища отару.

Гарчать, стріляють, риють твердь,
Засохлу землю Сталінграду,
Не знають, що за ними ззаду
Вже стежить гострозора смерть.

Донизу, в яр! Земля шугнула
І глухо гупнула на дні.
Завми! Сюди хтось глянув? Ні.
Трясуться кулеметні дула.

Шаліють німці. Бій гримить.
Тоді — на животі по схилу
І за сухої глини брилу
Сховатися. Обрати мить.

Короткий холодок тривоги.
Обрати мить. Без суєти
Цю вирішальну мить знайти,
Мить подвигу і перемоги.

І ось вона, мить точних дій!
Вперед рвонутися всім тілом,
В роззявлений бліндажний вилом
Жбурнути смерть. Гримни і вбий!

Трясе і рве удар гранати.
Вогонь, і свист, і дим вгорі.
Один за одним, як шурі,
З нори вистрибують солдати.

З-за брили скинувшись ривком,
Швидкий, як блиск грози, Григорій
Встає в беззвучності суворій
І рвучко б'є вперед штиком.

Іще один. Стук зброї. Крик.
Повалений гарчить в конанні.
Печаті всаджує тригранні
На зеленаві куртки штик.

Змах безпощадного приклада
І виблиск лютого штика.
Багато їх. Щось глухо пада
На голову Антонюка.

Обвал. Гойдаючись, під ноги
Багрове небо поповзло...
Стояти! Всім чортам на зло
Стояти! Бити, скільки змоги!

Імла й кружляння. Суне з мли
Чиясь страшна крива гримаса.
Не сила штик встромить? Вали
Ударом кованим обцаса!

Звалив... І стала тишина.
Кінець. Це смерть чи перемога?..
Пливе по тілу млосьть волога
І серце тихне, як луна.

Кричать. Невже знайома мова?
Невже свої? Біжать сюди.
Вже чути довгий бас Єршова,
Захриплий голос Абдільди.

Вони надбігли. Рідні лиця,
Тепло й привітність братніх рук.
— Живий-здоровий, Антонюк?
— Живий, як бачиш. Дай напитися.

Він п'є. Світліє спрагле тіло.
Він озирається кругом.
І знову бачить проясніло
Задимлених небес огром,

І постать друга дорогого,
І пилом битви вкритий діл,
І одинадцять вражих тіл,
Повержених навколо нього.

Він вбив їх. Бив штиком, прикладом,
Всім тілом бив, всім гнівом бив,
І подолав, і захистив
Ще п'ядь землі під Сталінградом.

ПРОРИВ

В домах кривих, провалених, пробитих,
Між димних згарищ і смердючих куп,
На скровленому глинищі халуп,
На деревах, на їх зчорнілих вітах,
На звивах рельс, стовпів, дротів і рур,
На корчах площ, де камені брукові
Заляпані були мазком баюр
Гливінкою нафти і густої крові,
В хурделі іскор, в попелі садиб,
В сталєних розкатах і ударах бою
Вони лежали вже багато діб,
Шляхи назад замкнувши за собою.
Вповзли в підвали, втислись в грязь канав.
Вжились в свинцем просвітані квартири,
І стежили, і голубі мундири
Їх автомат ривком коротким рвав;
Чи міномета щит ребристий клали
На прах домів для точної стрільби
І тільце міни ніжно опускали
В горлянку смертоносної труби;
Чи, довгошию і струнку гармату
Просунувши в розбомблений підвал,
Встромляли в танки племін, мов кинджал,
Лупаючи машин броню горбату.
І люди стали хитрі і худі,
І гостроокі, і спокійно вперті,
І чорні з втоми, й непідвладні смерті,
І ярсні в смертельному труді.
Ніч прогуркоче. День оскаженіло
Сяйне й впаде, швидкий, немов розрив,
І в'яне тіло, і тримає тіло
Велика гордість та ще більший гнів.
Горлянки сохнуть, тріскаються губи,
Чорніють, спечно дихають роти,

Та спрага помсти, та жадоба згуби
Сильніша від цієї тяготи.
Вони все знали, все перебороли —
Жагу і голод, жах і печію,
І, ранені, хрипіли: — Вмру? Ніколи!
Я виживу. Я вистою. Я вб'ю. —
Останній хліб. Останній кусень м'яса.
Приповзши на командний пункт вночі,
Вони питали: — Є боєприпаси? —
І не один не мовив: — Є харчі? —

Так ніч ішла, так душний день ішов,
І сірі німці лізли звідусюди,
Та в чорних мурах спалених будов
Сиділи й бились невідступні люди.
Стояти тут! Нема шляхів назад!
Ні сну, ні хліба — мін, гранат, патронів
Бійцям твоїх священних бастионів,
Твоїх руйн вогнених, Сталінград!
Вони стояли. Віра серць суворих
Не вгнулась, точна і тверда, як штик.
На півночі, на степових просторах
Був дим, вогонь і гуркіт віддалік.
Там бій палав. З проломів на горищі,
З дахів будівель, з верховіть дерев
Вони вдивлялись в спалахи все ближчі —
Все ближчий виблиск, землетрус і рев.

Пливла по Волзі рихла, жовта крига.
Сніги руділи від розривів мін.
Все хлюпало. Метелиця й відлига,
Сльота й туман ішли наперемін.
І от в слизькому мороці світанку,
Коли бійші, сердиті й мовчазні,
Повзли під днище спаленого танку,
Зашелестіла сталь у вишині,
І всі вони почули зовсім близько,
Як грянув він, упавши в голий сад,
В насиджене німецьке логовисько -
Радянський, дужий, радісний спаряд.
Заверещав і з лігва виповз ворог,
І заметавсь розпачливо — навкіл.
Снаряди били по німецьких порах,

Не схибивши й провіривши приціл.
Як вісники могутньої підмоги,
Ці посланці північних батарей
Знов підкріпили, знов звели на ноги
Натомлених і збуджених людей.

Вони пішли крізь хугу й свист пожегу,
І перед ними бігли навтьоки,
Не стримавши двобічного удару,
Німецькі, збиті з рубежів, полки.

Він став над смертю, воїн Сталінграду,
Він вийшов з пекла, з хаосу руїн,
З земних розколин, з грузного розпаду
Склепінь і мурів, поверхів і стін,
З горищ, набитих іскрами і димом,
З льохів, з підвалів, з розсипу цеглин,
І був страшним, безжальним, незборимим,
Як речник мсти, худий і чорний він.
І він пройшов крізь селище і вибіг
На столгані надволзькі пустирі,
В степах, пориті боєм. На бугрі
Він звівся враз, весь звихрений, як вибух.
На тлі багрових спалахів висот,
По вплетених колючим дротом схилах,
По пагорбах, бурхливо задимілих,
Йшли з півночі порядки наших рот.
Він кинувся назустріч їм. Полки
Топтали труп німецький. Їхні кличі
На берегах великої ріки
Лунали переможні й войовничі.

І бій упав. З'єдналися тоді
Дивізії південні і північні,
Зійшлись бійці, — як велетні, величні,
Як люди, спрагли, втомлені й бліді.
Кричали щось, руками шкарубкими
Стискали друзів, замашним слівцем
Їх веселили і ділились з ними
І дружбою, й бинтом, і тютюнцем.
Вони все знали, все перебороли.
Забуте серце чуло знов бійці,
І сльози, чорні та густі, як смоли,

Котились по неголеній щоці.
Солдатські сльози, трудні і нечасті,
Краплини сили й радості живі, —
Їх не стидались в цім великім щасті,
В цю добру днину душі бойові.
І стало тепло, тихо і відрадно.
Здавалось, — чути птиць далеких лет.
І сам полковник вийшов наперед,
Хвилюючись і стримуючись владно,
Щось хотів сказати, та сказати не зміг,
Бо звичних слів у мить таку не треба.
Прибулих друзів він притис до себе
І цілував колючі лица їх.
І виструнчилися перед ним вони,
І зводились за їх рядами ззаду
Грізні, вогненні стіни Сталінграду,
Як нездоланні витязі війни.

1943

БИТВА

Земля диміла. Починалось літо.
Був день грози. Був сорок другий рік.
Понад Дінцем снаряд ревів сердито,
І з дальніх сіл лунав жіночий крик.
Там був пожар, грабунок і розправа,
Там звір гуляв — німецький п'яний збірід.
Там гітлерівська наволоч кривава
Збиралась, бенкетуючи, в похід.

Уже кінчали в штабі проставляти
Стрілки й дужки на Волзі та Курі,
Вже лютий Гітлер божевільні дати
Вписав в настільному календарі:
«Десяте вересня — ми в Арзамасі.
На двадцять п'яте вересня — Баку».
О, як принадно ці нотатки ласі
Накреслились на білому листку!
І він збирав свою тяжку армаду
Піхотних мас і танкових колон,

Щоб, рушивши, прорватися за Дон
І до Москви іти — із Сталінграда.

Був день грози. Коли стемніла даль —
Ракета в небо, тремтячи, метнулась,
І заревіла битва. Сталь на сталь
Найшла, grimнула, вдарила, зіткнулась.
Німецький полк на взвод радянський ліз.
Коли ж він трупом падав при окопі,
Тоді знов кидав Гітлер на заріз
Свої полки, вгодовані в Європі.

Ми відступали. З-за донських горбів
Ще мріло димне українське небо.
І кожен воїн клятвено повів:
— Чекай, наш краю, я вернусь до тебе! —
Та гірко й трудно глянути було
На білостінну велич Сталіграда,
На волзьких плес ясне, злотисте скло,
Розбите чорним вибухом снаряда.
Боець, напившись волзької води,
Відчув — вода йому терзає душу:
Умри, а стій! Умри — не відійди!
— Я так зроблю! Я вистою! Я мушу! —
Він став на смерть. Він смертним боем бивсь.
Шляхів назад не відав він віднині,
Він в землю вгризся, кров'ю й пилом вкривсь
На обороні волзької твердині.

Як непохитні витязі війни,
В огні, в диму сталльної веремії
Стоять сини великої Росії
І України милої сини.
Казах, грузин стоять із ними рядом,
Узбек, таджик, вірмен і білорус.
Стоять, як мур, під рідним Сталінградом, —
Незламний мур, і дружба, і союз!

Мосіяшвілі, Тургунов, Болото,
Шухматов, Сужба, Павлов і Скларов, —
Гори і сяй для всіх племен і мов,
Імен цих скромних славо і пишнот!
Їх тисячі і тисячі. Вони

Не знали страху, втоми і нестями.
Не раз в найтяжчі сталінградські дні
Гордивсь Хрущов своїми земляками.
Ніхто з них не хитнувсь, не відступив,
Вони змагались, юні і могуті,
На схилах Волги — за дніпрові кручі,
На сталінградських вулицях — за Львів.
Вони, йдучи в нечувані бої,
Б'ючись за всю радянську Батьківщину,
Змагалися за рідну Україну,
За волю й щастя, славу й честь її.

Так в стійкості зростала перемога,
Так в обороні наступ готувавсь,
Так воїн в подвиг втілити поклявсь
Наказу сталінського мудрість строгу.
Наказ разив, учив і закликав,
І надихав, і зміцнював героїв.
Боець поклявся встояти — і встояв.
Боець пішов — і німця подолав.

Над вільним містом, кров'ю й димом вкритим,
Сталевий гуркіт лютих битв затих.
Червоний стяг заплomenів над світом
На сталінградських згарищах святих.
Бійці, зітерши чорний піт з обличчя,
Дивилися на захід. В даліні
Уже їм мріло над Дінцем Лисиче
І Харкова огроми кам'яні.
Леліла їм дніпрова далеч синя,
Їм грало море в сонячній теплі;
Їм сявав Київ — золота святиня
Усіх народів нашої землі,
Їх кликали дністрові бистрі води,
Їм чувся шум карпатських переправ.
Над Сталінградом гордо засіяв
Для України світлий день свободи!

ЕПІЗОД

Ось заревуть маленькі люті птиці,
З земних рівнин врізаючись навкіс
В простори, в обрій, в морок, в громовиці,
В блищання й двигіт вогневих завіс.

Вниз відстрибне кошлате льотне поле,
Метнуться хати, просяйне ріка,
І веретенце злого літака
Мигтливу товщу сизих хмар проколе,

І стане видно димний небосхил,
І креслені на небі іскри бою,
І впливлу зненацька під собою
Зловісну тінь німецьких гострих крил.

Тоді зламать стрункий порив польоту,
І, ревучи, рвонуться віражем,
І розстрілом коротким, як ножем,
Метал і м'ясо враже розпороти.

І грянути з-під неба, як обвал,
Підкинувшись і захитавшись раптом,
Стискаючи руки кривавим клаптем
Незвично впертий і тугий штурвал.

І вирватись кризь безнадію й втому
З падіння, з прірви, з смерті, з тяготи.
І, скорчившись в кабіні, довести
Свою машину до аеродрому.

Жовтавий вихор збивши на ріллі,
Проскочити по ребрах косогору
І, припинивши хворий рев мотору,
Відчути пахи й шепоти землі.

Відсунути прозоре забороло,
Побачить друзів, вибіглих сюди,
І прохрипіти медсестрі: «Води!»,
Життя і тишу чуючи навколо,

І на годинник глянути, щоб він
Спокійно й дивно показав достоту,
Що з часу вильоту до повороту
Ще не минуло двадцяти хвилин.

1943

ПРАПОРИ ПЕРЕМОГИ

Ще канонада стогне за горбками,
Ще стелеться над містом чорний дим,
Ще пахнуть смертю обгорілі ями
І, скрикнувши, обвалюється дім.

Ще на асфальті — кров, димиться цегла,
Залізо битви, скровлене й криве,
Але вже місто, вільне й неполегле,
Встає з руїн, світліє і живе.

І на розбитій вигорілій площі
Вже нашвидку написаний плакат
В руках святково вдягнених дівчат
Живим і теплим вогником полоще.

І бідні квіти, зрошені в нужді,
В неволі й смутку змученого міста,
Кладуть дівочі руки молоді,
Як дар любові, на броню танкіста.

Ідуть полки, і світлий марш гримить
І зве бійців для дальшого походу,
І з ним навек, для людства, для століть,
У Харків входить слава і свобода.

Марш зве на бій! Полки ідуть на бій —
В могутті, в славі, в певності, в залізі
Прапорonosці Харківських дивізій
Несуть на захід славний прапор свій.

ПАМ'ЯТІ ВАТУТІНА

Він вів полки під Білгородом в бій,
Він керував боями за Чернігів,
Керманич військ у школі бойовій
Тяжких походів, блискавичних дій.
І велетенських всенищівних здвигів.
Він вів полки до київських висот
На боротьбу за місто златоглаве,
Він, непохитний воїн-патріот.
Такий, як вчила партія й народ,
Солдат свободи, перемоги й слави.
Він вів полки на битву за Дніпром,
В ліси Волині, на Карпатські схили.
Вперед! Вперед! — полк рушив за полком:
Житомир, Луцьк і Корсунський розгром
Знов їхній прапор славою укрили.
Горинь і Смотрич. Близько древній Львів —
Полки ішли і ворога бороли
На тих шляхах, куди їх владно вів
Орел із стаї сталінських орлів,
Военачальник сталінської школи.
Він перемоги бачив світлий лик, —
До перемоги путь вела орлина, —
І вмер як переможець-войовник,
І славою безсмертною навів
Його вінчає вдячна Батьківщина.



КИЇВСЬКІ ЕТЮДИ

I

НА ЛІВОМУ БЕРЕЗІ

Туману мляві, мерехтливі смуги,
Повільно коливаючись, пливли,
І видно стало кручі та яруги
З-за тихої дніпровської імли.

Правічні схили, предківські причали,
Билинами оспівані холми
Мовчали скорбно, і велично ждали,
І бачили, як їм вклонились ми.

Над згарищем осель Лівобережжя,
Над димом битв, на попелі й крові
Узріли ми у незабутній стежі
Доми, холми й святині вікові.

І так в мовчанні, в тужному чеканні
Вглядались діти в материнський лик,
В безсмертний образ, в риси осіянні
Старого міста, юного повік.

Ясна оселе! Ти благословляла,
Ти кликала, ти сяла за Дніпром,
Як світла бранка темної навали,
Увінчана закровленим вінком.

Це пасмо диму, ржаве і зловіще,
Висить жадібно над чолом твоїм —
Там племінь прище, там злий ворог рище,
Там кат регоче, там гогоче дим.

Я знаю: щастя знов до нас вернеться —
Сягай, мудрішай, радуйся, світлій! —
Але ніколи з серця не зітреться
Суворий карб тих днів і тих подій.

Мов гордий шрам на тілі ветерана,
Той карб в собі крізь все життя неси.
Як сторож серця, ця невсипна рана
Хай каже нам: — ти воїном еси.

Кричи в століття, рано невтоленна,
Розкривши чорні, спечені уста:
— Будь невблаганна, будь благословенна,
Велика мста, свята і мудра мста!

По вінця повні ярості й любові,
Стояли ми, замислені й тяжкі.
Юрбою турів пагорби Дніпрові
На водопій сповзали до ріки.

Як меч, блищав в тьмі чорних крутоярів
Потік Дніпра. І меч забагрянів,
І меч піднісся. Перший залп ударив.
Червоногрудий оболоч проплив.

II

НА ВУЛИЦІ

Вірю й знаю — більш уже ніколи
Серце так не битиметься знов,
Як в той день на вулицях Подолу,
Звідки в місто рідне я ввійшов.

Осінь димна, осінь тьмянозлата
На пустельнім київським холмі.
Голосом любові і скорботи
Нам кричать румовища німі.

Простягнувши перебиті руки,
Зяючи проломами голів,
Зводяться над смрадним сміттям бруку
Постаті замучених домів.

Не ридають, гнівні, темноликі,
Розривають яросні роти:
Глянь на наші згарища великі,
Глянь на нас — іди і відомсти!

Все вчини, щоб знову ми воскресли,
Все здолай, все зміряй, все зроби!..
Серце світло й впевнено піднесло
Тяготу великої злости.

Шкарубкий, обпечений злобою,
Злинок серця, — багровій, печи!
Месник-воїн, воджений тобою,
Вдень не схибить, не впаде вночі,

І коли десь смерть його настане,
Куля свисне і пониже в лет,
Він вперед кривавим тілом пряне
І, вже мертвий, в ката вб'є багнет.

III

БІЛЯ УНІВЕРСИТЕТУ

Хитались червоні колони будови,
У шибях розжарене лопалось скло,
Металося полум'я й глухо ревлло,
З дверей вистромляючи тулуб багровий.

І валяться зали в огненний пролом,
І сипляться щербем склепіння дебели,
І книги, як птиці, на мокрій панелі
Розпачливо б'ють обгорілим крилом.

Ламаються стіни, і падають доли
З обвитих вогнем постаментів своїх
Поети й мислителі високочолі,
Сторожа дбайливо бережених книг.

Де дівся, пойнятий злобою й одчаєм,
Іх ниций, лякливий і підлий палій?
Ні, ти не втечеш! Ми тебе відшукаєм
В проклятому лігві, в домівці твоїй.

День судний надходить. Замкнулося коло.
Ти станеш на суд, щоб свій вирок знайти
За влучене кулею Пушкінське чоло,
За очі Тараса, що випік їх ти,

За Гете, якого укрити ти ганьбою,
За рани Белінського й муки Франка,
За скроню Шекспіра, пробиту тобою,
За гум з елладійця, сліпця й співака.

Ти вситив на їхнім високому підножжі
Свою озвірілу руїницьку хіть.
Безумний, забув ти: при них на сторожі
Стоїть збройний муж, гнівний месник стоїть.

IV

ЯР

Руді провалля, глинища зелені,
Завалений зотлілим сміттям рів.
Жахаючи, вривається в легені
Зловіщий вітер ржавих пустирів.

Не бліднути, не скніти, не здригатись —
Стоять, як суд! Як войовник, стоять!
Замало клять, щоб ними присягатись,
Щоб проклинати — не стає проклять.

Звичайний яр, брудний і неохайний,
Тремтливі віти двох блідих осик,
Ні, це не тиша! Незгасимий крик,
Ста тисяч серць предсмертний крик
одчайний.

Сріблястий попіл спалених кісток.
Людського лба розтросчений шматок.

Розпались яру здвигнуті укоси.
Повзуть із ями золотисті коси —

В землі не скрилось, тліном не взялось
Витке і ніжне золото волось.

Блищить на мокрій твані крутоярів
Розбите скло старечих окулярів.

І дотліває кинутий набік,
Закровлений дитячий черевик.

Зарито в землю, втопано у глину
Жахливий слід стотисячного тліну,
Слизький і жирний замісився глей
Розкришеними рештками людей.

Це тут ревіли вогнища багрові,
Це тут шкварчали нафти ручаї
І в трупах жадно рились палії,
Шукаючи скарбів на мертвякові.

Тяжкий, гнітючий і нестерпний дим
Підносився над моторошним яром.
Він дихав смертю, він душив кошмаром,
Вповзав в доми страховищем глухим.

Багрово-чорні сполохи блукали
По занімілій від жаху землі,
Кривавили злим відблеском квартали,
Бруднили жител київських шпилі.

І бачив люд з своїх скорботних сховищ,
Як за вінцем Кирилівських будов,
За тополями дальніми кладовищ
Горіла страшно їхня плоть і кров.

Могильний вітер з тих ярів повіяв —
Чад смертних вогнищ, тіл димучих згар.
Дивився Київ, гніволиций Київ,
Як в полум'ї метався Бабин яр.

За пломінь цей не може быть покути,
За погар цей нема ще міри мсти.
Будь проклят той, хто зважиться забути.
Будь проклят той, хто скаже нам — «прости».

РАНОК

Над тишею холодних, сизих площ
 Висить, як звук, тонкий і рівний дощ,
 І він мигтить, хвилясто і зміїсто
 Простелений по схилах тишини.
 В своє життя іще не вірить місто,
 Лякаючись і гомону, й луни.

Ця дивна тиша, хвора і врочиста,
 Тече, як повінь, в берегах домів
 І, крадучись, виходить в серце міста
 Передчуття великих добрих слів.

Ці перші кличі ще не прозвучали,
 Ще в людських сховах не почули їх,
 Ще не розкрились ями і підвали
 Й могильні склепи, тайники живих,

Ще в поглядах стрибає вогник шалу
 І жах кричить з запалених очей,
 Ще в отворах вузьких водоканалу
 Жінки одчайвно стискують дітей,

Ще в зламаній прикладами халупі
 Снується запах сивого димка
 І теплиться, зчорнівши, кров на трупі
 Пристреленого вбивцями дідка.

І дощ висить, і безгоміння, й дим
 Над всім кричущим, диким і страшним,
 І це — як мить, коли в лице скорботне,
 В тремкий, зболілий материнський лик
 Уперше син вдивляється німотно,
 Щоб не забуть цих рис її навік.

Минуть літа — цього нам не забути.
 Як в сховищі, в очах на самім дні
 Лягло і вгрузло бачене й відчуте,
 Немов кристали точні і ясні.

Я кожен крок навік запам'ятаю
В той день, коли ми мовчазним гуртком
Пройшли все місто з краю і до краю,
Пустельні площі, парки над Дніпром.

Пройшли все місто в тишині й задумі,
Крізь біль і дощ, крізь спогади й туман.
Червоний прапор на згорілій Думі,
Завалений уламками майдан,

Гігантський прах, кривавий розсип цегли,
Роздертого заліза передзвін,
Чорнозем свіжий над бійцем полеглим
Між зяючих хрещатицьких руїн,

Струмки терпкого, в'їдливого чаду
Понад пригаслим згарищем будов
І на піску каштанового саду
Сліди підкутих пруських підошов.

Осіній дощ змиває їх навіки,
Але не нам, не нам це забувать —
Убийника закровлену печать,
Сліди звірині, важкоступі й дикі...

Стою німий на цвинтарі домів,
Ні сліз, ні слів. Сухий і світлий гнів.

Рясніе дощ, і падає лункіше
М'яких краплин розмірене биття.
Теплом війнуло. Місто тихо дише.
Вертається життя.

VI

НА ПЛОЩІ

Вступають воїни у древній круг майдана,
На площу вічову народу-воєка,
Де, звівшись на кістках нападницького
стана,
Нам нерушимий мур завіт свій проріка,

Де вічним сявом, прозора і легка,
Горить мозаїка Софії злототкана

І де на братній Схід показує рука
І віща булава, десниці владній дана.

Тут зупиняються, шолом сталевий свій
З чола знімаючи, щоб скласти предкам
шану,
Потомки перед тим, як рушити у бій, —

Полтавський хлібороб, чабан із Казахстану,
Московський сталевар, сибірський звиробій
Являють ратну честь свободному Богдану.

VII

БУДІВНИЧИЙ

Осіння розгойдана хвища
Проноситься між руїн,
Між чорних стовпів попелища,
Між мертвих зубчастих стін,

Кричить у розламані брами,
В обвислих дротах свистить,
Звисає брудними струмками
З обвуглених перекрить.

І довго доми тонкостінні,
Бездонні проломи стіни
Гудуть темним шумом пустині,
Безцільним блуканням луни,

І клопоть шпалери гнилої
На сьомому етажі
Тріпоче, в'ючись в сувої
На мокрій цегляній ржі,

І рве золоту `свою ризу
На площі тужливий каштан,
І падає мармур карнизу
В міський сухолистий бур'ян.

А хвища несеться й трясеться
Над гущею чорних баюр

І, ржаво скрегочучи, гнеться
Розчахнутий вибухом мур,

І раптом він валиться глухо,
По шпарах наскрізних рвучись.
Хапкі твої пальці, задухо,
В горло мое вп'ялись!

Як пройдеш пропахлу тліном,
Гігантську мертвотну падь?
Ніколи цим вмерлим стінам
Людського тепла не ховать,

Ніколи по цих переходах
Додому ніхто не ввійде,
Ніколи ні пісня, ні подих
Не зродиться тут ніде,

Ніколи не бризне світло
Із вікон кварталу-мерця.
Твій попіл, замучене житло,
Вогнем обпікає серця.

Я чую, як в тілі людини
Бушує розгнівана кров,
І серце пече.

На руїни
Задуманий зодчий прийшов.

В замисленні, в тузі, в мовчанні
Обходить він мертвий простір
І згарищ квартали туманні
Обмірює вдумливий зір,

І очі пестливо гладять
Землі кожну падину й схил.
Що спинить і хто завадить
Прийшестю великих діл?

Хто зможе зректись життєтворних
Зусиль, прозрівань і сягань?
Світліє в темі звалищ потворних
Видінь не кристальна ще грань.

Ні, він не віддасть завадам
Згасити видіння своє.
Воля усталює задум,
З хаосу форма встає.

Він бачить крізь морок і тління,
Крізь діри і прах будов —
Тут ляже прямий, мов проміння,
Проспекту блискучий покров,

Тут вулиця шумно тектима,
І звиснуть над нею вгорі
Планетами золотими
Лампїони і ліхтарі.

Гульлива, розспівана повідь,
Веселих людей течія
Іскриться, шумить, славословить,
Сміється, співає, сія,

Танцюючим майвом відбита
В свічаді шліфованих стін,
В мигтливих глибинах граніта,
В кристальних озерах вітрин.

Розкрито осяяні входи
В лункі анфілади зал,
Де пісня склика хороводи
І щастя веде карнавал.

Як звершень народних звичай,
Святкує юрба молода
Свій світлий тріумф будівничий,
Свій радісний подвиг труда.

Ще плетиво тросів та балок
Снується у вишині
І щелепи землечерпалок
Вгризаються в верстви земні,

Ще брили рожеві і чорні
Лягають плечем на плече,
Клепальник в багровому горні
Прозоре залізо пече,

Ще пахне пронизливо й їдко
Завихрений пил будовань
І тягнуть невтомні лебідки
Фігурні увінчання бань.

Ще палаців зали високі
Розцвічує пензель митця,
Але вже кінчаються строки
І праця доходить кінця.

В блакитному плесі майданів
Віддзеркалюються доми.
Патруль колонадних титанів
Врочисто виходить з тьми.

Зіпершись на плити гранітні,
Тіла мускулястих колон
Вартують, величні й несхитні,
Вояцької честі закон.

Тут звучною бронзою слави,
Гранітом чеснот бойових
Дім воїна величавий
Мури свої воздвиг.

Зайди у ці стіни чеканні,
Де пруг вкарбувався в пруг,
Де грань прикипіла до грані
І тиша лягла навкруг.

Тут бронза нетлінно ясниться
І мрамур гордливо застиг,
Тут люди дивляються в лица
Безсмертних солдатів своїх.

Каштани підносять свічі,
Тополі співають в вись
І шепоти таємничі,
По кронах дерев пронеслись.

Хвилюючись, парк пишнотоллий
Метнувся з чавунних оград,
І в далеч поплив матіоли
Солодкий, облесливий чад.

Фонтанів хитливі стеблини,
Духмяні зітхання проваль,
І раптом двигтять глибини,
Б'є сяйво і грає сталь.

Над довгогудучим простором,
Над арками через Дніпро
Блискучим промчав метеором
Розгонистий поїзд метро.

Все втихло... Стають коротші
І гаснуть струмки сльоти.
Заглиблений в думи зодчий
Продовжує вперто йти,

Обходить страшні квартали
Змертвіння і пустоти,
Крізь згарища і обвали
Продовжує вперто йти.

І ставить на мертві будови
Робіт життєтворних знак.
«Так буде!» — він нам промовив.
Ми знаєм, що буде так.

1945

ПОДОРОЖІ





ГРУЗИНСЬКІ ПОЕЗІЇ

I

ГОРІЙСЬКИЙ РАНОК

Ви яснотою й трепетом тепліли,
Відбившись в світлих мочарах землі;
Мов зеленаві ягоди, ви спіли
На ранніх хмар рожевому гіллі.
Ще день не встав, тривожний, стоголосий,
Ще пропливали марева світань,
І грали ви, і прозористі роси
Омили кожну вашу чисту грань.
Ви половіли. Радісне тремтіння
Проймало вас. Це — дозрівання знак,
Пульсація нестиглих зір. Отак
Пробуджується літеплом насіння.
Це молодість весінньої зорі.
Врожай багатий віщували зорі,
Сіяючи стрілчасто угорі
Над росяною низиною Горі.

Земля вруніла прорістю. Чагар
Шипшини й сливи, терену і глоду
Заворушився: розцвіту пожар
Словив його ясним димком до споду.
Світ зашумів. Сяйнули у воді
Блакитними кометами фореілі,
А поміж зір орлята молоді
Заграли, знявшись з гірної оселі.
По мокрих тропях тупотіли вскач,
Б'ючи копитом хлюпко й глухо, коні.
На сизі ще від мулу оболоні
Гонив повільних буйволів орач.

Він зупинивсь і розминав в долоні
Пахучу м'якість чорноземних груд:
— Чужа земля! — В печалі і в прокльоні
Розпочинавсь людей весінній труд.
Чуже зерно рукою брав своєю
І розкидав чужій весні навстріч,
І безконечно тягся над землею
Плугатаря, як доля, довгий клич;
Земля, під плугом сиплячись зернисто,
За ним услід повзла за гоном гін,
І віщував про труд початий він.
Ховались зорі. Прокидалось місто.

Вже відсвіти зі сходу золоті
Бринять на шибці, тьмяній і розбитій,
На лудженому посуді, на вкритій
Полатаним килимчиком тахті.
І райдужними зайчиками хата,
Цей бідний дім горійського шевця,
Вся оживилась. Промінь став шугати
І замигтів, торкаючись лица.
Це пробудило хлопця. Він підвівся,
Смуглявотілий, схудлий і стрункий.
На білій стінці зайчик метушився,
Годинник скрипнув і почав свій бій.

Ще вдосвіта пішла до міста мати
Білизну прати в наймах у купця,
Приглушено з підвальної кімнати
Загупав шевський молоток отця.
Він бив, гнучись на стільчику триногім,
Шмат шкіри, змоклий у рудій воді.
— Не бачити цвітінь весни убогим!
— Не сходить сонце людям у нужді!

А сонце вже зарожевило гори,
А цвіт весни захвилював сади!
До школи — рано. Вийти на простори,
До Горіс-Ціхе — вибігти туди!
Зібратися, запакувати в торбину,
З червоного пошиту кумача,
Книжки, і зшитки, й хлібця половину,
Щоб зайвий груз не обтяжав плеча,

І, по калюжах хлюпаючи, мчать,
Покликавши сусідського хлопчину.

Два хлопчики — горійські школярі,
Меткі й проворні, збуджені і скорі,
Спинилися з розгону на горі,
Що височить короною над Горі,
Де горбляться, мов хмари у грозу,
Тяжкі, іржаві камені фортечні,
Де ледве чутно, вдалині, внизу
Гримлять Ліяхви хвилі бистротечні.
Назустріч хлопцям — іскор водоспад.
І просторінь, і дальнє стоголося,
І наглий вітер збив з чола назад
Їх непокірне, звихрене волосся.
Вони зухвало стали на шпилі,
Школярські торби сунувши під пахви,
І бачили, як промінь віддалі
Б'є по кольчuzі сріберній Ліяхви.
Її плескати, шумні береги
Шуршали, вкрившись голубою ринню.
І не було, здавалось, навкруги
Кінця і краю шуму і світінню.
І все було музикою. Зоря,
Як сплеск свірілі, бризнула, розтала;
З долин, мов нота довга і тривала,
Хвилясто тягся клич плугатаря.
І чуйно слух напружений хлопчини
Ловив оцей, з дитинства знаний, клич,
Правічний спів картвельських межиріч,
Тужливий звук земних трудів людини.
Земля труда, неволі і краси, —
Вона співала, як всі землі світу,
І в душу хлопця, світові одкрити,
Лились її співучі голоси.
День осіянні зводить паруси,
На путь високу, в прагненні зеніту,
Виходить сонце, і зірки роси
Поволі гаснуть в білих хмарах цвіту.
Крізь випар рос річки, сади й лани
Звелися в семибарвнім ореолі;
Гігантське сонце йшло на виднюколі,
Вали сіяння звергши з вишини.

Воно сліпило очі і вдаряло,
Аж задзвенівши, в молоді серця.
Замисленому синові шевця
Сусідський хлопець проказав помалу:
— То бог, як сонце, світить в ці краї. —
Його товариш обернувся раптово:
— Ти кажеш — бог? Та бог — порожнє слово,
Якого нас навчають шахраї.
Ти кажеш — сонце? Та його сіяння,
Як пролетілий чорнотілий птах,
Перетинає й тьмарить крик страждання,
Цей клич рабів, що стогнуть по світах.
Я прагну сонця. Я не вірю в бога.
Ми — люди. Ми — найвище на землі... —
Фігурка хлопця, випростана й строга,
Лицем до сходу стала на шпилі.
Навпроти неї сяйво в переливах
Кипіло, било, ринуло здаля, —
І в очі сонцю глянуло орля,
Не хилячи своїх очей гордливих.
Сусідський хлопчик в цю провіщу мить
Відчув, можливо, що незвичну силу,
Орлинозору і орлинокрилу,
Душа його товариша таїть;
Що прийде час, і в боротьбі титанів
За істину, за світло для людей
Він поруч сонця стане — Амірані¹,
Розкутий, переможний Прометей.

1937

II

БІЛЯ БУДИНКУ В ГОРІ

Осінім ранком я прийшов сюди,
Щоб привітати горійський діл поклоном.
Іскристий сніг далекої гряди
Колище відблиски, сріблестим дзвонить дзвоном;
Повітря грає, як гірські ключі,
Звиваючись в струмки й нитки прозорі,

¹ Ам і р а н і — герой грузинського народного епосу, подібний до Прометея.

Свої медвяні пахощі ллючи
З окільних піль і гір в узорну чашу Горі.
Між віти яблунь промені вплелись
І весело гуляють сьайні плями
По дворику, брукованім колись
Пласкими й сірими річними камінцями;
Безшумно лине подих вітерця,
Ступені ганку блисками встеляє,
Всю скромну хатку бідного шевця
Вкриває сьєво високе і безкрає.
Душа народу, щира і ясна,
Велика й ніжна, радісна й багата,
Сіяє тут, бо відає вона,
Яке дитя землі ця випестила хата,
Яке, народом зрощене, дитя
Узріло вперше світ свого життя,
Ступаючи на цей рипучий ганок
З крихких цеглин і сучкуватих дранок.

З пошаною ввіходить люд сюди,
Де бачили убогі, білі стіни
І перший крок, і перший сміх дитини,
І перший хліб її, гірчавий хліб нужди.
...Рипить колиска. Не стуляє очі
Розгуляне чорняве дитинча.
В шандалі міднім скривлена свіча
Жовтавим вогником, згасаючи, мигоче.
Ні сну, ні світла матері нема,
Немає думам невідступним впину.
Імперії глуха й жорстока тьма
Стоїть за вікнами, вглядаючись в дитину.
Крізь злобну ніч, крізь вікодавню тьму,
Коли шляхи заметено в негоду,
Як вийти в світ, куди піти йому,
Дитині бідного робочого народу?..
Десятки літ пройшло від тих ночей
І світлий день стоїть у дверях хати.
Щоб все згадать, щоб все запам'ятати,
Тропа сюди веде схвильованих людей.
Вони пильнують тишу сторожку,
Хвилюючись при кожній тихій згадці, —
І москвичі, й тбілісці, й лєнінградці,
Прибульці з Києва, з Каролії, з Баку.

Вони замислені. Їх пам'ять схороня,
Як власну гордість, ті сягання перші,
Коли орлом злетіло орленя,
Понад хребтами гір своє крило простерши.

Тбілісі, Хоні, Авлабар, Батумі —
Невгасні дати справ його й турбот.
У кожній дії, в кожному слові й думі —
Народові, з народом, за народ.
Вогні Баку, сіяння Апшерону,
Запломенілий багро круговид.
Вдивляючись у заграву червону,
Юнак-борець вже бачить сонця схід.
Від нього сонця тьмою не сховає
Ні мур тюремний, ні полярна ніч.
Крізь дальню даль, як відповідь, лунає
На кличі Леніна його братерський клич.
Він з Леніним вчить робітничий клас,
Як у боях виборюється влада.
В Жовтневі дні грізного Петрограда
Він разом з Леніним рішучий вкаже час.
Хай виють бурі в ярості шаленій —
До комунізму впевнено веде
Весь наш народ його несхибний геній.
Його високий стяг, що не склонявсь ніде.

Як сталь, незламна і, як сонце, чиста
Сіяє путь великого життя
Учителя народів, комуніста,
Борця свободи, мудреця й вождя.
Надія людства втілилася в ньому,
Народна сила змогутніла в нім...
Ми над його коліскою стоїм
В кутку горійського осяяного дому.
Дошате ліжко. Лавка при столі,
Накритому убрусом сніжно-білим,
Старе люстерко, гарусовий килим.
Так, тут родився він — найбільший син землі!
І всі серця злились в однім завітнім слові:
Ти нашим щастям будь ще безліч-безліч літ!
Веди, учителю, нас на сягання нові,
На нові подвиги, в комуністичний світ!

Ми з різних міст, республік і віддалині
Прийшли сюди, до скромних стін оцих,
Та нерозривно з'єднає нас всіх
Велике, рідне, любе слово: Сталін.
На час прощаючись, як друзі розійшлись,
Та не забудемо, як з світлими серцями
Ми йшли по дворику, брукованім колись
Пласкими й сірими річними камінцями.

1949

III

НА РУІНАХ У КУТАІСІ

Розкинувши жовтавих жилок сіті,
Мережі гострих, як у птиць, кісток,
Жадібний плющ припнувся на граніті,
Сухий, як бич, чіпкий, як кровосмок,
Але з-під сіті, що гризе і душить,
Сіє камінь, сильний і живий, —
Його не звергне землетрус, не зрушить
Звій блискавиць і наглий буревій.
Розмірений уважним будівничим,
Він гранню в грань і пругом в пруг приліг
Над скелями, над шумним многоріччям,
Над многослів'ям натовпів міських.
Він з небом зливсь, просвічений промінням
Імеретинських осіянних днів;
Він з ґрунтом злився, викутим склепінням
Вершаючи його узгір масив.
І кинула будова незборима
Від стін до стін високий віадук,
Що вигнувся у неї за плечима,
Як рицарський опуклогрудий лук.
Він не прогнувсь, обтяжений вагою
Розкішних грон, камінних розцвітань,
Почеплених оздобою тяжкою
На плечі брил, на арок дужну грань.
Цей виноград, що визрів в лоні скелі,
Мов купа круглих, плодоносних тіл,
Собою вкрив колонні канітелі
І оживив глухе мовчання брил.

Він цвів, повисши повними, тугими,
Набряклими, важчезними грудьми,—
Здавалось, дише теплота між ними,
Захована в вологих ямках тьми.
Плоди землі прикрасили будову
Своїм живим і теплим ланцюгом,
Гірляндою карбованого кову
Оперезавши всю її кругом.
Гілля гранатів, пишний лист акантів,
Квіток, плодів і кетягів тягар —
В гігантські чаші урожай гігантів
Поверг рукою щедрою різьбар.
Каменярі — раби і чудодії —
Принесли в творчій ярості сюди
Ці, вирости з віків, з граніту, з мрії,
Плоди, як чаші, й чаші, як плоди.
Такою їхня живодайна сила,
Їх творча лють і ненасить була,
Що з каменю плоди вона зростила
І в мертвому безсмертя досягла.
Він був рабом, він був народом в пугах,
Цей землероб, цей каменяр плодів,
Та в прагненнях ненаситимо лютих
Він навіть камінь рідний оживив.
І що тепер безпліддя скель одвічне
Народові — володареві гір?
Долають смерть сягання титанічні, —
Життя і цвіт — це їхня мисль і твір.

1937

IV

ШЛЯХ ДО ТМОГВІ¹

М. Ч.

Потомлені, засліплені поволі
Краплинами солоної ропи,
Ступили ми на землі жовті й голі,
На древній пил Тмогвійської тропи.

¹ Тмогві — руїни старовинного міста-фортеці на горі в південно-східному районі Грузії — Месхетії, звідки походив Шота Руставелі. Він про це пише в своїй поемі: «Я... незнаний месх, на ймення... Руставелі».

Трикутні скелі, призматичні кручі,
Зигзаг розколин, креслений по них,
Кристали гір, зубчасті та блискучі,
В косому сяйві, в одблисках сухих, —

І скрізь мовчання, тільки тінь дороги,
Мов звук тонкий, пливе ще віддалі,
І зроджує передчуття тривоги
Стара, недобра тишина землі.

Скрегоче пил; трави глухе рипіння
Лякає чуйних блискавичних змій,
І пахне чадом спечене каміння.
І йде, як час, повільний суховій.

Аж до задухи, аж по самі вінця
Налито спеки в мідний краєвид.
Отак розкривсь для зайшого чужинця
Священний вхід — в епічну бідність вхід.

Жорстоко й скупю, стримано і голо
Про голод орд, про жах і смерть людей
Шепоче вічність, з'явлена навколо,
Чутна для вуха й зрима для очей.

Ущелина все вужчає. Узгір'я,
Як вихорі, звиваються й ростуть.
Все глибше в край беззвучності й безмір'я,
Хитаючись, занурюється путь.

І втрачено порівняння та міру
Горі, мовчанню, барві, висоті.
В легенду ми, припишкли, потаймиру
Ввіходимо, довірившись путі.

Воно для нас явилось відразу
І холодом дихнуло у лице
Немислиме видовище оце,
Ця титанічна друза діабазу.

В зубцях, в різцях, в каміння гострій грі,
Як велетенська, варварська тіара,
Гора сіяла тьмою. На горі,
Немов вівця, пасеться біла хмара,

Сплітаються схолоджені вітри
На тлі її у пасма тріпотливі.
Поміж узгір, в їх наглому розриві
Піднісся конус голої гори.

В її масив, як в чорнотілу урну,
Укладено прадавній прах будов, —
Череп'я башт, палаців та церков,
Твердиню гір, стовежню і стомурну.

Ще кружить сліпий навкольний мур
Зі скель до скель, з уступу до уступу,
І між руїн, повалених на купу,
Спалахують ще іскри амбразур;

На круглих стінах ще підносять храми
В піщаник вдовбані сокири та хрести,
Але розтято бані їхні, брами
Розчинено для вітру й пустоти.

Мов шкура тигра в ржавобурій шерсті,
Шолом гори вгорнувши у сувій,
Рудіє місто на скелястій персті,
Печальне в марній величі своїй.

Як в смерть, в ці шрами розпачу й неволі,
В розколини на мертвій голові,
В крихкі руїни і в склепіння голі
Вдивляємось ми, вільні і живі.

Не жах путі, не тропи в смерть зітерті
Ведуть по світу між долин і гір.
Бо горе тим, хто надто в знаки смерті
Занурює свій нерухомий зір.

Прославимо ж тривоги життєдайні
Людей, що повні живосили вщерть
І що виносять радощі осяйні
Не з тайни смерті, а з таїн безсмерть!

Я відвертаюсь. Далі ллється шлях,
Мигочучи іскристою жорствою;
Хвилюються на нім переді мною
Чийсь сліди, утопані у прах.

І раптом я спиняюсь на звороті —
З-під ніг тропи, мов птиця, рве свій лет,
І на вечірній неба позолоті
Я бачу світлий людський силует.

В безкраю даль іде цей подорожній,
Щоб в світ і сяйво вийти із століть,
Щоб в кожному житті і в оселі кожній,
Живий з живими, дружбу поділить.

Зіяння Тмогві. Спеки круговертя,
Безпліддя гір проржавлене й руде.
І ми тоді впізнали: це іде
Єдиний той, що тут сягнув безсмертя.

І ми тоді впізнали: мимо нас,
Осяявши негасним сяйвом скелі,
Іде крізь смерть, крізь просторінь і час
Незнаний месх на ймення Руставелі.

1936

V

НАД ТРУНОЮ ВАЖА ПШАВЕЛИ

Це раз було, — цього не буде двічі.
Була тіфліська ніч. І був лиш череп твій.
Жахаючись, в твої вдивлявся вічі —
Земля лежала в них, і тьма, і супокій.

Зіниць пустих печера величава,
Склепіння, зігнуте над сном підземних вод,
Де в вирах мовчазних, відсвічена стокрот,
З землі, як сталагміт, зростала мудрість пшави,
І ржавим джерелом хевсурська біла слава, —
Могучий склеп над сховищем скорбот,
Печера костяна, німотна і жовтава.

Дививсь крізь неї я; і бачив хмарні далі,
Простори, схрещені, як трони чи мечі,
Дуби рипучі над твоїм Чаргалі
І, мов прудкий узор на дерев'яному кинджалі,

Вкарбовані в графіт ключі.
Це — тіні снів, що бились в лабіринті
Старого мозку рицаря-співця.
І ніч повзла, як барс, по кручах на Мтацмінді,
Щоб глянути на кість спокійного лица,
І вітер мужності нам холодив серця.
І страшно нам було його жахнутись зору;
Він з нами був, суворий пшавський муж,
Що потоптав, як ринь, дрібні уламки душ
І мужність клав крізь світ тропою вгору.

Важа, Акакій, Олександр, Ілля...¹
Вогнями саджена, внизу гримить земля.
Сузір'я слова стало над Тіфлісом,
Новим світилом сповнившись отут;
Немов мечем, трикутним кипарисом
Земля і камінь оддають салют.

1936

VI

СКАРГА МЕЧА

(З Важа Пшавели)

— Ти заржавів, добрий гордао.
Піхти тліють в цвілі й плісені.
Де ж владар твій, щоб засяяти
Змусив лезо, злотом писане?
— Де владар мій дівся, братіку?
Він в Шамхорі впав над кручею.
Сорок чорних ран на тулубі,
Кров'ю сходили кипучою.
Виступав він перший в шерегу,
Затискав щита лівицею,
Злою смертю зневажаючи,
Щоб не вкрить ганьбою ницою
Ані війська, ані величі,
Ні корони над царицею...

¹ На горі Мтацмінда над Тбілісі (Тіфлісом) поховано письменників—Акакія Церетелі, Олександра Грибоедова, Ілліу Чавчавадзе, Важа Пшавелу.

А тепер, на стінці вчеплений,
Я людей нікчемних радую.
Всім до мене байдам байдуже.
Світ корчмою став проклятою;
Беручи мене заставою,
Лихварі руками ласими
Вряд з аршином, з рахівницею
Викладають над шинквасами.
І ніхто мене не змашує,
Хоч сімсот років мина мені,
І картвел вже не наспівує,
Гострячи мене на камені;
Я його не чую голосу:
«Гей, рубай, клади їх лавою!
Як додому я вертатиму,
У боях не вкрившись славою?!»

ХЛОПЧИК З ЧУФУТ-КАЛЕ¹

Узгір'я і сонце. Пустинність і тиша.
Жовтавими струями мечеться пил.
І далеч, од пилу ще блідша й жовтіша,
Безбарвно вливається у небосхил.
Розтанули барви, дороги і грані
У мляві сухого, гнітючого дня,
У сонячній зморі, в глухому тумані,
Який і легені, й простори сповня.
Обтесане урвище, видне крізь хвилі
Повітря і пилу, раптово спливлю,
Як темінь, згромаджена на небосхилі,
Де змішано небо і землю було.
Воно понад долом звелось, мов ковадло
З забутим на ньому тяжким ланцюгом,
Що велетнем викутий був запопадло,
Тепер же для всіх непотрібний цілком.
Похмуре ковадло купецької слави,
Розбійницьких мандрів, невольничих скарг—
Цей пагорб жадібного міста-держави,
Де правив купців і рабів патріарх.
Печері, прориті крізь глей і піщаник,
Мов труби, з яких виривається тьма,
Зіяли й мовчали. І башти тригранник
Стримів, наче спис, понад ними сторчма.
Впав город, як витязь, що сохнути й тліти
Приречений з голоду, спраги й чуми.
Розпалися панцирі. Змерхли граніти.

¹ Ч у ф у т - К а л е — руїни стародавнього міста біля Бахчисарая в Криму.

Скришилися мури. Зітерлись доми.
Залога, утративши силу і віру,
У безвість пішла. Як останній боєць,
Зійшов на фортечну стіну жовтосіру
Закручений з вітру й піску вихорець.
Він звівся і теж безнадійно поникнув —
І це був кінець. Пустота й тишина.
Десь камінь звалився. І гравій десь рипнув.
Як зляканий птах, стрепенулась луна.

І тільки на вулицях, в плитах камінних
Лишилися глибоко втерті сліди
Важких колісниць, пішоходів невпинних,
Когорт, караванів, юрби й череди.
Німотні сліди клопітного поріддя
Зорали шершавий, крупчастий граніт —
Високих коліс сучкувате обіддя,
Брязкучі підкови арабських копит,
Розмашисті кроки рудого верблюда,
Дрібні передзвони копитець осла,
Кваплива юрба, ця тривожна прибудда,
Що куряву світу сюди принесла;
Голодних рабів закривавлені ноги,
Роздряпані тернями руських степів,
Де грецькі, і готські, й татарські дороги
Чорніли, як пасмуги від канчуків;
Роз'ятрена сіллю ступня мореплавця,
Купця крутоносій, тупий черевик,
Сандалі філософа і правознавця,
Обвинута вовною ключка калік,
Вони тут усі стугоніли, дзвеніли,
Зашпортувались, поспішали, тяглись,
Повзли на ступені, пороги і схили,
На площі базарів, на замкову вись.
Спинались, топталися, бігли тривожно,
Повільно і важко рушали в похід —
І зникли, і зараз розглянути можна
Лише їх мертвотний, подряпаний слід.
Підземні в'язниці, просмерджені труном,
Умились дощами. В купецькі льохи,
Пробиті таємно під скельним уступом,
Пролізли вужі і кощаві мохи.
І тільки склепіння фортечної брами,

Високе й легке, золотиться на тлі
Пустинного неба. З губатої ями
Тхне плісенню. Тиша. Всихання землі.

І раптом чийсь голос. Тоненько й зухвало.
Смакуючи кожне з проказаних слів,
Виводить він, чуваний всюди, бувало,
Задиркуватий войовничий мотив.
Хтось босими п'ятками впевнено топче
Старезні ступені, колючу траву,
І от появляється... «Звідки ти, хлопче?» —
«Та звідки? — із школи, а тут я живу».
Волосся руде, золоте ластовиння,
Як сонячний зайчик, мінливе лице;
В торбині — книжки і письмове начиння.
«Я — сторожа син, що пильнує оце...»
І з жестом хазяйським рукою він маше
На місто-державу, на тверджу стару, —
Мовляв, оцей дворик — господарство наше,
Де місця бракує для хлопця й на гру.

Хлопча у сорочці з блакитного ситцю,
Швидке, світлооке, кирпате хлопча!
Тобі, життєлюбцю, тобі, ненаситцю,
Господи прадавньої неvistача —
Замало для тебе і світу старого,
Як мало й цього мовчазного плато.
Ти хочеш верстати далекі дороги,
Дороги, яких не верстав ще ніхто,
Бо міць життєрадісна і життєтворча
В тобі вже буяє, хлопчатко мале,
Руїни живий і веселий дозорче,
Безжурний школяріку з Чуфут-Кале!



УЗБЕКИСТАНСЬКІ ПОЕЗІЇ

I

САДІВНИК

Крик бірюзових птиць, дрібних шакалів плач
І плюскотіння хвиль холодного арика.
Важкою баштою чорніє карагач¹,
Прославши вогку тінь, спочинок чоловіка.
З шовковиць падають гілок липкі плоди,
Немов медвяний дощ, солодкий і зернистий.
Отут би втомленим, край бистої води,
На килим посланий з подякою присісти!
Тут гостя зайшлого зустрине щирий люд.
Салям і посмішка гостинного узбека,
Розтануть ягоди на теплій міді блюд
І освіжить лице вода прозора з глека.
Зведеться повагом врочистий аксакал²,
До серця вірного торкаючись рукою,
І гіркуватого зеленого напою
Напитися вам дасть з мальованих піал.

Швидкі кетменщики, меткі бавовнороби,
Струнки і жилаві,— такі вони тут всі,
Як цей колгоспний дід, мудрець високолобий,
Цей садівник, в земній закоханій красі.
Поважно ведучи удумливий свій розпит
Про західних братів, прославлених в труді,
Про волзькі яблука, про київські колгоспи,
Він річ завершує строфою з Сааді:

¹ Дерево з породи берестів, поширене на Сході.

² Старий дід, старшина.

«Один наш волосок слабкий, мов шовк чи пух,
Та, сплівшись з іншими, він дужчий за ланцюг»,
І він хвилюється. Солодковзвучна мова,
Скорившись розміру віршованих двурядь,
Розколивалася, мов повна брость садова,
Коли надходить час плодам її спадать,
І ми вслухаємось, як в серця чисту гладь
Дарами падають плоди достиглі слова.

Отак він говорив, і прислухались всі
До мідноногої ходи речитатива, —
В колгоспний сад ввійшла спокійна і гордлига
Річ титанічного звитяжця Фердовсі.
Вірш туського співця, карбований з заліза,
Задуми Сааді ясний і мудрий лад,
Закохана газель нестримного Гафіза —
Вони, мов добрий гість, ввійшли в колгоспний сад.
Як подих, як тепло, як кров, як трепет тіла,
Як мисль, вони жили в старому трударі
На цій старій землі, що цвітом заясніла,
Садами плідними сіяючи вгорі.
Крізь річ колгоспника вони з'єднались з краєм,
Де зміст один звучить на сотнях різних мов,
Де строфам Пушкіна, Гафізовим рубаям,
Шевченковим словам достойно ми складаєм
Навіки явлене братерство і любов.

1938

II

ТАНЦІВНИЦЯ

Тамарі Ханум

Заграли й попливли шовки золотопінні,
І руки знесені, мов язички вогню,
Угору скинулись в тривожному тремтінні,
І дрібно бубон б'є. Я вкупі з ним бриню.
Я чую ритм і час, і жінщина Єгипта
Ввіходить в місячний очей моїх розріз.
І барви шат моїх — оздобі манускрипта,
Де витворним письмом записаний Гафіз.

Хорезмський древній клич в глухих метаннях
бубна

Пролинув і пропав. Ним сповнена украй,
Я жду, стенаючись. Музика довготрубна
Росте, як стовп грози. Росте у вись карнай¹,
Під деревом звучань, у лісі труб довгастих
Я зводжусь і кружусь вогнем барвистих ватр.
Упасти й прянути, завихритись і впасти! —
О, повість жєнщини, о, невимовний садр!²

Я знаю сховані лукавства і звичаї
Німих, нерадісних праматерів моїх.
Так само і для них колись ревли карнаї,
Так само бубон цей метався і для них.
Вони живуть в мені, розгадані і знані,
І переможені, і хитрі, і живі,

Вони, що згинули в піщаній Согдіані,
В вологій Фергані і в глиняній Хіві.
Я бачу їх тіла, їх звихрений серпанок,
Їх вишуканий жест, приваби їх старі;
Я добре знаю їх, рабинь і полонянок,
Розпачливих жінок в півтемній ічкарі³
І це своє знання, це видиво й умілість
Я в танець втілила, і тіло проспівала
Про радісну любов, роботу, честь і смілість,
Про волю людського прекрасного ества.

Звук тріумфального високого карнаю
Вінчає танець мій: — Зведись і серце зруш!
І я, танцюючи, про радість повідаю.
О, повість жєнщини, о, повість наших душ!

1938

¹ Карнай — довжелезна сурма узбєцького народного оркестру, подібна до трембіти.

² Садр — назва танцю, дослівно — «кружляння».

³ Ічкарі — жіноча половинна дому, гарем.

ТРУНА ТІМУРА

Він світ громив, жахав народи,
Палив міста, топтав степи
І гнав орду свою в походи
Крізь млу кавказької тропи.
До нього йшли по зиск і ласку,
Путі торуючи старі,
Купці Ірану і Дамаска
І генуезькі лихварі.
Із джагатайської пустелі
Він звівся приви́дом кривим
І многорукий ідол в Делі
Повергся в порох перед ним.
Хан з ока ідола рукою
Гранчастий видер діамант
І, вклавши в торбу, взяв з собою,
В свій рудогорбий Самарканд,
Де зібрано в скарбниці світу
Коштовний дар з усіх країн,
Та брилу ковану нефриту
Цінив як скарб найбільший він.
Чи в чорних урвищах Турану,
Чи в покладах китайських гір
Раби знайшли в дарунок хану
Зелений камінь-дивозір.
В нім одблиск місяця холонув,
Глибини моря стигли в нім.
Мертвотним холодом відгонив
Він кожним виломом своїм.
Крізь нього видно мертві далі
Безслідних війн, пустих смертей,
І хан знайшов в страшнім кристалі
Останній марний свій трофей.
І він звелів зелену брилу,
Холодний камінь забуття,
Покласти на свою могилу,
Щоб запечатати життя.
Кінчилось все — тривоги миру,
Душі шаленство й ненасить,
І лиш гординя Гур-Еміру
Над порожнечею стримить,

Де зеленавий, плоскотілий,
Недобрий камінь захолов,
Розплівши, як вінок зотлілий,
Словесну в'язь півмертвих мов.
І тільки книга жовтошкура
В свої узорні береги
Вписала повість про Тімура,
Про вік Залізного Кульги, —
Адже не він, владика воєн,
Принісни світу меч і гнів,
Безсмертя більшого достоїн
За книжну пам'ять давніх слів.
Він смертю зник, як смертю виник,
І слід на солонцях присох,
Де йшов, кульгаючи, руїнник
Землі народів багатьох,
Де йшов, кульгаючи, сновида
Безплідних спів, безслідних діл,
Збиваючи до круговиду
Блукання швидкоїдучий пил.
І на шляхах земного ширу
Пройшло усе, кінчилось все,
І склеп розпався Гур-Еміру,
І впали башти медресе,
І край надгробка із нефриту
Шар цвілі, тліну й пилюги
Укрив ознаку гордовиту —
Бунчук Залізного Кульги;
Немов крило зловісне птиці,
Мов хижа висохла рука,
Звиса над каменем гробниці
Це чорне пасмо бунчука.
Під бань розколотих зіяння,
Під черепи лунких склепінь
Лягла тінь пам'яті остання,
В зелений камінь вкута тінь.
Нехай цю тінь за нагороду
Собі гордець той визнає,
Що з рук безсмертного пароду
Безсмертя це дістав своє.

1938



БОРИСЛАВСЬКІ ОПОВІДАННЯ

I

НА ОКОЛИЦІ БОРИСЛАВА

Я чую, як шумлять долини,
Я чую темний гуд лісний,
І шепіт втомлений ялини,
І мідний передзвін сосни,
Кружляння рік, рипіння рині,
Шугання диму з димарів.
Вгорі — ліси сріблясто-сині,
Внизу — розлив молочних нив.
І скрізь пливуть широкі звуки
Гучної, світлої землі.
Пливуть над села і над луки
Пісенноносні кораблі.
Шум величезного вітрила,
Мах нездоланного крила —
Це музики земної сила
У людське серце увійшла.
І зазоріло надвечір'я,
І я побачив далечінь.
Де вкрила голубі узгір'я
І диму й хмар мінлива тінь;
Там запах нафти, жита й глици,
І дух сірчаної ропи,
Там вбито в гори темнолиці
Смолою вмащені стовпи.
Там в звуки поля, лісу й ниви,
У струнний перебір узлісь
Земних глибин важкі мотиви
Могутнім струменем вплелись.
Там крізь яри й ліси ведмежі,

Крізь шир димком сповитих піль
Гранчасті, корінчасті вежі
Зійшлись громадно звідусіль.
І я пізнав, як многозвучно
Бринять ці землі. Я пізнав
Значущість слів, що нерозлучно
Злились з тобою, Борислав.
Копач глибин, слухач підземних
Обвалів, гуркотів і рік,
Одчаїв темних, мрій таємних,—
Він тут зростав, цей чоловік,
Що слухав поштовхи глибинні
І людських серць, і надр земних,
Що чув, як в грізному гудінні
Землі насовується здвиг.
Він знав майбутнє величаве,
Твоє майбутнє, Борислав.
Борися ж в славі, Бориславе,
За нашу славу. Час настав!

1940

II

ПЕРЕДЧУТТЯ ГРОЗИ

Безшумна, кошлата й глуха оболона
Заслала півнеба. Росла тишина,
І хмара зростала, й лисніла вона,
Немов винограду лілового грона.
Хмаровище стигло — тяжкий урожай
Краплин, що, мов ягоди круглі й разючі,
Бубнявіють, повняться й ситяться в тучі,
Яка перегнулася за небокрай.
Чекання грози. Неминучість розряду.
Ні звуку, ні блиску. В мовчанні півтьми
Лиш ластівка гострими свисне крильми,
Черкнувши, як блискавка, сутіні саду.
Повільніше дихають люди. В очах
Задумана й пильна глибінь сунокою
І серце напружилось перед грозою,
Як птиця, щоб раптом порватися в змах.

Теплішають дружні і добрі долони
Людей-побратимів. Ще мить, тільки мить —
І, грянувши, ринувши в злім перегоні,
Удар за ударом із хмар прострумить.
І небо поблідне й скричить огнемовно.
І очі зведуть тихі люди вниз,
Щоб серцем одвертим зустріти грозу
Та дихати нею і владно, і повно.

1940

III

НА КАРПАТСЬКИХ УЗГІР'ЯХ

Просвічений сонцем, на вітрі, в зеленім огні
Він листя різьблене, обтяжене росами, сушить.
Хай ломляться гори, хай грози ревуть в вишині,—
Він тут вкорінився, він тут укріпився й не рушить.
Йому було важко зростати, міцніти й цвісти,
Вганяти коріння, як стрілки життя невеликі,
В шари віковічні, в погнуті і вперті ґрунти,
Де сплять землетруси й підземні проносяться ріки.
Він виріс ривками, він поштовхом гнав свою плоть,
Щоб цупко й жадібно вчепитися в небо і в надра,
Протнути чорнозем, і сірий лупак розколоть,
Й бруньки наливати, напружені й повні, мов ядра.
Він повнився соком; насичений впертістю сік,
Очищений люттю, робучий, гіркий, каламутний,
Сичав в його жилах і тіло натружене пік,
Тривожний, як спрага, як вибух жадоби,
відчутний.

Ти в шрамах, в напливах, в розколах, в горбах,
в мозолях
Зростаєш крізь камінь, о дерево цільне і трудне!
Ти родиш — і пагін простромлює темний твій пах.
Ти стогнеш — і в вітах реве вітровіння стогудне...
Ти стогнеш, ти родиш, сягаєш, ламаєш і рвеш...
Ти дужчаєш, чуєш всім тілом порив життеродний,
Ти горбишся й дмєшся, ти, може, потворне,— але ж
Твій зріст є прекрасний і подвиг твій
є благородний.

Стоїш, довгоруке, м'язисте й тверде, мов коваль,

Який над ковадлом із каменів чорних підвівся
І, спершись на брилу, в широку вглядається даль,
Де сонце зростає, де ранок новий заіскрився.
Я бачу й дивуюсь. Радіючи, я пізнаю
В нагірному дубі твою незабутню й єдину,
Твою міцнотілу, уперту подобу твою,
Карпатський поете, ковальський прославлений
сину!

1940



АНГЛІЙСЬКІ ВРАЖЕННЯ

ЦИКЛ ПОЕЗІЙ

СКЕЛІ ДУВРА

Так ось вона — ця знаменита крейда,
Яка повзе з урвистих берегів
В шум дуврського замуленого рейда,
В холодний скаламучений пролив.

Так ось вона — ця круча Альбіону,
Вапнисто-білий, невисокий щит,
Який, немов удану перепону,
Виставив поперед себе бритт.

Так ось вони — стовпи крейдяні брами,
Де неширокий і швидкий канал,
Затиснутий близькими берегами,
Жене свій, вкритий слиззю нафти, вал.

Війна тут стала табором тривалим
На крейді Дувра й на піску Кале,
І гуготіло над движким каналом
Три рази в день її ревіння зле.

Крізь млу туманів, бур і снігопадів
Над морем йшли у стемнені міста
Товсті й гучні параболи снарядів,
Мов арки смертоносного моста.

І багровіла раптом хвиля сиза,
Коли гримів в розпадинах горбів
Тяжкий стрибок німецького заліза
І виростав, як чорний дуб, розрив.

Тепер війна довжезні має руки,
Сліди цих рук на Дуврі знати теж —
Згоріла персть, пробиті віадуки,
Зубці руїни, кіптява пожеж.

І не бетонні доти низьколобі,
Не гострі ребра ржавих їжаків
І навіть не чорномундирний Боббі
Війну перед каналом зупинив.

На інших землях вирішалась доля
Цих хвиль тісних, цих пагорбів блідих...
Полин степів, курган донського поля
І волзьких вод широкошумний біг!

~~Так, орд чужих плавець несамовитий~~
Ламанш тому не смів перепливти,
Що Волги він не зміг переступити.
Британіє! Це пам'ятаєш ти?

БІГ БЕН¹

Над Темзою туман повис
І тихий хрип сирен.
У жовту млу, як чорний спис,
Врізається Біг Бен.

Стоїть кощавий вартовий
Обох старих палат,
І сіпається в тьмі рудій
Вусатий циферблат.

Горить на гострому шпилі
Вогонь, немов маяк.
Де ж ті примарні кораблі,
Яким дає він знак?

Чи хтось за циферблатом цим
Хід років провіря?

¹ Біг Бен — «Великий, довгий Бен» — назва башти з годинником біля будинку парламенту в Лондоні.

Жовтіє він лицем сліпим —
Не світоч, не зоря.

Та держить сяєво бліде
Камінний гренадір,
Як знак, що й досі ще іде
В Палаті довгий спір.

Хрипким промовцям — не до сна,
Йде чвара голосна,
Хоч лідер Зрада й лорд Війна —
Компанія одна...

І думає старий солдат,
Довготелесий Бен,
Що в многослів'ї двох Палат
Багато зайвих сцен,

Що джентльменів справжній торг
Вершиться й без рацей, —
На все, що їм велить Нью-Йорк,
Казали б лиш: «О'кей!»

— Я, — мимрить Бен, — стою здаля
Від їхніх дивних справ,
Та тронне слово короля,
Здається, янкі склав.

Він, певне, зменшить штат Палат —
Занадто пишний штат;
Обійдеться без цих витрат
Сорок дев'ятий штат,

Бо скромний містер Уолл-стріт
Упевнений, мабуть,
Що, як рабом не буде бритт, —
Лакеєм може бути.

Бо наші владні й наша знать
Весь острів цей могли б
В обмін на долари віддять,
Лиш їх не руш садиб.

Хоча й привабив цих людей
Заморський джентльмен,
Та наш народ не зрік: «О'кей»,
О ні! — говорить Бен.

Як швидко час пихи пройшов!
Як цей палац зачах!
Колись тут був хоч порох змов,
Тепер же — тільки прах.

І став Біг Бен, вусач-солдат,
Лічильником годин,
Бо, може, тут не треба й чат,
Де все чатує він?

Не попливе вперед вже, ні,
З свого острівця,
Загрузнувши на міліні,
Готична баржа ця!

Ну що ж, — стирчи і стережи,
Худий високий Бен,
Вантаж старої кривди й лжі
Паперів, книг, імен.

Солдат здригнувся, підтягнув
Закопчений камзол,
Коли, отямившись, відчув
Двох стрілок злий укол.

І прогудів з готичних ніш
Його понурий бас,
Який, здається, все сумніш
Імперський мірить час.

На Сході — день, а тут твій дзвін
Ще в темі гуде ген-ген.
Прискорюй же ходу годин,
Біг Бен, Біг Бен, Біг Бен!

ШКІЦ ДО ПОРТРЕТА

Обвислим тулубом загрузши в кріслі, він
Насуплено димить сигарою своєю,
Сховавши між поморщених пухлин
Очиці, заяложені блуднею.

Червоно-жовту і масну, як сир,
Він голову підкидує відразу,
Щось зжовує, неначе слинить фразу,
Якою знов хотів би плюнути в мир.

І руки тре, округлі та рожеві,—
Він довго тре, неначе миє їх.
Ще б пак! Долоні рук м'яких своїх
Було чим замастити гендляреві!

Але йому не змиє зловіщих плям,
Бо кров і бруд незмивно в'їлись в шкіру,—
І пил інтриг, знайомих лицеміру,
Й отрута тайн, яких боїться сам;

В'язати вміють ці пухкенькі руки
Нитки підступних змов, малих і більших зрад,
Гримучих мітингових клоунад,
І торгів тайних, й явної ошуки,

Та рветься й рветься плетиво інтриг,
І робиться таємне й темне явним,
Хоч він, пойнятий страхом неугавним.
Зробив, здається, все, що тільки міг.

Тому й трясе невидима тривога,
І стигнуть білі очі маньяка,
І кривоногута щелепа бульдога
Звисають на борти нечисті піджака.

Він тридцять літ живе незмінною злобою
І дивиться сердито тридцять літ
На Схід, де сяє славою новою
Нового людства тріумфальний хід.

Він все зробив, що міг, — гарчав, страхав,
Торкав і гриз, улещував і вив, порочив,

І вабив лагідно, і яросно пророчив,
І щелепи звихнув, і руки скров'янив, —

Ніщо не допомгло, ні сотні змов і зрад,
Ні хитрість шпигунів, ні ватиканська меса.
Не крутяться назад історії колеса,
Хоч лїзь під них, не крутяться назад!

Що ж, знов хрипи, й сичи, і виголошуй спічі,
І з-під напухлих, спущених повік
Дивися знову, лживий чоловік;
Своїм ненависним бесідникам у вічі
Так само, як колись, в один з минулих днів,
Дививсь стривожено, дививсь уперто й жадно
В спокійні очі тих войовників,
Що їх життя продати б ти хотїв,
Коли б оце тобі було підвладно.

Схиливши раптом лоб, хотїв би заховать
Ти погляд свій, сфальшований до краю,
Щоб в ньому скривить невитравну печать
Загибелі, засліплення й одчаю,
Яку несхибний і рішучий час
Кладе на тебе, на твій світ і клас.

МАНДРІВНИЙ ДЖЕНТЛЬМЕН

Він ввійшов — ясний і щирий,
Бравий хлопець і пияк:
— Мій девіз — вливай, не мірай!
Чарку! Віскі чи коньяк?

Звучним тостом, втішним спічем
Чарці дзвону додає
І з осяяним обличчям
Вихиля питво своє.

Випив. Дивиться навколо:
— Не п'єте? Я п'ю один?
І гостей обводить коло
Поглядом визивним він.

Що ж, солдат доп'є цю пляшку
Без жеманства і гримас,
Весь душею нарозпашку,
Всім служить радий для вас!

Шорстко вусик над губою
Іжачком рудим приник,
Око кулькою сталюю
Між сухих шуршить повік,

Мокрих губ нескрита спраглисть,
Щік площинки неживі
І нелондонська засмаглисть
На плескатій голові.

Звідки він сюди з'явився?
Плив морями звідкіля?
Де ота, в якій живився,
Обікрадена земля?

Чи в малайських тьмавих нетрях
Джентльмен мандрівний цей
Втер хустинкою на гетрах
Кров розстріляних дітей?

Чи на схилах Гімалаїв
В честь імперії трудивсь,
Підкупляв, лякав і лаєв
Неохочих братовбивць?

Чи в купецькому завзятті
Рахував і важив він
Людські голови, відтяти
У тюремній тьмі Афін?

Де вершив свій звичний злочин?
Де імперські вів діла?
Черв таємних червоточин,
Звідки виліз спроквола?..

Він ввійшов, цей хлопець бравий,
Джентельмен, хоча й пияк.
Чарку в пригорщі кошавій
Стиснув: — Віскі чи коньяк?

І впізнали ми подобу,—
Не забуту нами, ні! —
Цю злоруку, низьколобу
Тінь, відбиту на стіні.

Форму вдягши мореходську,
Йшли такі ж, як цей, такі ж
По барханах Красноводську
На одзначений рубіж.

Руку, галуном убрану,
Чи не він простяг вперед
І в обличчя Шаумяну
Розрядив свій пістолет?

І не раз ще кров'ю з тіла
Шаумянових братів
Ця худа рука кропила
Землю інших вже країв,

І не раз... Ні, пийте, пане,
Самі віскі ви своє.
Хай за ваше вміння знає
Містер Бевін вам налле.

Ми ж на ваші лживі спічі
Не одвернем голови,
Тільки глянемо у вічі: —
Знаєм, пане. Ворог — ви.

СМЕРКАННЯ В ГАЙД-ПАРКУ

Це птиці півсонні тремтять на сірій озерній воді
І чайка повільно летить, крило срібнопере поклавши
На пасма холодної мли, на присмерку тіні бліді,
Між мляво похилених віт димком тиховійшим розтавши.

Смеркає. З-за синіх дерев, на весь блискотливий розгін
Просмолених міцно доріг, що парк навкруги огинають,
Беззвучно мигтить течія присадкуватих машин, —
Вони на асфальті шишлять і, зло пронинівши, зникають.

Бензинний їдкий перегар струмками повзе по шосе,
По рині порожніх алей, слизьких од гнилля і вологи.
Все глибшає тухлий туман, і кислим гудинням несе
Від глинищ, де тліє в грязі забутий «горód перемоги»¹.

Ці запахи в'ялих рослин, ця млосна й хитлива імла,
Сплітаються, в'ються й течуть одним маячливим
струмінням,
І морок вливається в парк, і тиша над парком спливла,
І никнуть будівлі навкруг, сповиті важким безгомінням.

Шуршання людської ходи в тумані майне де-не-де
І тихне, пригашене враз сирою, як яма, імлюю.
Здригаючись од холодка, наставивши комір, бреде
Промерзлий службовець. Хрумтить улежана ринь під
ногою.

Один йде за другим. Один на другого схожий цілком —
Ті ж самі обличчя в зморшках тієї ж нудьги й безнадії,
Однакові вкрито серця стандартним глухим сюртуком,
Однаково вгнуті роти, однаково втягнуті шиї.

Як цифра в лічильнику, з тьми з'являється чорна їх тінь,
Щоб зникнути зразу, й нові насовуються одиниці.
Чергою, на лжу й самоту засуджених злобно, створінь
Сторожко проходять вони, пласкі, мовчазливі, безлиці.

Це клерки ідуть по домах, мов правлять безмовний обряд
У час, як замкнулись бюро і лампи загасли в конторах.
Розміреним маршем нужди бреде по Гайд-парку парад
Маленьких людських існувань без завтра і, навіть, без
вчора.

Без друзів, без прагнень, без мрій ідуть поодинці
й мовчать
Писці вкритих злочином фірм, контор безпощадних
служаки,
І мертвенно світяться в млі їх лица, як сиза печать
Імперських нерадїсних справ, імперської хмурої мряки.

¹ Частину Гайд-парку розкопано під городи, що названі були «городами перемоги».

СОЛДАТСЬКА БАЛАДА

Лондонська бувальщина

Гіп-гіп! — всі кричать солдати
на палубі корабля,
Узрівши зубчастий Тауер,
узрівши місця питомі.
Бачиш? Весь Лондон, Томмі,
Вийшов на зустріч Томмі,
Славного рядового армії короля.

З війни молодцем вертався —
похвальний він мав наказ,
І вписано дві відзнаки
в солдатським його дипломі.
Лондон вітає Томмі.
Чуеш? На шану Томмі
Стяги і квіти мають, грають оркестри враз.

Куди ж задививсь так пильно
бувалий солдат оцей?
Хіба ж у такому тлумі,
в фанфарному шумі й громі
Зможе тривожний Томмі,
Трохи поблідлий Томмі
Жінку свою й дитину вгледіти між людей?

Ого, він таки побачив,
парешті побачив він
Білявого хлопця й жінку
в стотисячному огромі.
Так, це дружина Томмі,
Син п'ятирічний Томмі,
Аткінсів сладкоємць, доброго роду син.

Хутчій би вони кінчали
навалу промов гучну! —
Чий пульс може зараз бути
спокійніший, як в метрономі?
Жінка вже бачить Томмі,
Син ще не знає Томмі,—
Рік йому був, як батько вирушив на війну.

По трапу побіг на пристань,
угору дитя підніс,
Рукою обняв дружину.
Притислися, нерухомі,
Жінка і син до Томмі,
До дорогого Томмі.

— Анні, не плач, кохана! В щасті не треба сліз!
— Вернувся живий-здоровий, —
журитись тепер дарма!
Мені обіцяють працю,
добробут і щастя в домі...

Що вона каже, Томмі?
Чом ти здригнувся, Томмі?
— Я тобі не писала. Дому у нас нема.

— Зростає квартирна плата...
Я спродала для житла
Усе, що було, та скільки
на продаж в такому ломі?
Борг за квартиру, Томмі,
Любий, коханий Томмі,
Борг хазяям за квартиру виплатить не змогла...

В квартали глухі за Грінвіч
від центра далека путь —
Автобусом і трамваем
чи Темзою на поромі, —
Там лиш до грудня, Томмі,
Лиш тимчасово, Томмі,
Нам удалось притулок в добрих людей здобуть. —

Немов невидющий, Аткинс
поглянув на людський рій,
І кров у дзвенючі скроні
ударил, як в судомі.
Зуби заціпив Томмі,
Хмурий, стемнілий Томмі, —
Ось він вернувся в Лондон, в Лондон суворий свій...

Вже й серпень минув. Осінні
звисають дощі згори.
Тақ Аткинс оббив пороги,
аж клерки всі в гамі й гомі:

— Цей безпритульний Томмі —
Дуже настирний Томмі;
Голову всім морочить, чорт його побери!

— Йому сам міністр шановний,
увічливий лейборист,
Примушений був відмовить
у людяному прийомі, —
В очі міністру Томмі,
Цей-от зухвалий Томмі —
— Ви уявіть! — облаяв устрій британських міст.

— Нехай поночує Аткінс,
щоб трохи остигла лють,
Внизу під мостами Темзи, на трухлій, гнилій соломі.
Там одностумців Томмі,
Певне, зустріне Томмі —
В Англії правосудній люди і там живуть.

О так! Не один Томмі Аткінс —
в компанії він ішов,
Калюжами листопада чвалаючи в довгій втомі.
Раптом спинився Томмі,
Вгору поглянув Томмі —
Дім сліпоокий звівся між осяйних будов.

Ворота замкнув будинок
і вікна заплющив вің,
Живої душі не видно
в пустому цілком огромі.
—Цей домовласник, Томмі, —
Хитра лисиця, Томмі:
В дім він жилиців не пустить, зросту чекає ціп.

— В надії на більші
зиски замкнув спекулянт свій дім...
Нехай гендлярів примусять
надати житло сіромі!
Крик безпритульних Томмі,
Скаргу численних Томмі
З вікон цього будинку Лондона прокрічім!..

Отак вони й порішили
увечері цього ж дня

Хоч силою оселитись
в порожньому тому домі.
— З нами вселяйся, Томмі!
Тільки без жінки, Томмі, —
Буде скандал і лайка, буча і метушня!..

Господар прибіг на ранок, —
ну, звідки могло воно
Вміститися стільки злості
в такому малому гномі?

Двері замкнувши, Томмі
Слухав, як крили Томмі:
— Замахи на закони! Замахи на майно!

— Спокійно поведьтесь, хлопці!
Бери і малою плакат,
Пиши: жоден з нас, бездомних,
не винен в якимсь погромі.

Дайте де жити Томмі,
Дайте роботу Томмі, —
В уряду ось що просить Аткинс — старий солдат:

Дізнались про це міністри,
приїхав поглянуть мер, —
На ранок з'явилися Боббі¹
у гумовій паполоні.

— Хочеш тут жити, Томмі?
Будеш тут жити, Томмі!
Тільки з своєї волі вже не підеш тепер!

— Не пустять вже полісмени
нікого до вас увійти,
Завадять вам дати чи вкинуть
шмат хліба в брудному комі.
— З голоду здохнеш, Томмі,
Доки не станеш, Томмі,
Легідним і слухняним, ще й мовчазливим ти!

— Тримайтеся, хлопці, знайте —
чиновні гладкі пани
Рішили бездомним приклад
у нашому дати розгромі.

¹ Б о б б і — глузлива назва англійських поліцаїв.

Пасок стягни свій, Томмі.

Голод — не тітка, Томмі!

Третій вже день без хліба і без води вони.

Жінки по той бік лякливо

теж третю добу стоять.

Між ними ти бачиш, Аتكінс,

обличчя, тобі знайомі?

Он твоя жінка, Томмі,

Істи принесла Томмі.

Дивляться полісмени, сердяться і мовчать.

Вона щось говорить Боббі, —

прохання або проклін?

Вона йде до брами. Клоби¹

звелися, тверді й вагомі...

Клоб опустився, Томмі...

Б'ють твою жінку, Томмі!..

Двері грудьми він вибив, вибіг на площу віл.

— Не смійте! Не бийте! — Хряснув

об голову Томмі клоб.

Як вибух, метнулись хлопці

у темнім двернім проломі:

— Ми біля тебе, Томмі!

Разом з тобою, Томмі! —

Він похилив до бруку кров'ю залитий лоб.

Жінки закричали глухо.

З-за рогу, з домів, з авто

Багато їх, бравих Боббі

у чорнім товстім шоломі!

Тягнуть в машину Томмі,

Стоптують друзів Томмі, —

Хлопці тоді замовкли, з них не просивсь ніхто...

Суддя свій парик поправив

і нудно почав читать

Прекрасний закон британський

у шкірою вкритім томі.

Має бездомний Томмі,

Мають і друзі Томмі

Тихе житло державне, ярдів, приблизно, п'ять.

¹ К л о б — гумова палиця.

— Посидить, скриньки поклеїть,
і чорт його не бере! —
Стережений, не потопить
ні в Темзі себе, ні в ромі;
Одяг солдатський Томмі
Цілим одержить Томмі, —
Може, десь тільки жінка з голоду й горя вмре.

Так просто кінчивши кризу,
знов уряд довів свій хист,
Пильнуючи лейбористські
традиції, всім відомі.
Що про це каже Томмі?
Хто буде слухать Томмі!
Слухать міністра треба, він же — «соціаліст».

У СТРАТФОРДІ НА ЕЙВОНІ

Сріблиться стрілчаста отава газону
В тонкій, мерехтливій сльоті.
Плющі, ціпенючи, давлять колону,
Блищать гостролисти густі.
І тиша. Лиш трепет незвучного дзвону
Сіріє, як тінь, в висоті,
І листя обтрушують з крони своєї
Янтарні платани алеї.

Ні, я не порушу дрімливої тиші,
Йдучи цим маленьким двором
Туди, де, поважно підвівшись у ніші,
Він пише крилатим пером
Слова, не домовлені серцем раніше,
В коштовний не вписані том, —
Це вдивлене в далеч, в смеркання, в безлюддя
Наївне й печальне погруддя.

М'ясницькому учневі, сину банкрота,
Офірі судських передряг,
Писцеві комедій, розпроданих потай,
Слузі лицедійних розваг
Не личить гордливих надгробків пишнота,
В стрічках і вінках саркофаг, —

Стає атрибутом навічним для нього
Перо і папір. Більш нічого.

В шліфовані плити лункої підлоги
Він сам вкарбувати звелів
Рядки епітафії, повні тривоги
За прах невельможних мерців,
Бо, знаючи ближніх, побоювався трохи
Син стратфордських ремісників,
Щоб кості поета й невдахи-актора
Не викинули із притвора.

Він знав вірну ціну клятьбі богобійній
Купців, корчмарів і яриг,
В півтемряві школи, в смраду м'ясобійні,
В крикливих шинках край доріг,
В судів і крамниць колотнечі постійній,
Під сховом солом'яних стріх
Почувши, пізнавши, збагнувши достоту
Життя і щедроту, й підлоту.

Неситий життям, повний спраги живої,
Жадібний до глибу ества,
В жазі життєлюбства, в труді, в непокої,
В прозрінні, що тьму розрива,
Він зрушував полчища слів на сувої,
І йшли, і боролись слова,
І правди життя тріумфуючий прояв
Осяять їх герць удостоїв.

Як гір млисті пасма, трагедій події
Згромаджують грози й громи,
Стають на дуби непокірні стихії,
Мигтять блискавки між людьми, —
Шаліють ревнивці, бредуть лиходії,
Убивці виходять із тьми,
У вибухах пристрасті, в сполохах зброї
Грізні племінують герої.

Не алчним купцям, маньякам і лакеям
Збагнути, сприйняти, знести,
Сердець не гнучи під гігантським трофеєм,
Не хилячись від тяготи,

Ці образи, куті великим плебеєм
З брил величі і красоти, —
Адже ж ці, титанами здвигнуті, брили
Їх серце мале б роздавили!

Театр на газонах Ейвону зелених
Воздвигнув заморський банкір, —
В цім домі нудному, в спотворених сценах
На модний останній манір,
Для купки обранців, лжемовців, лжевчених,
Лиш тінь, а не генія твір,
Виходить на суд, на вподобу, на пробу
Заїжджому ледару й снобу.

Де ж юрби, замовклі од величі слова,
Де рокіт стривожених зал?
Де ж в мить, коли гасне трагедії мова, —
Овацій зростаючий шквал?
Де ж слава твоя, твоя вічна віднова
У шумі народних похвал?..
В ейвонському театрі спускають запону.
Мовчить гордий лебідь Ейвону¹...

Далеко звідсіль, на гористому Сході,
Де мріють Памірські шпилі,
Долаючи прірви й річки бистроводі, —
Таджик прикипів на сідлі, —
В свистючих метілях, в гудучій негоді
До міста він мчить звіддалі,
Щоб в місто надвечір прибути й почути
Замислене «Буть чи не бути?»

В донецьких степах, в комбайнерському фургоні,
З англійцем старим віч-на-віч,
Поквапливо змивши краплини солоні
З обвітрених щедро облич,
Дванадцятий вечір актори безсонні
Готують «Дванадцятую ніч»,
Щоб дзвінко й іскристо летіли тиради
Під оплески олімпіади.

¹ «Лебідь Ейвону» — так в Англії зовуть Шекспіра.

Горянин в театру ліси мармурові
З надхмарних осель увійшов,
Щоб чуť, як на мужній рокочучій мові,
Одній з старовинніших мов,
Звучить, розгортаючись в грі стрімголовій,
Поема про честь і любов, —
І Яго клене, і втішає Отелло
Чабан з полонин Сакартвело.

Коли над фронтоном квадрига завзята
Засяє в морозній імлі.
Проворні, меткі юнаки і дівчата.
Чи сиві ткачі й ковалі
Приходять, уважні й врочисті, як в свята,
Послухати давні жалі, —
І ткаля, сховавшись за пишні колони.
Оплаче коханців з Верони.

Так, там ти живеш, в тих далеких народах,
Де люди, тобі не чужі,
Шанують твій подвиг, твій розмах, твій подих
І велич твоєї душі!
Не може пливти гордий лебідь по водах,
Змутнілих од гнилі і лжі,
Не може марніти в задусі полону...
І лебеді зникли з Ейвону.

Вже лебедів світлих нема на Ейвоні.
Сльота, нескінченна сльота
Закрила в холодній, струмливій запоні
Старі ворікшірські міста.
Ключами служник брязкотить на амвоні
І листя опале зміта
При вході, де сутінь беззвучна і сіра
Сховала могилу Шекспіра.

НА ШОТЛАНДСЬКІЙ ДОРОЗІ

Сині і сизі, блакитні і сиві,
Сірі, і чорногусті, й голубі, —
Хмари завихрені в бистрому звиві,
Хмари й вітри на пустельнім горбі.
З урвищ висмикують трави сріблисті,
Вереск вгинають, видмухують мох.
В шумі вітрів, в гуготінні і свисті
Заплюскотів, закипів Ломонд-Лох¹.
Вітру напившись, тут мчати б в розгоні
Берегом, лісом, без меж і без троп...
Чуєш, кричить хтось: «Не йди далі, Джонні!»
Стоп з точним написом — «Private»². Стоп.

Впоєє землю холодна волога,
Тхне жабуринням і мохом з узлісь.
По деревах, по кушах, по дорогах
Грузько і хлюпко прослалася слизь.
Парк, голубіючи в мряці недобрій,
Тягнеться хмарно десятками миль.
Брами зачинено. Замкнуто обрій.
Мжичка гугнявить. Безлюддя і цвіль.
Хто він, що править в цім злобнім безлюдді,
Лютий відлюдник, нудний мізантроп?
Стійте! Замовкніть! Не йдіть туди, Рудді!
Стоп, вкритий плісенню, — «Private». Стоп.

Далі і далі — шляхами Хіг-Ланду.
Кмином і вереском пахне туман.
Гонить овець бруднобілу гірлянду
Мшистими схилами наймит-чабан.
Вівці — лендлорда, і гори, й поляни, —
Є так, було так... Чи буде й навік?
Тихше! Іж мовчки свій хеггіс³ вівсяний,
Щоб не підслухав якийсь чоловік.
Думаєш, щастя й в чабанському домі
Так, як на Сході, тут бути могло б?

¹ Лох - Ломонд — найбільше озеро Шотландії.

² Private (прайвет) — приватне, приватна власність.

³ Хеггіс — шотландська народна страва, вівсяна каша з шматками м'яса.

Перед життям твоїм вкопано, Томмі,
Стоп земель герцога — «Private». Стоп.

Глухо рокочуть копитця овечі
За вапняками низької стіни.
Латаним пледом обкутані плечі
Хилять під довгим дощем чабани.
Стопчик над стежною — вицвілий «Private»
Фермерське вбоге трависько обстав.
Чи землескупників спинить це зайве
Ствердження з'їдених злиднями прав?
Потім — чи в Клайда засмердженій твані
Зникне бездомний злидар-землекоп,
Чи десь в Судані, в ґрунт крадений, Данні,
Стоп люто встромиш ти — «Private»! Стоп.

Стиснуті губи. Нездвижні обличчя, —
Бучність чи змученість, злидні чи силін?
Повз хмурі образи середньовіччя
Шлях сновигає між ґрат і між стін.
Як в підземеллі, тут болісно дихать
Гнилоосним випаром старовини.
Обіч громадаються, мчаться в безвихідь
Тіні прадавніх століть. Ось вони —
Герцоги, лорди, дільці, фабіанці,
Ликів заверчений калейдоскоп,
Колом оточують в дикому танці
Стоп з чорним написом — «Private». Стоп.

СПОМИН ПРО БЕРНСА¹

Раптово грянувши з розбігу,
Пропахлий йодом моря дощ
Відтанцював гульливу джигу
На плитах задзвенілих площ.

І ще по вулицях плескатих
Гримить луна його ходи
У брязках, в лязкотах, в розкатах
Гучної, бистрої води.

¹ Роберт Бернс (1759—1796)—великий шотландський поет.
Рядки курсивом — з поезії Р. Бернса.

Він проминув, як синій сполох
Стрибучих іскор і струмків,
І в райдугах, як в ореолах,
На кручах кожен куц зацвів.

Зазолотились, засяніли,
Заграли в семибарвній грі
Гранітних сходів мокрі схили,
Майданів камені старі.

Веселим холодком війнуло,
П'янким, як спирт, дзвінким, як мідь,
І серце радісно і чуло
Від пахощів грози бринить.

Розкривши вікна сліполиці,
Крізь отвір круглий, наче пенс,
Руді горбаті черепиці
Дахів столичних бачить Бернс, —

Повзе, мов ящір, в панцир вбраний,
В луску дахів, в лушпиння плит,
Світ Едінбурга череп'яний,
Ненависний, коханий світ.

Під череп'яним покривалом
Клекоче світ борні й злоби.
Так стогне ліс, гудуть дуби
Під штормів яросним обвалом.

— *Гуде британський ліс, проте
Він радо б зашумів, мій друже,
Та древо волі не росте
Поміж його дубів, мій друже.*

*А нам без нього світ — не світ
І хліб гіркий стає без нього.
Ми тратим сили, точим піт,
А поле родить скупо й вбого,*

*Британське поле... — В далечинь
Вглядався Бернс. Пливла й здималась
Порвистих хмар крута кипінь,
І черепиця млою слалась.*

— *І вірю я: настане час,
Невдовзі — вірю я — настане,
Коли своїм гіллям і нас
Покриє древо волі ждане.*

*Забудуть злидні й рабський труд
Народи й племена, мій друже,
І буде в згоді жити люд,
Немов сім'я одна, мій друже!..*

Він встав, ще весь в грозі і дзвоні
Невтихлих дум і почуттів,
Аж задихнувшись од погоні
За летом міцнокрилих слів,

Які знялися й засурмили
В світи й краї, в серця й віки,
Мов світлі птиці, що злетіли
З-під схудої його руки.

Хай навстіж вікна, навстіж двері! —
І тьма, і сонце за дверми.
Назустріч іншій, новій ері
Виходить Бернс. Десь б'ють громи.

Десь б'ють громи, зростають бурі
І віщих альбатросів крик.
На Единбурга площі хмурі
Він входить, як в інакший вік.

Іде, осяяний видінням
Прийдешніх, неминучих літ,
І крок, мов ямб, чітким дзвенінням
Квадратний міряє граніт.

Хай навстріч в реготі, в гримасах,
В підскоках, в бантах, в метушні
Йде гурт бундючниць товстом'ясих
І впевнені черевані, —

Державці замків, бірж владки,
Закону лживого стовпи,
Промовці влєсливоязикі,
Ущент сфальшовані пони,

Душопродавці сановиті,
Лукавих істин гендлярі,
Поети, лаврами укриті
При королівському дворі.

Вони йдуть шерегом навпроти,
Бундючні, люті і товсті,
Тупим шлагбаумом підлоти
Знов лігши на його путі,

Та він лякливо й горячково
Від них не зверне ні на крок,
І не відступить ні на слово,
І не скурне ні на рядок.

Нехай шиплять, свистять, зітхають,
Кленуть побожно всі гуртом,
Хай умовляють і лякають
Тюрмою, зашморгом, хрестом.

Але, як воїн в час походу,
З лицем осяяно грізним,
Поет народу — син народу
Йде навстріч ворогам своїм,

Йде не самітником безплудним,
Протухлим в цвілій самоті, —
Іде він речником народним,
Упевненим в своїй путі.

Так він іде, так в вічність входить
Шотландський хлоц, бідацький син.
Земля, де Бернс родився, родить —
Ми знаєм — знов таких, як він.

І плоть од плоти, кров од крові
Народу бідного свого,
Вони в борні, труді і слові
Слугують помислам його.

І давні Бернсові пророцтва
Ім згадуються в час, коли
Світ мракобісся й живоглотства
Могутні грози потрясли,

Коли на дальнім видноколі
Засяв світилом людства Схід,
Де перше в світі древу волі
Зростив і виплекав нарід.

— Тоді поклявся грізно й зло
Найгірший збрід з усього зброду,
Щоб дерево волі не дало
Народові свого плоду, —

Чимало пісв із всяких зграй,
Із всяких місць стягли, мій друже,
Та провалився план їх вкрай, —
Жаліли, що пішли, мій друже! —

Мій друже, Бернсові слова
І досі ще в народній пісні
Живуть, як правди річ жива,
Як іскри гніву благовісні,

Як спів про нас, про наші дні,
Про здійснення видінь пророчих...
В кварталах Ланарку робочих,
В гірській чабанській стороні
Їх не забув шотландець, ні!

ЗУСТРІЧ У ШЕФФІЛДІ

Не голубими брилами металу,
Не двиготом розжарених печей,
Не кранами, що скреготять помалу
По кілометрах ржавих галерей,
Не туш залізних обертанням владним
Над валом, довгим, як стальний тунель,
Не молота обвалом простопадним
На опухи багровом'ясих скель,
Не блискавиць летючими бичамн,
Що б'ють і прищуть з порцелянних веж, —
О ні, не цим стоїш перед очима,
Не цим мені говориш і живеш,
Ти, сірий Шеффілд, в розливі туманів,

У чорній твані, у вугільній млі.
Я бачив більших за твої титанів
В гучних степах донецької землі.
Не вславлених машин британських сила,
Не шеффілдська, так бучно лита, сталь
Про тебе спогад віщий залишила,
Про тебе, Шеффілд, — згорблений коваль!

Водив хазяїн по своїх заводах
Чужих людей, радянських громадян;
Владично гупав по чавунних сходах,
Спиняв і знов пускав прокатний стан, —
Мовляв, це все — його, йому належить,
Для нього служить, кориться йому.
Владар іде, владар уважно стежить
За тінями, що мечуться в диму.
Їх не багато — тих пустили їсти
За п'ять хвилин до звичного гудка,
Тих затягли в бюро канцеляристи,
Тих старший майстер скликав до станка.
І все-таки з рудої мли гамарні,
З-за брил і плит в збиральному цеху
Вони виходять, строгі і владарні,
Вони стають на нашому шляху.
Знайомі лица, постаті знайомі,
Лиш очі в них інакші, не такі...
Стоять в чужім, в хазяйському димнім домі
Британської землі робітники.

— Зайшли б в бюро, панове! Тут,
напроти б!.. —

Спішить хазяїн, дуже він спішить,
І вслід йому хтось засміявсь, і дотеп,
В хазяйську спину пущений, летить.
І знову гурт зімкнувся перед нами —
Він, чимсь важливим збуджений, притих.
Старий коваль з блакитними очами
Проходить між товаришів своїх,
Повільно зводить голову похилу,
Розгладжуючи звислий сивий вус,
І поглядом нам вказує на брилу,
Оточену кордоном синіх блуз.
Папір біліє на сталевій брилі, —

Листок, дбайливо видертий з газет,
І всі стоять, врочисті й занімалі,
Вглядаючись в наклеєний портрет.
Підносять чола. Розгинають спини.
Потерті кепі стягують свої,
Вглядаючись в просте лице людини,
В замислене, ясне лице її.

Як на душі по-людськи тепло стало,
Коли в хвилиній тишині, без слів,
Нас найдорожчим іменем вітало
Примовкле коло друзів і братів!
Збагни ж всім серцем зміст цього привіту,
Прийми ж цю честь і гідним будь того,
Ким твій народ, народ твій є для світу,
Ким є для світу світлий вождь його!

Не сполохом мартенів полум'яних,
Не рокотанням блюмінгових глиб,
Не клятвами з уст клятволамців знаних
Запам'ятати Шеффілд ми могли б, —
Гурток людей, над брилою сталюю
Портрет — привіт старого коваля
Ми пам'ятаєм. Так! Не завше млою
Буває вкрита Шеффілдська земля.

В ОДНОМУ З ЛОНДОНСЬКИХ КВАРТАЛІВ

Коли пройти ряди цих довгих, монотонних
Провулочків, і площ, і вулиць напівсонних,
Червоно-чорних котеджів ряди,
Однакових до злості і нуди, —
То раптом вийдеш ти на площу нешироку,
Де тліє мокрий куш занедбаного дроку
І тягне гостролист, важкий і негнучкий,
Своїх гілок зелені колючки.
Глухий пегляний світ злигоднів і покори,
Безкраїх буднів сірі коридори,
Життя без запалу, без дружби, без надій,
На ключ закрите в скриньці кам'яній.
Пройдуть жілки, пригаслі, сумнолиці,
Щоб мовчки стати в чергу до крамниці,

Простука поштаря підковане взуття,
Десь захлинеться в коклюші дитя.

І кожен звук, не сплівшись з іншим звуком,
Пливе, хитаючись, над глянцуватим бруком
І меркне у безлунній самоті
На довгій, як нудьга, путі.

Не скрикнуть ні вітри, ні школярі, ні птиці
В сирім, безбарвнім сквері при каплиці,
Яка трикутником затисла в глушину
Свою, укриту кіпоттю, стіну.

Ввійдем туди. Імла. Дух пилу, воску й тління.
Для кособокого, ріденького проміння
Вузким замком висить кістляве, зле вікно
Зі скельцями, посліплими давно.
Потріскались дошки зчорнілої панелі,
Худий високий стовп зіперся в ребра стелі,
Стримить, мов стереже смиренно-лживий сплін
Поваплених, байдужих, голих стін.

Ми змовкнем, вражені не шелестом покірним
Крамарських молитов чи миром лицемірним,
Що в ньому мерзне цей святош холодний дім, —
Ми змовкнем, спогадом схвильовані своїм.

Ти чуєш відгомін дзвінких, поспішних кроків,
Що прозвучали тут тому вже сорок років,
Луну розмов, шум пристрасних нарад,
Що тут гриміли сорок літ назад?
Так, з цих холодних стін, з готичних цих ослонів
В мінливу теплоту квітневих вечорів
Повз шереги скупих, закопчених фронтонів,
Бездушних вулиць, замкнутих домів
Ішли вони — гінці мільйонів і мільйонів
Пробуджених, грізних, безстрашних трударів, —
Московських передмість бойовики повсталі,
Майстрі з Уралу, вознесенські ткалі
І петербурзькі горді ливарі,
Грудневих славних днів застрільники старі.
І поміж них, оточений юрбою,
Своє круте чоло схиливши трохи вбік,

Проходив після виграного бою
Орлинозорий, бистрий чоловік.

Він взяв свого бесідника під руку,
І так ішли удвох, і так у даль ішли
По плитах теплого, паруючого бруку,
В хитливих тінях лондонської мли.

Струмки й дзвінки весінньої вологи
Бриніли тихо. Йшли вони удвох,
Говорячи про битви й перемоги,
Про наступ, креслений для дальших перемог,
Щоб не пишатися здобутими, а вміти
Іх за собою владно закріпить,
Бо ворог ще далеко не добитий
І, значить, треба ще його добить.
Вони ішли — нового світу зодчі:
Замислений учитель, старший брат,
І в річ його вслухався брат молодший,
Юнак і друг — тбіліський делегат.
І дим далеких міст любимої Росії,
Кавказьких гір гряда, шир українських піль.
Виднілись їм — як сталь, ясніли плани й дії,
І подвиги, нечувані досіль.
Ні, битви не страшать у далях заяснілих,
Ні підлість зрадників, ні хитрощі їх змов!
Велична армія у двісті тисяч смілих
Зімкнулась ще міцніш, щоб наступати знов.
Ніхто не змусить більш цю армію завзяту
Червоний прапор пролетаріату
Схилити перед краснобаєм лжі.
Ясніша даль. Точніші рубежі.
В боях за партію, несхитну й непоборну,
Примусивши примовкнуть лжу тлетворну,
Меншовиків отруєний язик,
Мужнів, грізнів і кріпнув більшовик.

Так партія міцніла і зростала,
Готуючи той час, той жданий день сигналу,
Що в бурі й громі йде дев'ятий гнівний вал,—
І через десять літ пророкотав сигнал.
І той, що йшов колись по лондонському бруку,
В квітневий вечір через десять літ
На панцирник зійде, й зведе пророчу руку

Вказати світові, куди ітиме світ.
І добрий друг його — мислитель, вождь і воїн
Зведеться поруч з ним, і так підуть вони
Вперед, у боротьбу, в труди доби нової,
В літа роботи, творчості й війни...

Пливли квартали, сірі, тихоходні
Англійські будні, лондонські злигодні
По пагорбах і моквах край ріки.
Тут сорок літ тому ішли більшовики.

З імперських тюрем і царських централів,
З робочих хиж і заводських казарм,
Тропою пачкарів, стежками нелегалів,
Щоб шпик не бачив, не впіймав жандарм,
Щоб вартовий не вистрелив на кордоні,
Щоб поліцай в порту не спостеріг,
Готові до змагань, до сутичок, погоні,
Кмітливих ходів, вирішень крутих;
Готові до дерзань, до ризику й небезпеки.
До мук і допитів, до вироків і кар,
Готові міряти шляхи заслань далекі
І першим нанести у слушну мить удар;
Готові грати гнуть і м'ясо рвать в окові,
Готові на борню, на подвиг, на бої;
Почувши волю партії, готові
Віддати життя, щоб виконать її, —
Ці посланці робочих мас Росії,
Її обдертих сіл, її фабричних міст,
Прийшли сюди, у лондонські озії,
На партії своєї п'ятий з'їзд.

...Ні, це не просто гра схвильована уяви,
Не спогад давніх дій, луна десятиліть.
Це — голос боротьби, безсмертя, сили й слави,
Як гімн вітчизни, гордо нам звучить.
Як східний вітер, він прилинув благовісно
І, вітром цим розгорнутий, пала
Маленький прапор наших серць — мала
Частиночка вогню, твого вогню, вітчизно!

1948

ПОЕМИ

A decorative flourish consisting of a central horizontal line with intricate, symmetrical scrollwork and leaf-like patterns extending upwards and downwards from it.

БЕЗСМЕРТЯ

Три повісті про товариша Кірова

ПОВІСТЬ ПЕРША

ПРАПОР

Всі говорили пошепки. Край столу
Вже пригасав забутий самовар, —
Він зашумів і видмухнув додолу
Сріблястий попіл та рожевий жар.
Посивівши, заблимав наостанці
Пухнатий вуглик...

— Хочеш чаю? — Ні. —

Жовтавий цукор розсипався в склянці
І осідав, мов паморозь, на дні.
Холонув чай. В широкотілій грубі
Сичала пара від вологих дров,
І вогники металась гострозубі,
Аж тихий тріск од їх шугання йшов.
Підкинули іще одне поліно,
Воно стріляло, схоплене вогнем.
— Уже пройшло півночі, Катерино.
Як ти не йдеш, то ми до тебе йдем. —
Дівочий голос з другої кімнати
Відповідав стурбовано: — Іду.
Чи ти не можеш, Осипе, заждати?
— Та це Сергій, а я тихенько жду. —
Зметнувши крихти з столу на підлогу,
Приник до лампи збуджений Сергій —
У п'ятигранний барабан бульдогу
Ніяк не влазив погнутий набій.

Він зброю взяв, цю першу зброю вбогу,
Щоб нею стяг обороняти свій.
Стать на чолі робочого загалу
І зброєю сягати кривих прав, —
Так більшовицький комітет сказав,
Меншовиків одкинувши ухвалу,
І буде так. І більшовик не спав,
Готуючи на випробу тривалу
Нехитру зброю хоч для перших лав.

Вдивлявся Осип в друга молодого, —
Темненька смужка вусиків, і рот,
Прокреслений насмішкувато й строго.
Закам'янів од схованих турбот,
Міцне, рішуче, кругле підборіддя
І щелепів напружений овал, —
Юнак з того робочого поріддя,
Що цілить добре й лучить наповал.
Сергій несхибно випустить зуміє
П'ять куль маленьких, п'ять проклять своїх,
Не забувай, не забувай, Росіє,
Дев'яте січня, петербурзький сніг!
Минуло дев'ять трудних днів. Сьогодні
Вже вісімнадцяте. Світанок настає.
Сергій — із тих, що виконати годні
Призначення і рішення своє.
— Сергію! — скрикнув Осип, — ех, Сергію,
Як добре жити, чорт його бери!
От літо скоро — я про літо мрію,
Дождусь-таки жаданої пори, —
Тоді забуду, як смердить в друкарні
Свинцевий пил, прокислий клей і гас.
Про даль я мрію, про безмежжя хмарні,
Про молодість для кожного із нас,
Про зарослі черемхи коло Томі,
Про їх солодко-гіркуватий дух
І про п'янючий у весінній втомі
Сміх заісточних милих цокотух...
Ми не ввремо, Сергію, ми не можем
Вмирать тоді, коли потрібно жити!
Ми знаємо, що ми їх переможемо,
Навчившись нищити, вмiючи творити.
Проклятий орле, вбійнику двоголавий,

Предсмертним криком крикни й занімій!.. —
І Осип встав, веселий і білявий
І непоборний в юності своїй,
І в очі друга зазирнув Сергій.
Він бачив очі сторожки і мрійні, —
З прозорого, злотистого зорка
Стрибала іскорка запекла і ярка, —
І стало світло, й думи йшли спокійні.
Отак спокійно врізати в мету
Трикутну мушку револьвера треба
І за п'ятнадцять ступенів од себе
Ударить в птицю чорно-золоту.
Все зміряю, все зважу я й ударю,
Примружившись пронизливо і зло...
Мій Осипе, веселий мій друкарю,
Мершій, мершій на світі б розсвіло!
І розсвіте, і вийдуть смілі люди,
І порохом пропахне сніг і дим,
І розсвіте, і всесвіт видно буде,
Весь світ, всю долю видно стане їм,
Двом друзям томським, хлопцям молодим.

З сусідньої кімнати Катерина
Ввійшла до них, врочисто несучи
Шматок звичайного дешевого сатина,
Її руками вишитий вночі.
Червону тканку владно і ласкаво
Взяв Осип Кононов і розгорнув її:
— Ось він, наш стяг, велике наше право
Нести вогонь в усі земні краї.
Як хочеться для людства молодого
Нам, кожному, прожити сто століть,
Як хочеться усе життя прожити
Достойним класу й прапора свого!

І в мить оту здалося юнакові,
Що це не стяг, що грає сонця схід, —
Всі відтінки і полум'я і крові
Ударили й схитнули небозвід,
Немов могутні хвилі пурпурові,
Що омивали величезний світ.
Безсмертний стяг — злітає над світами
Високий омах чистого вогню.

— Клянусь, — тебе я піднесу над нами!
— Клянусь, — тебе життям охороню!

Схід запалав морозяно й багрово,
Сніг закрутив іскристу круговерть,
І день ствердив цю складену на смерть,
Юнацьку клятву — незрадливе слово.

Іще ранково рожевіє лід
Хрумтливої промерзлої Ушайки,
А вже повзуть з воріт і до воріт
Лабазницькі й шпигунські темні зграйки.
Сигнал — «Ставай», тривожний шум юрби,
Сердитий зойк якоїсь офіцерші,
Бас пристава, подібний до труби,
І Марсельези перекати перші.
Рудий вантажник, заводське дівча,
Студент із кучмою русявого волосся
Стають у ряд, плечима до плеча,
І йдуть з околиць. Лунко розляглося
Рипіння снігу. Центр їх зустріча
Мовчанням вулиць і рядами чорних,
Глухих, безлицих городовиків,
Різким сюрчком з-за білих стін соборних
І одсвистом чиїхось ще сюрчків.

Робітники ввіходили у місто.
В морозному повітрі голоси
Виводили розкотисто і чисто
Незвичну пісню грізної краси.
У приспіві, проспіваному тричі,
Підхопленому дружно й гаряче,
Все вище й вище виростали кличі,
І люди йшли, рівняючи плече.
І Кононов в цю мить понад юрбою
Визивно й рвучко викинув свій стяг,
Аж держално бриніло у руках
В передчутті сподіваного бою.
Сергій щось крикнув... Клятву чи прокльон?
І випрямивсь, виймаючи бульдога.
Ішла юрба, піднесена і строга,
Відчувши силу впевнену колон.

Міцнішали і набирали сили
Загрозливі, завзяті голоси.

Враз пристав зник, сюрчки оскаженіли,
Вереснув сніг, заскавучали пси.
І не спинялись ці сюрчки турботні,
Покіль не вилетіли з-за стіни
Засніжені, кошлаті скакуни
Козацької муштрованої сотні.
На мить — затихло, тільки чітко чуть,
Як в мерзлу землю дрібно б'ють копита...
Хвилина бою, вперше пережита,
Тебе ніде й ніколи не забудь!
Вогонь! Вогонь! І постріл сухо ляснув,
Безлунний, куций і нестрашний звук.
П'ять раз крутнувся, п'ять раз легенько хруснув
Злий барабан, стрибаючи із рук.
Шарахнув глухо куль свинцевий розсип,
І козаків змішався кінний лад.
Співаючи, підніс угору Осип
Високий стяг. — Вони біжать назад!
Але зненацька з двору, з підворотні,
З дверей, з провулків, ззаду звідкілясь
На виручку розгубленої сотні
Стрільба шпиків у спину почалась.
Пильнуй, Сергію!.. По льоду Ушайки
Скрегочуть кулі. Не втіка ніхто.
Вже на плечі багровий слід нагайки,
Все шаблею розсічене пальто.
Сергій стріляв, нові вкладав набої,
Стискаючи холодні їх тільця,
Навчаючись проворної, тяжкої
Роботи бою, звичаю стрільця.
Короткий свист — і кінський храп над вухом,
Нахилена папаха козака...
І раптом Осип передсмертним рухом
Червоний стяг зірвав із держака
І навznak впав... Повзуть безформні плями
На сніг, на стяг. Пересвист куль. Вогонь.
— Клянусь, — тебе я піднесу над нами! —
І, стиснувши, не випустив з долонь,
І, щоб рука ворожа не збруднила,
Вихоплюючи в мертвого трофей, —
Засунув стяг за пазуху до тіла,
До смертним потом зрошених грудей.

.

Як глибоко запали сірі очі,
Як рот зчорнів, беркий, мов зсохла кров!
Загаснув день, і знову смерк прийшов,
Сибірський смерк, повільний вступ до ночі,
Що мовчазливо і понуро ліг
На фосфоричний, безконечний сніг.
Порветься рот від схованого крику,
Та крикнути — безсило впасти ниць.
О, скільки серця треба чоловіку,
Щоб придушити розпач силоміць!
Одна ще думка, один ще крок — безодні
Розкриються і заревуть в душі,
Безвихідні, і темні, і голодні.
Тоді це смерть, це смерть, товариші!
Мовчи, Сергію! Вперше, не востаннє
Ти бачиш друзів, вбитих у боях,
Їх ранню смерть, каліцтво їхнє раннє
І стяг безсмертя, стиснутий в руках.
Мовчать усі. Ніхто не запитав
В принишклої блідої Катерини,
Чом на щодні сріблиться сіль крута —
Ще свіжий слід невтертої сльозини.
Вона одна дозволила собі
На самоті по-бабському повити,
Шукаючи полегшення в журбі,
В журбі, з якою неможливо жити.
Знов той же вечір, та ж кімната, ті ж
Шпалери стін, линючі і строкаті,
І тишина снувалась, як раніш,
По напівтемній, згорбленій кімнаті.
Світання й смерк однаково блакитні,
Від грубки йде однакове тепло,
І всім здалось у маячні самотній,
Немов того, що сталось, — не було.
Спізнився Осип, — от і жди на нього,
Коли зібрався весь підкомітет
Для бесіди, для спору запального
Над папіросним аркушем газет.

Та загуркочуть чоботи — вдереться
Із винуватим виглядом юнак,
Вухасту шапку й латаний сіряк
Покинувши десь там на табуретці.

Він закричить: «Макушин, чортів син,
Затримав знов складать якусь об'яву!»
І кинеться до Кострикова він,
Щоб сісти поруч на передню лаву,
Відтак, схиливши голову біляву,
Замовкнути на перших п'ять хвилин.
Тоді Сергій візьме з стола «Вперед»,
Привезений з Женеві через Пітер,
Почне читать, щоб знав підкомітет
Напам'ять все аж до заключних літер...
Не треба, Катре, плакати. Повір:
Він вмер як треба, він умер не всуе,
Ми скажемо про нього й нас почує
В швейцарському вигнанні проводир.

«Товаришу, великий дальній друже!
Могутній спокій слів твоїх і фраз,
Іх людська ясність, їх влучання дуже,
Продумане, відчуте сотні раз, —
О, скільки сил вливав нам в душі ти
Своїм безстрашним прагненням мети!
Товаришу, далекий старший брате!
В Москві, у Ризі, в Петербурзі знов
Кров пролилась, і в Томську кров проллято,
І ще проллється у Росії кров;
Ми знаєм це, ми, робітничий клас, —
Без жертв свободи не дано для нас.
Товаришу, ти знаєш — Осип мертвий,
Але не треба ані скарг, ні сліз,
Бо він, як всі, гстовий був на жертви,
Щоб у боях здобуть соціалізм,
Та спомин наш про нього, як вінок,
Хай до твоїх вплететься сторінок...»
Сергій писав. Схилились поруч друзі,
Щоб зважити всі речення в листі,
Знайти слова правдиві і прості,
І не покірні розпачу та тузі.

Сергій писав: «Не плачте, — він писав, —
Над трупами борців загиблих», — слово
З тієї пісні, що її співав
Завзятий Осип неодноразово,
Коли на сходки для стрілецьких вправ,

Чи спільних читань, чи дзвінких забав
Збирались ми стурбовано й святково.
На дальні мандри, на чудні пригоди,
На зустрічі з чудесними людьми,
На бій і подвиг іменем свободи
Удвох з тобою сподівались ми.
От літо скоро... Заіскряться води
З глухих льодів сибірської зими.
І ти, знавець рибальства і природи,
Дихнеш нарешті повними грудьми...
Сергія очі сірі, аж сталеві,
Поглянули на хлопців журний круг:
— Нехай почує вчитель у Женеві,
Нехай почує наш найбільший друг,
Що Осип вмер, як личить бунтареві,
Від злої кулі, від царевих слуг,
Та прапора прислужники цареві
Не вирвуть в нас для глуму і наруг.
— Він сам наш стяг, щоб ворог не споганив,
Сховав на грудях, перемігши біль.
Його там бачив лікар Граціанов,
Але боявся вийняти звідтіля.
— Я б душу дав, я б тіло смертно зранив,
Аби забрати прапора... —
...Метіль
У комині ревіла, тарабанив
Об шибку сніг, сухий, дрібний, як сіль.
Гуляє містом одчайдушна хуга,
Висвистуючи, дико кричучи.
Не сплять у Томську, Томськ тривожно слуха,
На постріли і вибухи ждучи.
До вікон влипши, наставляють вуха
Купці й купчихи, панни й паничі.
Городовик на змерзлі пальці дмуха
І свій башлик стовбурчить на плечі.
— Хто з вас зі мною вдвох піде до друга
Для зустрічі останньої вночі? —
Пронісся вітер над grimучим дахом,
Застугонів, задеренчав, затих,
І лиш луна повільним, довгим змахом
Пішла по всіх маєтностях царських.
Ніч починалась тишею і страхом,
Перекликом підпилих вартових

У шапках з мідним двоголовим птахом,
Гербом казарм, трактирів і хурдиг.
Сергій підвівся, щоб іти із хати,
Схопив пальто заштопане. Пішов,
Спинився, глянув, щось хотів спитати,
Та мовчки встав за ним Іван Лісов.
Вони безмовно вийшли із подвір'я,
І тільки хвіртка грюкнула в дворі.
Морозним пилом вихрились вгорі
Загострені, розлючені сузір'я.
Мороз ширяв без краю, без границь,
Великий, тихий океан морозу.
Вітри вмерзали в землю голомозу,
Як в лід вмерзають крила мертвих птиць.
Мовчання йшло із півночі. Воно
Посунуло в простори нерухомі,
Аж у ґрунтах порепалося дно
Задавленої, стиснутої Томі.
Кристалики, жорсткі, тверді, як цвях,
Укрили землю розсипами блиску,
І відсвіт зір коловся у снігах
На синю, жовту та зелену риску.
Яка нестерпна і гнітюча синь!
Лице Івана вкрите синизною.
Безмежний сніг рипів попід ногою,
На сотні верст рипіла далечінь.

Звернуть за ріг. Од всіх будов одлегли
Звелися мури. Обвалилось геть
Вапно трухляве; на казенній цеглі
Повиснув іній — снігова імшедь.
Опухлі мури томської трупарні,
І глухомань, і чорних віт узор.
Сміявся Осип, втікши із друкарні:
«Що зверстано, те не піде в розбор».
О так, в нас серце сильне і несите, —
Твори, руйнуй, збудовуй і роби!
Ти входиш в нього, весь суворий світе,
Прекрасний світе діла й боротьби!
Буває мить — ста існувань замало,
Буває мить — і слух не знає меж,
І чуєш людський шепіт за Уралом,
Слова, за морем сказані, збагисш.

Приходить все — свідомість, воля, спокій,
Видіння літ — така буває мить.
Так пізнає цей хлопець сіроокий
Велику волю прагнути і жить.
Пора іти. Скрадаючись найтихше,
Пройти за мур, минути двір в імлі...
Кричить Іван, од тишини знемігши:
— Сергію, стій! Як страшно на землі...
Любима земле! Повставать і славить
Життя всеможне, яросне, земне.
Ні смерть, ні тлін, ні підступи і навіть
У спину постріл не страшить мене.
Нехай Іван лишається — і так
Сьогодні хлопець пережив багато,
І от знесли зморений юнак,
Весь час тримавшись мужньо і завзято,
Піду один, ввійду до нього сам,
Сам нахилюсь до мармурного столу,
Останню шану другові віддам,
Востанне стисну руку похололу,
Візьму наш прапор, поцілую в лоб,
Скажу йому... Ні, не скажу нічого...
Не розшукати слова отакого,
Що висловить всього мене змогло б!

Тут в анатомії університетській,
В її пустій, неприбраній мертвецькій,
На голому, холодному столі
Лежить товариш з кулею в чолі.
Лежить товариш в курточці роздертій,
У піджаку, розстебнутім навкося,
І, зміряне аршином довгим смерті,
Покірне тіло дивно розтяглось.
Напнувся важко горбик дуг надбровних,
Щоб передсмертну думу подолать,
І розпливлась на мускулах безкровних
Мертвотна смага. мутножовта падь.
На підборідді волосинки кволі
Ще проростали із розкритих пор...
Сергій, схилившись, доторкнувсь поволі
Його чола, пробитого в упор.
Високий лоб... Мій Осипе! Вставай же!
Нам треба жить, нам звідси треба йти!

До болю в мозку він вдивлявся і майже
Почув мовчання тьми і пустоти.
Глухим ривком сіпнулись губ куточки
І, затремтівши, руку він простяг,
І ніжні пальці відшукали стяг
Під кострубатим полотном сорочки.
Ось він в руці — червоний шмат сатину,
Частиночка великого вогню.
— Клянусь, — тебе життям охороню
І, може статись, під тобою згину,
І, може статись, — піднесу тебе,
На стягоносця обраний народом,
На чорних землях ідучи походом
За сині гори й море голубе,
Я протопчу, щоб війську путь прокласти,
Жаркі піски, пустелю снігову,
І перед тим, як доведеться впасти,
Своє життя недаром проживу.
Я жив би двічі і помер би двічі,
Якби було нам два життя дано,
Щоб людству чесно глянути у вічі,
Незганьбленим зберігши знамено. —

Він, взявши прапор, вийшов потаймиру
В велику тьму сибірських межиріч,
В глибоку, довгу глушину Сибіру,
У всеімперську приполярну ніч.
Невпинними прибоями простори
Із заходу котилися до ніг —
Степи й узмор'я, городи і гори,
Пісок і пил, метелиця і сніг.
Він, стяг притисши до грудей своїх,
Вперед ступив і вийшов за поріг.

Цих ящиків травлення й сну,
цих сховищ пригноблення й згуби,
Де родяться в повсть і в кіз'як,
де мруть в лишаях і в іржі,
Де розпачем сквашено сир,
замішано ячні коржі.
Він чує народження слів,
тяжке прозрівання конурок,
Ріками закопаних в леп,
віками закопаних в сліп.
Він чує, як вчиться казати
гортанною мовою тюрок
Незвичні слова: «більшовик»,
«совет», і «мандат», і «ревтриб».
Він здалеку бачить
спіралі вітрів,
що ідуть круговертно,
Простреленого офіцера
останній підхльоснутий змах,
Дашнацького маузера в саклі
він гикавку чує предсмертну
І вовче шугання в кущі
муссаватистських папах.
Бої довершались над степом,
порепаним і пробитим,
Пронизаним вереском свердел
до жирних його глибин,
Де з олігоценівих зложищ
повзе й осувається бітум,
В розколинах здутого ґрунту
густий розверзаючи плин.
Це — кров геології.
Сало,
Розтоплене вічністю.
Смоли,
Засмоктані в літосферу.
Проціджений надрами жир.
...А свердел бракує і досі!
Працювати б тепер, як ніколи,
Так ні ж — бюрократи і нафту
записують в нижчий ранжир!
Це — посвіст форсунок, це — натиск,
це — подих моторів, це — поступ.

Енергія, влита в глибини,
енергія, вилита в труд.
«Ех, витиснуть ще одну з тебе
струю гуркотливу і просту б!
Ех, з дзвоном би в свіжі цистерни
твій впійманий вкинути труп!»

Завзято напружились плечі.
Під грою загонистих м'язів
Порипує ремінь на сумці
з походним привичним добром, —
Блокнот для нотаток і формул,
один з неодмінних припасів,
Чіткий, як пунктир астронома,
і точний, немов метроном;
Учетверо складений аркуш
травневого номера «Правды»
Із закликом до закавказців,
із ленінським мудрим листом;
Обтріпаний том Менделеева
про склад пенсільванської нафти
І, вірний учасник дозвілля,
Некрасова вибраний том.
Припаси бійця й командира,
супутник усіх перетрясок,
Амуніції бойової
привичний і мужній тягар...
Завмер, підібгавши під себе
натруджені ноги, підчасок, —
Чорна маленька постать
на фоні полум'яних хмар,
Уважний дозорець — з наганом,
застромленим просто за пасок,
З продимленим карабіном
над гребнем англійської каска,
З кулаком синюватої бомби,
повислої край шаровар...
Напруженість тиші. А вечір
розцвічений був, мов оздоби,
Які на пергаментах древніх
скарбонами вправлені в в'язь.
З таких вечорів уява
іранських писців гололобих

Збирала своє стобарв'я,
химерним узором плелась.
Ці мідні ворота оранжу,
тяжкі нашаровання сині,
Поміж колонад простопадних
багрянцю загаяний рух,
Мозаїка з яшми й порфіру,
вплавлена в блість світлотіні.
Як Шемахинське царство,
сонце ішло за пруг.
Колишня земля Ірана,
пласти віковічних аулів,
Де прадід, і внук, і праправнук
робив і від голоду пух,
Де раб — переписувач текстів
свій зір над пергаментом муляв, —
Старе Шемахинське царство
над нею пішло за пруг.
Колишня земля кумирень
огнепоклонника-гебра,
Христа, Магомета й Ормузда
віками безвихідний круг,
І січа, й різня, і убивство,
і зашморг, і лезо під ребра, —
Закровлене коло Шахсею,
шаліючи, йшло за пруг.
Колишня земля губернаторств,
і негодіантів, і беків,
Де тисячі рук здіймались,
вслухалися тисячі вух,
Як з бакинськими страйкарями
путиловці йдуть далекі, —
Товсте імператорське сонце
котилось навіки за пруг.
Колишня земля магнатів,
що свердлами всіх калібрів
Покручена наскрізь, щоб нафти
прорвати палючий дух,
Щоб Кокорев, Нобель, Шібаєв
на біржах до фінішу вибрів, —
Над нею шібаєвське сонце
безславно пішло за пруг.

Колишня земля Муссавату,
оцінена й куплена чеком,
Обмасленим нафтою чеком
детердінгівських волоцюг,
Розсічена, збещена, схльостана
сухим інтервентським стеком, —
Як ханський бунчукодержець,
сонце ішло за пруг.
— Навіки! — промовив Кіров.
І раптом зродилась гордість,
Що ствердив і він оцю землю
в найвищим її рубежі.
Захтілося крикнути навстріч
крутому кипінню нордів:
«Ех, чорт візьми, правду сказавши,
так хочеться жити і жити!..»
І він, розстебнувши комір
на вицвілій гімнастйорці,
Вслухався, як пульсом по тілу
дзвінка переливність ішла
Ритмічного рухання мислі
і щедро відміряних порцій
Веселої, вірної крові,
бадьорої крові й тепла.
В своїх рудопінних навалах
котились просторів періоди
І розбивались край ніг,
розбризкавши порох та шум.
В пісках закрутили вітри
шипучі розводи і виводи.
Як ящірка, бистрі піски.
Маленький, як змійка, самум.
Гуляла в міжгір'ях луна.
Рядами вкладались відгомони.
Щось білий гукав вартовий
над взятим в лабета селом.
І зовсім поблизу об діл,
об ґрунт, мов сухар, надломаний,
Зненацька ударився птах,
зашарудівши крилом.
Каспійська підносилає ніч,
сірчаним насичена розчином,

Продимлена злим вуглицем,
напахчена випаром нафт,
Над світом цим, сотнями орд
утоптанім, битим і трошеним,
Де йшов Тамерлан і сельджук,
фельдфебель і аргонавт.
Баюри підземних смол —
пливучий, обвуглений мул.
Вкований в конус гори,
як злото в шолом, — колчедан.
Рівномірне гойдання горбів.
Хвилястий землі караван.
За горою — гора і гора.
За аулом — аул і аул.
«...О земле стомовна моя!
Я чую, як ти встаєш.
Я чую, як ти ідеш.
Я чую — приходиш ти.
Для моря твоїх людей
замало старих узбереж.
Для зросту твоїх людей
замало уже висоти.
Приходить народ звідусіль
і літерами ста мов
Розписується на листі
під рубрикою «делегат».
Прийшов Зангезур і Баку,
Карабах і Тіфліс прийшов,
І поруч московських бійців
стоїть урочистий тат.
Астраханський матрос і лезг,
зіпершись разом до стіни,
Алфавітом різних рас
читають одне і те ж,
Я чую, як ти встаєш;
я чую, як ти ідеш,
Як люди твої ростуть,
кулеметники і чабани.
Обтрушуючи з чобіт
порох мінгрельських меж,
Поважно питає грузин
в донбасівця про Перекон.

Я чую, як ти ідеш;
я чую, як ти ростеш,
Як людство твоє встає,
архітектор і рудокоп.
Вірменське прислів'я вчить
вимовою азері
Засмаглий вусатий тюрк,
тартальник з Ейбатських веж.
Я чую, як ти ростеш;
я чую, як ти встаєш,
Як люди твої ідуть,
виноградарі й пролетарі.
В найбільший, найкращий дім,
який тільки в місті є,
В місті рудих фортець,
купецьких скупих споруд,
Збираються люди твої
казать про майбутнє твоє.
Люди, що знають смерть.
Люди, що знають труд.
Виходять з містечок і міст
батраки, шахтарі й ковалі:
Виходять з аулів і сакль
на хмарних нагірних путях,
Несучи до високих трибун
найліпші серця землі
І свої найдорожчі слова
зі всіх, вивчених за життя.
Затісно для слів таких,
цих виходців з кузень і хиж,
У черзі лунких анфілад,
під куполом зліплених зал.
Ти зроджуєшся в тишині,
ти входиш в світи і гримиш,
Історії перший такт —
наш Інтернаціонал.
Ми тебе співали перед боєм,
ми тебе співали в день повстання,
Перед смертю ми тебе співали,
наша пісне,
наша клятво й клич!
Ти кріпила наші барикади,
з кораблів ти сходила остання,

Перша ти вривалася в редути,
з нами йшла в атаку
віч-на-віч.

Чи в пустельних палацах імперій,
в панцирах мурованих огромів,
Чи в кощавій гостроті соборів,
в капишах рукатого хреста,
В сліпоті каміння й алебастру,
в прозріванні арок та проломів, —
Ні, не в них тебе достойна велич
і тебе достойна простота!

Ось твій дім — просторий і прекрасний,
дім, куди ввіходить наша пісня,
І колон гранітноступий почет
перед нею,
grimлячи, встає.

Сотні тисяч співтворців проходять,
в гладах стін, в озерах прямовисних,
В мармурі відбиті. І говорить
кожен з них:

«Це — наше. Це — моє».

Кожен з них ім'я творця врізає
в титанічні грані обеліску.

В цей кристал історії і слави
клас свої
врізає імена

Край флагштока, що бринить,
вгорнувшись
полум'ям невиданого блиску,
Сходить сонце, перше людське сонце,
щоб стояти
поруч знамена!

Метались вітри, як ракети іскристі.
В таке передгроззя, в предпівніч таку
Родилась промова на другому з'їзді
У тисячобаштовім місті Баку.
Стояли гранчасті ліси Сураханів,
Всадивши в свій корінь алмаз і корунд,
І раптом за ними, стрясаючи ґрунт,
Ударило полум'я. Вибух фонтанів.
Прорвавшись крізь обшир, пожежа шугнула,
Мов сполох рантовий багрових комет.

І відсвіт, і свист в перекатах та в гулах,
І здвигнуті простори, й порух бескед,
Повільне хитання хмаровища, й чула
Тривога, розмова, хода караула;
І врізаний в темряву, й пущений в лет
Далеко між гір над квадратом аула
Чийсь постріл, і гострий, тонкий мінарет.
І гіркість сухого, як дим, саксаула,
І ніч перед боем...

...— Вперед!

ПОВІСТЬ ТРЕТЯ

ДЕНЬ

Шелеснувши, прослалась
пухка ялинка шини
На ранішній поросі,
на свіжому снігу.
Він вийшов, по-хлопчачи
стрибнувши із машини,
І рипнув сніг, одчувши
його ходу тугу.
Як смачно кров пашіла,
як дихалося чисто
В морозному повітрі
просторої землі.
Прибоем дальніх шумів
прогуркотіло місто
І лунко забряжчали
трамваї віддалі.
Зривались дружним змахом
легенькі зграйки снігу
З ялин широкоплечих,
з розчищених алей.
Прибулець задивився,
як крутиться з розбігу
І в'ється коло входу
веселий сніг оцей.
Прибулець задивився:
огром восьмиколонний
Фронтоном жовто-білим
піднісся перед ним.

Пройшло сімнадцять років,
коли він, невгомонний.
Врочистий і тривожний,
ввійшов уперш в цей дім.
Вгамовуючи серце,
затаюючи подив,
В гримучі коридори,
в імлу тяжких аркад
Бійцем і делегатом
сюди він вперше входив
В сімнадцятому році
на другім з'їзді Рад.
І той, що ось натхненно
підвівся на граніті,
Що литу з бронзи руку
над всесвітом підніс,
Тоді, живий і простий,
і пам'ятний щомиті,
По-дружньому всміхнувшись,
його долоню стис.
Пройшло сімнадцять років...
Бої Владикавказу,
Безсонні довгі ночі
на промислах Баку,
І Ленінград, і одсіч
зінов'євському казу...
Ні, справді недоречно
старіть більшовику!..
Він, через двоє східців
ступаючи відразу,
Ввійшов у Смольний. Дев'ять
годинник б'є в кутку.
Він вгору йде по сходах
в пальті недорогому,
Затиснувши кашкета
широкий козирок.
Іде він, — всюди чують
секретаря обкому
Бадьорий, звучний голос,
чіткий і бистрий крок.
Відкинулось свавільно
назад густе волосся,

Над сірими очима
тріпоче брів розліт,
І чисте срібне сяйво
на скронях зайнялося,
Як одсвіт гроз великих,
як блиск бурхливих літ.
Іде такий звичайний,
насмішкуватий трохи,
Кремезний, невисокий
і сильний чоловік,
Один із полководців
великої епохи,
Вітчизною своєю
прославлений навік.
Оточений народом,
проходить він помалу,
Іде до кабінету
розчинених дверей.
Поет з Петрозаводська
пита про Калевалу.
— Я знаю. Так, ми справим
столітній ювілей. —
Стурбовано гуркочуть
колгоспники із Пскова
Взуттям своїм рибальським,
рудими чобітьми:
— Щоб не зірвати плани
весіннього улову,
Нас треба забезпечить
і сіллю, і сітьми. —
Він, слухаючи пильно,
схиляється на кріслі
І все, що мусить знати,
весь список своїх турбот,
Записує дбайливо,
слова добравши стислі,
В щоденник червоненький,
в привичний свій блокнот.
Про Псковського райкому
агітроботу мляву,
Про шліфувальний камінь,
зернистий абразив,

Підкреслює аж двічі
важливу дуже справу
Про випікання хліба
сто сорока сортів:
Відсунулись вже стрілки
з десятої години,
Вже списані в блокноті
всі сторінки украй.
— У нас перевірка завтра
новітньої турбіни.
Миронич, може прийдеш?
— Перевірка? Постривай!
Мене один турбінник
так справи вчив своєї:
Коли нова турбіна
на повну силу йде,
Пружком тоді поставте
ви п'ятака на неї:
Якщо турбіна справна,
п'ятак ваш не впаде.
Не знаю точно, — може,
це тільки ахінеї,
Проте прийом перевірить
не вадило б ніде... —
Когось питає, вставши
і випроставши плечі:
— Дозволь тобі згадати
про головну із справ:
Як там з печами «Міге»?
Ми бились за ці печі,
Ти ж знов завалиш справу
з гуртом своїх роззяв... —
Він гнівався — це чути
з повільної вимови,
Коли звучить ще глибше
його уржумське «о»,
Коли холонуть очі,
ховаючись під брови,
І три уперті зморшки
прорізають чоло.
Коли ж тверді і мужні
куточки губ заграють.

І теплий вогник раптом
в очах перестрибне,
— Ну, здорово! — він скаже,
і всі присутні знають,
Що виконано добре
завдання їх складне.
— Не дуже я приємний
для ледарів погонич,
Але й мені замало
приємності від них, —
Розводячи руками,
всміхається Миронич;
На вилицях широких,
як зайчик сонця, — сміх.

Прощаючись, виходить
відвідувач останній.
Від теплих струй махорки
повисла синь вгорі.
День вихідний сьогодні,
і час уже не ранній.
Тридцять листопада
стоїть в календарі.
Він звівсь, аж зарипіли
паркету половиці,
Оглянув по-хазяйськи
стола скупий квадрат,
Дбайливо пересунув
назад до попільниці
Путиловської рейки
блакитно-чорний шмат,
Струснув у пляшці розсип
північної пшениці,
На землях ленінградських
провірений стократ;
В руці любовно зважив
кристалик апатиту,
Похожий на засохлий,
брудний, несвіжий сніг.
Це — дар землі старої,
який з початку світу
В ґрунтах глухих і мерзлих
чудесним скарбом ліг.

Це — дорогий дарунок,
що сповнить буйне зело,
Що збудить і наснажить
могутні врожаї,
Щоб гнувся кожен колос
запліднено й дебело,
Мов зважуючи зерна
вгодовані свої.
Ось зливок металевий;
сріблестосірий іній
Укрив його шершавий,
подзьобаний овал —
Це з Волховбуду перший
здобутий алюміній,
Легкий, летючий, пружний
і радісний метал.
Трофеї і доробки.
Крихкі грудки копалин,
Тільця хрумтливих зерен,
тяжкий кулак руди.
І дивиться зі стінки
на ці багатства Сталін,
Мов каже: «Ще, Сергію,
не скінчено труди!»
Він глянув просто в очі
учителя і брата,
І думав: «Скільки щастя
відчутю мною тут!
Які прекрасні люди,
яка земля багата,
Яка незмірна радість —
людей свободний труд!
Ви вдарили у серце,
гарячі й ніжні хвилі
Знайомої тривоги,
неспокою мого!
Старий вогонь вояцький
не гасне. Я ще в силі
Завзятіше й сильніше
роздмухати його.
Що тюрми не зломили,
що хуги не згасили,

Що сповнило до краю
жадібну мисль мою, —
Ніхто не подолає
у нас цієї сили,
Народженої в ділі,
змужнілої в бою.
Хто крився по обозах,
коли ми йшли в походи,
Хто нас хапав за руки,
коли ми йшли на бій,
Хто плутавсь між ногами, —
тих звільнені народи
Зметуть з дороги, знищать
на всій путі своїй.
О, так! Ми знаєм норев
змійної породи
І вмієм вирвать жала
із пащ підповзлих змій!
Ми вміємо розплутать
їх фраз і діл сувої,
Ми вмієм підіймати
народ для боротьби.
Бо звіку ще не знала
історія такої
Підлоти і лукавства,
зрадливості й злоби.
Отара душ продажних,
розлючена й безсила
Отруєної зброї
безчесні носії —
Сичить їх підла зграя,
почувши, що завила
Худа гіена — Троцький,
цей ватажок її.
Десь притаївсь Зінов'єв...
Я й досі пам'ятаю,
Як кругла, товстом'яса,
розкошлана сова
Випискувала, зблякши
від злості і одчаю,
Свої лякливо-хижі.
і зрадницькі слова.

О, так! Я пам'ятаю
вогненні дні розгрому,
Майстрів коварства й зради,
повержених у прах,
Коли звелися маси,
в обуренні своєму
Навіки заступивши
на Ленінград їм шлях.
Воно іще плазує,
поріддя словоблудства.
Створіння зради й люті,
приховане в імлі...
Боротися і жити
для партії, для людства, —
І більшої відради
немає на землі!..»

Хвилястий пружний вітер
униз струмить з квартирки,
Несе з собою шелест
заметів на Неві,
Луну дзвінків трамвайних
і людської говірки,
Знайомі шуми міста,
такі близькі й живі.
Гірським ключем він пахне
і глищею густою,
Оцей карельський вітер,
запеклий сніговий,
Тверезий, добрий трунок
найкращого настою,
Заварений на темній
верхівлі світовій,
Він ходить по непишній,
просторій, білостінній,
Замисленій кімнаті
секретаря ЦК,
Повільно загойдає
шнур телефонних ліній,
Торкне на стінці карту
і злякано тіка.

Почувши шелест карти,
на неї гляне Кіров,
Задивиться, неначе
промірить віддалі
Ходу річок поважних,
квапливий крок пунктирів,
Все пишне розгортання
північної землі.
Стоять гордливі віхи,
врисовані на схемі
Кружками гідростанцій,
трикутниками руд
На голубих озерах,
на мерзлій хвилі Кемі,
На всіх місцях, де владно
змагає землю труд.
Від Ладоги і Сясі,
від Шуї та Онеги,
Туди, де вгруз у тундру
горбач Кукісвумчор,
В Баренцового моря
краї крутоберегі
Врисовано ці віхи,
великих діл узор.
Бушують Нівабуду
запінені турбіни,
Тримаючи негасних
північних сонць накал;
Рвуть камінь плодоносний
з своїх глибин Хібіни,
І мурманські рибалки
виходять на аврал,
І по щаблях каналів
проносять груз строкатий
З Онеги в Біле море
трубасті кораблі.
Який наш люд завзятий,
який наш край багатий,
Який прекрасний подвиг
вершиться на землі!..
І він схилився, свіжий,
ще навіть вогкуватий

Останній номер «Правды»
розклавши на столі.
Із першої сторінки
ось Вячеслав Михалич
Вглядається крізь скельця
овального пенсне...
Як люто закружляє
хижацька чорна галич,
Коли ухвала наша
кубло їх струсоне!
Радгоспні і колгоспні
до краю повні склади,
Де півторамільярдним
добротним тягарем
Лягли могутніх зерен
пахучі водоспади, —
Достойної роботи
достойний плід берем.
Пекарні завантажить,
відкриті крамниці хлібні,
Щоб справі комунізму
карбованець служив, —
О шостій ввечера збори,
де заходи потрібні
Продумано і точно
накреслить партактив...
І Кіров перший встане,
він знайде влучне слово,
Й високі рушать цифри
в державний свій політ,
І серце гордим щастям
наповниться святково,
І видно стане сонце,
яке приходить в світ,
Про слів його можуть
йому не раз казали,
Та сам не міг збагнути
вогню своїх промов.
Хоч бачив, як натхненно
підводилися зали,
Коли він, закінчивши,
з трибуни вниз ішов.

Він тільки чув, як серце
палає від любові,
Лише промовив перші
слова: «Товариші!»
Та відчував і бачив
народ в його промові
Велику й мужню ширість
великої душі...
— Кінець. Проїду трохи
по городу, до річі,
Будівель на Лісному
шість день не бачив сам. —
І звівся, натягнувши
вузьке пальто на плечі,
В руці портфель потертий
зігнувши пополам.
Ось там, де глухо гнулись
труські покрови моху,
Де ржавів в чорних ямах
суглобуватий хвощ,
Де просторінь пропахла
сирим повітрям льоху,
Де сосни кривотілі
і довгостеблій дощ, —
Там город став на палях,
погнавши в даль потроху
Розгін лунких проспектів,
швидкі кружала площ.
Стоїть він непохитно, —
це Ленінове місто,
Заводів велетенських
заслужений завод,
Де перший постріл Жовтня
пролинув урочисто
І входив з боем в Зимній
озброєний народ.
О, Ленінградє, город
морців і будівничих,
Господарів металу,
майстрів мікронних мір,
Знавців світобудови
законів таємничих,

Творців машин і зброї,
дослідників сузір!
Люблю твій ліс колонний,
граніти, славні й досі,
І невських вод глибоких
німотну течію,
Примхливу гру Растреллі,
спокійну мірність Россі,
Людським трудом здобуту
утвердженість твою.
Я бачу, як наклало
голодне передбур'я
Свої жорстокі тіні
на риси цих споруд,
Коли в твої основи,
в твоє тяжке підмур'я
Гнав палі, клав каміння
раба проклятий труд. —
І ось переді мною
уже зростають стіни
Палаців небувалих,
твоя нова краса,
Високий і просвітлий
дім радості людини,
Утілені сягання,
відчутні чудеса.
Щасливий, бачу нині
і власних марень вияв.
У віхолах Сибіру,
в час бакинських пожеж,
В походах астраханських
в це вірив, цим я мріяв, —
Коли ж ти мрієш добре,
працюєш добре теж.
Люблю таку я мрію,
щоб вся землею пахла,
Щоб не боялась поту,
щоб в діло йшла на спит,
Щоб мускулів і плоті
ненаситимо прагла,
Щоб, як родіння, ждала
своїх прийдешніх літ.

Заплюшиш очі — живчик
 маленьким молоточком
Іскристо і столунно
 постукує в крові,
І чуєш тіла кожним
 наповненим куточком
Своє тривожне щастя,
 розряди життєві.
Коли пізнав ти, світе,
 коли відчув ти, світе,
Що значить мудра й сильна
 земних борців рука,
Як треба нам з тобою
 жадібно й много жити
Цим першим, небувалим
 життям більшовика!
Звільнити сили людські,
 заховані під сподом,
І гори розколоти,
 і рік звернути рух,
Навічно й нерозривно
 становлячи з народом
Єдине серце й волю,
 єдине тіло й дух!..
Він раптом власне слово,
 записане назавше
У стенограми з'їзду,
 згадав несамохіть
І повторив беззвучно:
 — По щирості сказавши,
Так хочеться на світі
 ще жити нам і жити! —

Машина м'яко слалась
 по шелесткому бруку,
По восьмигранних шашках
 наковзаних торців.
Над вулицею Страйків
 дві арки віадука
Уже свої упори
 замкнули з двох кінців;

Вгорі вже скоро зв'яжуть
вихлястих рейок стрічки,
І вулицею люди
підуть без перешкод,
І попливуть по дугах
нової пересічки
Вагонів довгі черги
в Путиловський завод.
Машина мчить в квартали
оновлених околиць,
Мчить на Камінний острів
в робочий городок.
Всі дивляться, почувши
крізь бряк трамвайних колець
Знайомої машини
розкотистий гудок.
— Поїхав Кіров! — каже
до батька комсомолець.
— Поїхав наш Миронич! —
всміхається дідок.
Спішать старі знайомі,
соратники і друзі,
З якими ділить радість,
турботи, славу й гroud.
З кіно гуртком виходять
малята товстопузї
І зводять руки, склавши
врочистий свій салют.
Підтягуючи хвацько
зодягнені бушлати,
Рівняючись праворуч,
їдуть призовники:
— Дивись, Миронич: треба
ще трохи зачекати
І вийдуть з нас завзяті
балтійські моряки!
Як молодо на світі!
Сніг райдужний над містом,
Бринить і в'ється ніжний
метелиці одвій,
Що дзвінко загасає
і відсвітом іскристим

Встеляє синю землю,
хвилюючись на ній.
Смеркання. Засвітились
У Виборзькому домі
Ряди просторих вікон.
Прожектор по Неві
Шугнув і вдарив в небо,
й в проміння переломі
Заворушилися хмари,
громаддя снігові.

Вслухаючись в широкий
шум міста напроти,
Стоїть спокійнозорий
народних мас водій,
Пізнавши грізну велич
державної турботи
І кризь часи вливившись
в народження подій.

— Додому? — Так, додому.
День вихідний сьогодні
Уже скінчився. Вдома —
блакитні зшитки справ.
Листи матеріалів,
колонки цифр холодні,
Але який всетворчий
огонь їх осявав!
До пізньої години
перегортати горки
Газет і повідомлень,
нотаток і листів
І, огорнувшись димом
незмінної махорки,
Шукать для точних мислей
якнайпростіших слів.
В ухвалу, в захід, в лозунг
утілювати мрію,
Змагатись і боротись...
і раптом — телефон,
І чути рідний голос:
— Ти ще не спиш, Сергію?

Готуєш виступ? Добре,
та спом'яни й про сон... —
Знайомий, найдорожчий
і найрідніший в світі,
Спокійний, тихий голос
доноситься здаля.
І він з любов'ю чує
слова, теплом сповиті,
Проказані у тиші
врочистого Кремля.
В Москві, в могутнім місті,
увінчанім зорею,
Не спить його учитель,
його великий друг.
І радісно боротись,
і легко йти землею,
І день встає, і дальній
ясніє виднокруг.

Настало перше грудня.
В величнім супокої
Підвівся Кіров. Штору
відсунула рука:
Вставай же, сонце! Слався,
дух творчості людської!
Живи, життя безсмертне,
життя більшовика!

Живи, життя безсмертне!
Живи, священна славо
Людей, які зродились,
щоб смерть перебороть!
В життях мільйонних жити —
їх вічне й горде право,
Здобуте у безсмертя
і влите в дух і плоть.
Ніщо життя не спинить —
ні постріли, ні зрада,
Ні підступ, ні трутизна
продажної душі.
Нещадно змій розчавте,
навічно знищьте гада,

І вбийте смерть, і славте
життя, товариші!
Встають творці безсмертя,
мислителі й герої,
І день встає над світом,
цей перший день віків.
Живи, дух життєдайний,
дух творчості людської,
Живи, життя безсмертне,
життя більшовиків!

1935—1937

Харків—Київ.

БАТЬКИ Й СИНИ

Приємно й радісно знати, що кров, рясно пролита нашими людьми, не пройшла даремно, що вона дала свої результати.

1919 року в бою під Харковом загинув луганський робітник Петро Цупов. П'ять його синів билися на різних фронтах і троє з них загинуло так, як вмер їхній батько.

З історії громадянської війни на Україні

Він кожному з п'ятьох вдивлявся пильно в очі,
Ловив їх першу мисль і чув їх перший сміх,
І на долоні клав, на шкарубкі, робочі,
Щоб зважити тільця рожевобокі їх.
Вони сміялися, пухнасті рученята
Іще невпевнено простягши до мети.
І так ішли роки, і п'ятого вже брата
Приймали в дружній гурт, як рівного, брати.
Вп'ятьох ловили щук, вп'ятьох пускали змія,
Вп'ятьох в городових жбурляли камінці,
І на підрослого (не знати як) Андрія
Прийшлося перешивать Єгорові штанці.
Ходили уп'ятьох на розшуки вугілля,
Терпляче риючи ліловий чадний шлак,
І, з дому вирвавшись, в короткий час дозвілля
З рогатки цілили ворону між гілляк.
Купатися вп'ятьох хлопчача йшла навала,
Босоніж влазила в угільну жирну твань,
І от в свій тихий нурт їх з плюскою приймала
Від маслянистих плям аж райдужна Лугань.
Тіла їх золотив жорсткий луганський вітер

І степовий будяк роздряпував литки;
По черзі вчилися науки хитрих літер,
Щоб вписувать слова у лінії чіткі,
По черзі танули в сухім горінні кору,
По черзі бралися до праці і до книг,
І вирости цупкі, і тільки ось Єгору
Скрипучий ревматизм скрутив суглоби ніг.
О, безконечні дні в нетопленій хатині,
Картоплі мерзла слизь, крутий землистий хліб,
Розквітла по кутках на вибіленій глині
Зелена, мокра цвіль і рудуватий гриб!
Це ви ішли отак, дитинств робочих роки.
— Борись, мій хлопчику, навчайся і роби! —
І тіло в них міцне, і плечі в них широкі,
І мисль оформила опуклі їх лоби.
І так ішли літа, тяжкі й напівголодні,
В хлопчачих вистрибах, в заранньому труді,
І мати плакала: — Що їстимуть сьогодні,
Чим завтра житимуть хлоп'ята молоді? —
І все частіш до них мовчазно й неквапливо
Гурток чудних гостей приходив уночі,
Хрумтливі бублики і в жовтій пляшці пиво,
Та ще якісь книжки у клунку несучи.
До сонних хлопчаків, всміхаючись, підходив
Любимий їхній гість, хороший дядько Клим,
Від нього можна їм казки почуть на подив
І по-дорослому балакать можна з ним.
Він весело питав: — Ще не спите, орлята?
— О, ні! Ми не спимо, Єфремовичу, ні! —
Та тільки для Сашка, для старшого їх брата,
Був дозвіл слухати розмови ті нічні.
Старою хусткою вікно запнувши щільно,
При кволій лампочці схилившись до стола,
Вони вглядалися в розкриту книжку пильно,
І до світання в них розмова тиха йшла.
Коли, задумою і тишею поійняті,
Уже розходились останні із гостей, —
Нечутно й бережно ступаючи по хаті,
Схвилюваний отець підходив до дітей.
Огорнута теплом убогої постелі,
Спокійно дихала його дочка мала,
Щось бурмотів Андрій, і сни якісь веселі
Примусили тихцем всміхатися Павла.

Він поруч них сидів у роздумі й безсонні.
Вдивляючись у даль, вслухаючись у тьму,
І так сидів, лице сховавши у долоні,
І все життя тоді продумалось йому:
— Зростуть мої сини, робочі чесні люди,
Й за брата встане брат, за батька встане син,
Брати мого життя надійдуть звідусюди,
І буде путь одна, і буде клас один.
І навчимося ми землею володіти,
Як Маркс заповідав, як Ленін учить нас...
І, може, він сказав це голосно, бо діти
Чогось прокинулись: — А що це, батьку, — клас?
Тоді, вслухаючись, аж серце било в груди,
Всі діти Цуповські почули вперш слова
Про те, що Ленін єсть, був Маркс — великі люди,
Що вчать робітників, як здобувать права.

II

Цупов з флотом весною 1917

І день такий настав, коли наймення їхні,
Не раз проказані в нічній луганській млі,
На стягах, на вустах, невгасні і невтихні,
Пройшли по збудженій, збунтованій землі.
Сашка вже не було — до дальнього Кронштадта
Його ще цар забрав у свій Балтійський флот,
І діти думали: «Чи довелося брату
Йти до Зимнього в рядах матроських рот?»
З луганських бідних хиж Радянська встала влада,
І вісімнадцятий тяжкий почався рік,
Німецьких батарей важчезна канонада
За Родаковим десь гриміла віддалік.
Весняно пахнув степ. Блакитним цвітом рясту,
Як одсвітом небес, цвіли горби земні,
І сріберний полин вже прорість гнав стрілчасту,
І жайворонок мрів у звучній вишині.
Гарматний відгомін з весіннім першим громом
Мішався раз у раз в одних розкатів жмут.
Відступить армія. І схвалений ревкомом
Був Ворошиловим розроблений маршрут:
Зберігши сили всі, на Міллерово вийти
І до Царицина пробратись крізь Лиху.
☞ Гатіть, гарматчики, в картеч по німцях бийте.
Вкриваючи вогнем ніч відступу глуху! —

Риплять тугі вози. Скрегоцуть ешелони,
Під лязкіт буферів зчіпляючись вночі.
Тривожних коней храп. Людей тяжкі колони.
Снарядні ящики. Бляшанки бомб. Харчі.
Могуче рухання військового огрому.
— Чекай, Луганську мій! Вернемося ми знов! —
І Цупов, вийшовши з засідання ревкому,
Давно знайомими провулками пішов.
За вікнами халуп хитались чорні тіні.
Десь двері грюкали, кричало немовля.
Він тут родивсь, він жив у цій хисткій хатині,
І це його сім'я, і це його земля.
І він іде звідсіль без розпачу і страху.
— Я вдвох з Павлом піду. Бійці потрібні нам.
Я сину дам свою посріблену папаху
І навіть карабін я свій йому віддам... —
У хату він ввійшов. Звелась повільно Маша,
І тільки глянула — і зрозуміла все.
Він мовчки затягнув два ремні патронташа
І вимовив: — Павло! Хай матір принесе
Твій кожушок старий, мою папаху сиву,
І навіть карабін я свій тобі віддав... —
І він вперед ступив і жінку мовчазливу
У втомлене лице, в уста поцілував.
— Так треба, Машенько. Чекай на зустріч скору.
Де тільки зможу, я догляну за Павлом.
Тобі допомагати доводиться Єгору, —
Сімнадцять літ йому, дорослий він цілком. —
Поблідши, звівсь Єгор і тихо змовив: — Тату,
Я не лишаюся, я йду з тобою теж.
— Куди? — Павло скипів, поглянувши на брата, —
Куди недужими ногами ти підеш?
— Лишайся, сину мій. Ось мати в тебе хвора,
І ти нездужаєш. Ех, скільки треба сил... —
Та й змовк, побачивши бліде лице Єгора,
Уперті вилиці, вузли набряклих жил.
Він сина отаким не бачив ще ніколи;
Слова достиглої, змужнілої душі
Почув неждано він, і ці слова зборолн,
І вперше він синам сказав: — Товариші,
Товариші мої, мої великі діти,
Моя і кров і плоть, сподіванка моя!
Гаразд. Учотирьох підем кадета бити,

Сашко — в Кронштадті, тут — Єгор, Павло і я. ⁴³
Для революції синів даеш ти, Машо,
У горі зроджених. Тепер прийшов той час,
Коли по щастя йдуть, — нехай хоч старість наша
Нехитрі радощі зготує і для нас.
Не доживем, стара? Ну що ж, — так інші будуть,
Такі, як я і ти, не животить в біді,
А жити в радості, й ці люди не забудуть
Бійців, які за них погинули тоді...

III

Утрюх вони пішли. Три добрі трилінійки *Три добрі трилінійки*
До Ворошиловських прибавилось полків.
Смертельні грози битв, злі блискавиці бійки,
Обвал страшних атак грудьми з них кожен стрів.
З Луганська вийшовши, синів не бачив Цупов, —
З трьома загонами пішли вони в похід.
Наскакував бандит, із гавбиць німець гував,
Донський куркуль стріляв із одрізана вслід.
І німець на Лиху ще натиски посилив,
Щоб до Царицина дорогу перетяють, —
Тоді своїх бійців спокійний Ворошилов
В атаки сам водив і вчив перемагати.
Пройшли, звільнивши путь в боях, в атаках, в січах,
У праці й випробі воєнної учби;
Пил маршів і боїв лежав на їх обличчях,
Піт трудних перемог їм заросив лоби.
Під Суровікіним пожару мла багрова
Затьмила обрії, заслала путь і степ.
На бій із бандою полковника Попова,
Півколом вигнувшись, за цепом рушив цеп.
Частина Цупова за залізничним склепом
Стоїть, приклад рушниць приставивши до ніг;
Наказано йти у наступ третім цепом,
І ось команда; «Руш!» Нагнувшись, Цупов біг
З-за станції, з-за хат, підпалених бандитом,
На рівний луг, в траву холодну і густу.
Рушниця на руці лягла привычним гнітом
І мушка врізана трикутничком в мету.
Ось там мета — крапки, розсипані по лугу.
Погані справи в вас, полковнику Попов!
П'ять пострілів. Тепер чергу патронів другу

З знайомим скреготом в рушницю вкласти знов,
І вправно цілити, і бити непохибно
В куркульські душі їх, у чорні їх серця.
Нас ждуть іще бої. Нам берегти потрібно
І кожен наш патрон, і кожного бійця.
Прокочуються вдаль уперті перебіжки.
Рвонувшись зразу, він переднього бійця
Нагнав і поруч ліг.—Посуньтесь, батьку, трішки,—
Почув здивовано. Вдивився до лица
І аж гукнув: — Павло! — Здорові будьте, тату!—
І гільза, димлячись, стрибнула у траву.
Три кулі вгнавши, він садив четверту, п'яту.
— Ну, як живеш, Павло? — Як бачите, живу, —
На ноги скочивши, хвилястим бистрим цепом
Передні рушили. Схопився і Павло. /
Плечистий, кремезний, він височів над степом
І світлі кучері метнулись на чоло.
І тої ж миті лязк. Упала з рук рушниця.
Ще раз ступив вперед, ще раз вдивився в світ,
Тоді, хитаючись, повільно став хилиться,
Рукою пітною схопившись за живіт.
— Павлушко, Павлику... Убитий? Ні, не вбитий...—
Пакет розірвано. Розплутано бинти...
Резерви ввів у бій біляк несамовитий.
Червоні змушені з позицій відійти.
Зомлілого Павла звалив собі на спину,
Поніс до станції. Пересвист смертних бджіл
Здрігався і лящав. — Ти житимеш, мій сину.
Тебе я донесу. У батька хватить сил. —
І раптом вдарило розпечено і тупо
Десь під коліном в кість, і біль міцнів і ріс.
Та, шкутильгаючи, не зупинявся Цупов
І тіло синове, криваве тіло, ніс.
Упав, підвівся знов, та, другий раз упавши,
Земля хитнулася і небо шкереберть
Під ноги попливло. — Оце уже назавше...
Так ось вона яка, та таємнича смерть...

IV

Павло

Удвох очунали в шпитальному вагоні.
— Я знаю, що мені... — прошевотів Павло.
Та губи спечені були гіркі й солоні

І слово вимовить заважко їм було.
— Мені кінець прийшов. — Він проказав над силу
І змовк, вслухаючись в гранат близький розрив,
У гуркіт бою. Змовк, і руку побілілу
На послану під ним солому опустив.
— Ти житимеш, Павло... — казав йому на вухо
Схололий батько, сам не вірячи в слова.
Вже біля поїзда гранати рвуться глухо,
Вже крик бандитських зграй всі звуки покрива.
Метнулись зранені, рушниці чи гранати
Шукаючи навкруг. Ні бомб, ані рушниць.
Павло хрипів: — Мені однаково вмирати... —
Підвівшись раптом, впав на батька горілиць,
Безсило його примусивши лежати,
В предсмертний дужий рух останню вклавши міць.
В ту ж мить із гуркотом убік шарпнулись двері.
Розхристаний козак в вагон влетів з дверей,
І, скільки куль було в козацькім револьвері,
Він стільки випустив в напівживих людей.
Так згинув перший син, Павло Петрович Цупов,
Луганський робітник і син робітника,
І над кривавищем в упор пробитих трупів
Встає його отець. Хай батьківська рука
Закрие бережно розкриті очі сина,
Сповине мертвого шинелею з плеча...
Як тихо на руках лежить його дитина,
Покірне й втомлене, слухняне дитинча...
— Ти чуєш, Павлику? Ти чуєш батька, сину?
Я замордованим дітям своїм клянусь:
Безстрашно битимусь, безтрепетно загину
За те, для чого жив, за що помер Павлусь.
Я, неподоланий, загляну смерті в очі,
Я не зйду з путі, свою обравши путь.
В полках прославлених мої сини робочі
Із краю в край землі наш прапор пронесуть... —
Знов Суворікіно було відбито вранці.
Війська ладналися продовжувать маршрут,
І над могилою постріляних луганців
Три рази прогримів прощальний їх салют.
Вологий горб землі рожевобілим цвітом
Обсипало вишень розгойдане гілля.
Вже одгримів салют засмученим привітом,
Та довго лунами гуділа ще земля.

Земля гуділа скрізь. Розгорнутим походом
Йшли до Царицина донбасівські полки.
Вставали заграви над заходом і сходом,
На півдні й півночі іскрилися клинки.
Був Цупов у боях над берегами Дону,
Був під Царицином в нечуваних боях,
Де сталінський наказ вів Армію Червону,
До славних перемог накреслюючи шлях.

V

Круг мурів цегляних глухим, розмірним кроком,
В шоломи вгрузнувши, німецький йшов патруль, 8
Зустрічних всіх капрал тяжким обводив оком. 33
— Грабоване добро, капрале, карауль! — 11
Чув Цупов їх ходу, крок вбивці й окупанта,
Приникши в темряві за Ольховським мостом.
Копита цокотять. Гетьманська п'яна банда
Промчала по путях. Бряжчить сталений шолом.
Навкруг — кати й шпики. Гуляє по Луганську
Нагайка вартових і шомпол пруссака.
О, Цупов зна, як ждуть на армію радянську
У кожній змученій сім'ї робітника.
О, Цупов знає теж тривожність днів чекання,
Вслуховання у гул все ближчих канонад,
Різка, як запах гроз, передчуття повстання
І радість звільнення, що йде з полками Рад.
Він згадує, як сам в забутій голуб'ятні
Склад більшовицьких бомб влаштував колись
І, певно, знов десь там лежать пляшки гранатні,
Щоб руки в слушний час за кільця їх взялись.
Мигочуть вогники зелені і червоні.
Проскиглила сурма. Майнув хисткий ліхтар,
Хтось крикнув болізно у темному вагоні,
Йй по м'ясу людському загув тупий удар.
Підкови лязкнули об гравій, сталь і шпали.
Тісний гурток людей за кіньми ведучи,
Гетьманські вершники ще раз назад промчали.
— На розстріл повели братів моїх вночі...
Ми помстимось, брати! — Ривком страшної волі
Вже зроджений в устах цей вигук обірвав.
Торкнув хтось за плече, і він обличчя Олі,
Налякане й бліде, у темряві виізнав.

— Ти, дочко? — Батеньку, хутчій, хутчій додому!
В провулках — ні душі і зараз можна йти.
Ми й не повірили товаришу твому,
Коли він нам сказав, що тут чекаєш ти... —
Беззвучно плакала, його зустрівши, жінка,
Дивились з захватом Микола та Андрій.
— Здорова, Машенько? А як моя дитинка? —
І над колискою схилювався він мерщій.
В парадній хусточці там величалась Шура,
Тому шість місяців народжена дочка.
— Міцненька дівчинка, та, бац, яка похмура,
Ніяк не вистромить із рота кулачка. —
Вона уже тяглась до вусів, до борідки,
Кумедно зморщившись, напружено сопла.
— Розкажуй, Петрику! Як ти пробравсь і звідки?
— Схотілося до вас, а тут іще й діла...
Просився довго я, нарешті відпустили.
Добравсь до Харкова, звідтіля уже — пусте.
Немає, видно, в них ні нюху, ані сили, —
Ні, певне, Цупова і цей раз не з'їсте... —
Він вдома був два дні. Дружина похолола
Без сліз вглядалась в тьму, коли він з дому йшов.
Тяжкого кошика за ним поніс Микола,
Пішов до станції, та й не вернувся знов.
Миколу він забрав, четвертого взяв сина,
Щоб в трудній боротьбі за батьком йшли сини,
Щоб в бойовім житті їх путь була єдина,
Щоб справі партії все віддали вони.

VI

У книзі славних літ, подій і дат священних
Рядки історії бринять, немов метал, —
Ми в них вчуваємо звучання серць натхненних
І бронзових людей ведем на п'єдестал.
Ми придивляємось в безтрепетні їх очі,
У мужні лінії спокійних їхніх рис,
І згадуєм діла і вислови пророчі,
І стяг прославлений схиляємо униз.
Безсмертна їхня кров живе в серцях народу,
Живе в серцях братів, онуків і дітей,
Ця кров пролита в час великого походу,
Ця перша вільна кров в історії людей.

Наймення і життя, достойно пережиті!
Як клятву вірності, повторюємо їх,
Увічніні людьми не тільки у граніті,
У бронзі й мармурі, але й в серцях живих.

VII

Він впав під Харковом, під містом робітничим,
Білогвардійцями оточений навкруг,
І над закуреним димами битв обличчям
Шумів між хмарами шрапнелі круглий пух.
Схилялись небеса на руки, розпростерті
По скровленій землі, по стоптаній траві,
І повагом зійшов суворий спокій смерті
На зціплені уста, на очі бойові.
На бронепоезді, що звався «Ворошилов»,
Громивши ворогів наводкою в упор,
Деся біля Юзівки схилювся і знесилів
І так, як батько, вмер поранений Єгор.
Тоді ж, в квітневу ніч, із Цуповської хати
Пішов іще один, останній син Андрій.
Уранці вибігши, гукала марно мати,
Вслухалась з розпачем, як розгортався бій.
Шарпнувся кулемет. І враз забрязкотіли
Навальні постріли із тисячі рушниць.
В луганському степу, край Гострої Могили
Шкуровські вершники котились з коней ниць.
Вони запівзали на непоборнім рубі,
Що перед ними встав і смертю загримів.
Пружності, золоті обоями п'ятизубі
Замурзаний Андрій приносив для бійців.
Слова зривались з губ, порепаних од смаги:
— Завзятий, бач, який! Ану, давай сюди... —
І він вертався, і ніс для них холодні фляги,
Вщерть повні доброї луганської води.
Так з ними і пішов, вмостившись на двоколку
Між цинкових скриньок, торбин, клунків і пак,
І став улюбленцем донбасівського полку
Цей бистрий, і меткий, і радісний хлончак.
Шість впевнених бійців із Цуповського роду
В атаки кидались, проходили фронти, —
Лише Сашко й Андрій вернулися з походу,
Щоб матір мертвою на цвинтарі знайти.

Як батько і брати, в бою помер Микола,
На банду рушивши в загоні ВЧК.
Наган стискаючи, рука його схолола,
Та зброї звичної не кинула рука.

ц. VIII не вміст

VIII

Як часто слово «смерть» звучить у людській мові,
Захвилювавши думку, стривоживши чуття,
Та не лякайся його більшовикові, —
Ти з нами і для нас, товаришу Життя!
Ти нами ствержене і ти здобує нами,
Ти в слові нашому, ти в нашому труді,
Переливаєшся ти нашими серцями,
Ти сповнюєш тіла і душі молоді.
Вславляймо ж, прапор свій схиляючи додолу,
Осяяну життям смерть Цупова Петра,
Єгора Цупова, і Цупова Миколи,
І Цупова Павла хай слава не вмира!
~~Вони не згинули, вони живуть і нині.~~
Вони готові встать на перший клич війни.
Нехай посміє хтось загрозувати країні,
Де є такі батьки, де є такі сини!

МАТИ

*Пам'яті загиблого героя Хасану,
Павла Маленка*

Так яблуками пахне у хатинці,
Як пахнуть хати тільки восени!
На карточках глянцьованих на стінці
Вони стоять. Всі шість. Її сини.
Бійці добірні, вчені землезнавці,
Той — сталевар, той буде — агроном.
Стара їх мати хилиться на лавці,
Вдивляючись у далеч за вікном.
Пішли простори з краю і до краю,
Дороги довгі, гони не прості...
«Який захочу — той і вибираю
Зі всіх шляхів, найкращих у житті».
Земля велика, далечінь багата,
Не вичерпуть рішучості і сил, —
Казав же брат, як проводжали брата:
— Від полюса до Кушки — твій наділ, —
Не зміряти старечими ногами
Усіх путів, що вибрали сини,
Та думкою за любими синами
Вона ішла, куди ішли вони.
Синам мужицьким всі шляхи відкриті,
Абихватило волі та снаги.
З яких країв іще на всьому світі
Такі далекі видно береги?
На карточках глянцьованих звелюся
Їх шестеро, дорослих вже цілком,
І кожну картку уквітчала Фрося

Із чорнобривців сплетеним вінком.
Ось наш Павло. Іздалеку діждались
Цієї картки. Виструнчений весь,
Він трохи мружив очі, що сміялись,
Відбивши блиск хасанських піднебесь.
Два кутики зеленої петлиці,
Пружнастий ремінь щільно стиснув стан,
А з ним два друга — хлопці світлолиці,
Що берегли, як і Павло, Хасан.
Недавно Фрося принесла із школи
Барвисту кулю — виліпок землі,
Де можна пальцем змірять виднокола,
Мов яблука, рожеві та малі.
На кулі тій змальовано червоним
Найбільший в світі, величезний край,
Що над його відміряним кордоном
Стояв і син старої... Прочитай,
Читай же, Фросю! Сил бракує оку
Розглянути... Он синій океан,
Он зачорнів кружок Владивостока,
Он лінія, де витягся Хасан. —
Земля Павла, земля Мишка й Івана,
Земля її та інших матерів,
Що їх добро від озера Хасана
По Сян-ріку один кордон обвів.
І так вона вдивлялась в риси кулі,
Що ясно бачила, як в ранішній імлі
Ішов Павло, щоб стать на караулі
І пильнувать, припавши до землі.
Він знає кожну скелю, горб і вилом
Укритої чагарником гряди.
За солкою, за крутобоким схилом
Він чує сплеск озерної води.
Дзижчить комар, і запахом гнилиці
Приморський вітер дише у лице.
Лягають пальці на затвор рушниці
І на гранати витяжне кільце.
По той бік світу — в ветхому Хамоко,
В манчжурському обдертому селі,
Ревуть бики, хтось верещить високо,
Із хати в хату ходять патрулі,
Все чує вухо, пильно стежить око
І серце теж події провіща.

Незвичний шум сьогодні у Хамоко,
Непевний трепет дальнього куща.
Нехай посміють! Одинадцять смілих
На Заозернім залягли шпилі.
В Хамоко шум. По хижах зубожілих,
Викрикуючи, ходять патрулі.
Нехай посміють! Варта непохитна
На Заозерній сопці залягла.
Леліє даль, волога і блакитна,
І злий комар вчепився до Павла.
Шаліє сонце. З фляги він пригубив
Води краплину, щоб зросить язик,
І ворухнувся. Товариш Христюбов,
Почувши дзенькіт, в цей поглянув бік.
І знову тиша. Долітають в тиші
З Хамоко люті, гострі голоси.
Висоти сині ще стають синіші
В розливі барв вечірньої краси.
Далекосхідний вечір розгортає
Багрянний шовк і золоту кайму,
І пролітання променів безкрає
Просвічує густу таєжну тьму.
Перебіжать ще відсвіти останні
По міднотілих юрбах кедрача,
Та ось вже тільки їх шпилі в сіянні
Забагровіють, як зубець меча.
З-над океану мовчазним потопом
Наплине тьма, згромаджена в вали,
І затремтять сузір'я над окопом,
Де одинадцять смілих залягли.
Приморські ночі непроглядні в липні,
Та пронизати вміють їх наскрізь
Юнацькі очі, пильні і невсипні,
Що в тьму глуху напружену вп'ялись.
Куц зашумів. Фазан крилом захопав.
І вигук «Стій!» І миттю тишина,
І раптом виблиск пострілу з окопа,
І рушила розкатами луна.
І спалахнули полум'ям висоти,
Стіна заліза встала біля них.
Японець вів свої сп'янілі роти
На одинадцять воїнів міцних.
І страшно бились — бризнули гранати,

Бив кулемет, заскреготав багнет,
І рвався клич: «За Батьківщину-мати,
За партію, за Сталіна — вперед!»
Їх впало п'ять в нерівному двобої,
Їх впало п'ять, і не здались вони.
І на серця прострілені герої
Поклали ран священні ордени.
Павло Маленко тут упав забитим,
Дніпропетровський запальний юнак.
Луна Хасану пронеслась над світом
На шану друзям, ворогам на ляк.
Вона летіла з краю і до краю
Хасанських битв і подвигів луна.
Не схилиться під ноги самураю
Радянського Примор'я сторона.
Не схилиться в німотному одчаї
І матір сина, що в бою помер, —
Його безсмертна слава величає
І змінить сина інший син тепер.
До матері, на наболілі груди
Склонивсь Михайло, ще молодший син.
— Живи, як він, — коли ж потрібно буде,
То вми на варті, як загинув він. —
Радянська мати, вільна й незборима,
Встає, щоб в путь благословить дитя,
Із світлим серцем, з тихими очима,
Із добрим словом, з вірою в життя.
В тім слові — гордість матері за сина,
Що неподільно поєднати вмів
Із словом «мати» слово «батьківщина»,
Цю найсвятішу з людських матерів.

1939

КЛИЧ ВОЖДЯ

*Україна визволяється — спішіть
до неї на допомогу!*

Й. Сталін

1 грудня 1918 р.

Тупі від муштр, глухі від болю й втоми,
Як смертники, йшли «слави шукачі»
З кривавих піль Вердена, Марни й Сомми,
Йшли по хліб, по вугіль і харчі,
Свої тяжкі, начавлені шоломи
На головах покірних несучи;
Так триста тисяч сірої навали
Суди по смерть і по ганьбу пригнали.
На український чорний суходіл,
На плідну землю, крізь дрягву і нетрі,
Вони йшли, по смертній втомі тіл
Зміряючи безкраї кілометри,
І падав перший український пил
На офіцерські вичищені гетри,
І край села, віщаючи їх вступ,
На дереві повиснув перший труп.
Вони весь край, ясний і многохлібний,
Вогнем, мечем і нагаєм пройшли б!
Раб України — та на що він здібний,
Як не мовчать та оброблять їм хліб?
І окупант, жорстокий і жадібний,
Вже перший колос український згріб:
— Сікти на смерть, рівнять з землею хати,
Як раб не схоче свій доробок дати! —
В живому м'ясі в'язли шомполи,
Розплескуючи кров людську й прокльони,

І півсела розстрілюють вели,
Якщо в селі знайшли хоч два патрони.
І цукор, збіжжя, коні та воли
Вантажилися похапцем в вагони,
Але натомість до своїх садиб
З карателем вертався пан і піп.
Життя народу стало річчю торгу
Для скупчених в Центральній раді псів
Що віддали країну в сплату боргу
За поворот посад і хуторів.
І щосвітанку звозили до моргу
Скалічені тіла робітників, —
Дешевою здавалась «патріоту»
Ціна і крові людської, і поту.
Та балакучий блазень-адвокат
Вдавався часом в «парламентську спірку»,
І він обрид. І, як спритніший кат
Та як слуга ще ліпший, на провірку
Кривавий клоун — п'яний гетьманат,
Помазаний на царство, вибіг з цирку.
Обранця банди вбійників і шельм
Благословив, як пса свого, Вільгельм:
— На знак подяки, ласки і привіту
За вашу службу, вірну повсякчас,
Дать метрів триста шовку й оксамиту
Жовто-блакитним попкам для ряс,
А гетьману на стрічечку розшиту
Дать хрестика з недорогих прикрас. —
Тож цінувати вміють вінценосці
Своїх собак, муштрованих в поносці.
І пес ревів: — Все вивезти і здерти,
Все висмоктати, витягти усел!
Хто ж не дає, той бистрий вирок
«вмерти» —
Без розгляду і суду понесе.
Повсталий раб! Розкаєшся тепер ти,
Коли нагай наш душу розтрясе!
Розплачуватись будемо із вами
За хліб — вогнем, за цукор — нагаями.
Є ще кати, майстри тортур і мук,
В катівні нашій, у державній варгі,
Щоб лікувать од більшовицьких штук.

Дізнаєтесь, чо́го знання ї́х ва́рті,
Коли зведе над вами свій канчук.
Безусий юнкер в гнівному азарті! —
Вбивав непевних, підсзрілих сік,
В маєток свій вернувшись, поміщик:
— Ставай, прокляте бидло, на коліна!
З процентами вертай майно панам! —
Але навколюшки не стала Україна
І мовила гнобителям: — Не дам!
Ні шмат металу, ні одна зернина
Без бою не належатиме вам!
Я в гніві владнім міць свою потрою,
І я встаю, виходжу я до бою!

В грозі атак, походів, битв і січ
На подвиги, на героїчні дії
За вимріяні протягом сторіч,
За вистраждані у неволі мрії
Підводжусь я, і визвольний мій клич
Почує брат, великий люд Росії,
І він мені на поміч поспішить

У грізний час, в страшну для мене мить.
Ми в спільних битвах братство закріпляли,
По-братськи хліб ділили, ми ішли
В походи спільні, вкупі нас терзали
Орли царя, і панських зграй орли,
І меч і хрест тевтонської навали.
Та вірними братами ми були
В неволі, в горі, в бурях та негоді,
Тож будемо братами і в свободі!

Хизуйся, враже, мучай і неволь! —
Недовгий час тобі шаліти, пане!
Із півночі йде слово, мною ждане,
Єдина воля встане з тисяч воль,
І «Ленін!» — стане спільний всім пароль,
І армія ладом єдиним встане,
І поведе нас мудрий проводир
В поход за щастя, за свободу й мир!
— До Леніна! — і села повставали,
— До Леніна! — підводивсь рудокоп,
— До Леніна! — і партизани гнали
Шляхом північним коней у галоп.
Ішли, зламавши рубежі й завали,
За сотні верст, по сотнях довгих троп, —

Вставав народ, як воїн полум'яний,
На клич повстання, партією даний.

За пазухою бомби несучи,
Мов сховані свої скарби найкращі,
Йшли ливарі, рибалки й орачі
З Луганська, Балти, Харкова й Таращі
За волю битись: вдень ішли й вночі,
Крізь дим і смерть, дряговину і хащі,
Щоб вибратись з боями й набрести
На щорсівські передові пости.

Вночі ішли і поночі минали
Демаркаційну лінію з стовпом,
Де п'ять жаданих літер позначали
Той край, де людство не було рабом,
Де не було ні гніту, ні потали,
Де серп і молот віщим став гербом.
На грудях стрічку поправляв червону
Боєць, досягши оцього кордону.

Займались очі радісним огнем,
Загонисто випростувались плечі,
Натруджені правічним тягарем,
І тисли зброю руки молодечі.
— Куди ця путь, земляче, що ми йдем?
— А вам куди? — До Щорса, до Унечі! —
Принесений з собою груз гранат
Начальнику тоді здавав солдат:

— Бери, начальник! Я приніс цю зброю,
Як мсту за муки, за біду свою,
За землю, кров'ю зрошену святою,
За змучену гетьманцями сім'ю.
Я радісно для визвольного бою
Себе, й життя, і зброю віддаю,
Щоб так боротись за свою країну,
Як то належить відданому сину.

В бійців безстрашних зладнаність стальну
Прийми мене, військ ленінських бригадо!
Я з поля битв нікуди не зверну,
Я вирушаю впевнено і радо
На визвольну Вітчизняну війну
З твоїм наказом, партіє і владо!
Наказ я знаю. Мудрість славних слів,
Прочитаних недавно, зрозумів.

Я прочитав. Слова ці добрим грузом
Несе душа осяяна моя
З того часу, як друзям синьоблузим
Тлумачив їх на тайній сходці я.
Здається, звалась «Український вузол»
Ця річ, що й зараз у душі сія.
Ми вдумувались пильно й гарячково
В її чітке і точне кожне слово.

І незабутня вславлена стаття
З робочих рук ішла в селянські руки,
Щоб весь народ затямив до пуття
Це мудре слово доброї науки,
Як треба людству будувать життя
Без гніву й рабства, визиску й ошуки,
Бо світ, як книгу, людям розгорта
Слів сталінських прекрасна простота. —
Пройшли роки. У битвах вирішальних
Народ зломив і знищив ворогів.
І славить він, з слів чистих і кристальних
Складаючи свій величавий спів,
Того, хто нас до звершень тріумфальних
Веде в майбутнє, як в минулім вів,
Хто, стоячи свободи на сторожі,
Розбив полки і наміри ворожі.
Він, битв стратег і перемог коваль,
Прозірливість явив орлинооку
І, вливши в слово гострене, як сталь,
Побідну мудрість, творчу і глибоку,
Вже прозрівав подій прийдешніх даль
У бурях вісімнадцятого року,
І в сказанні тоді вождем слова
Уклалась мисль безсмертна і жива.
Він бачив все, він розумів до краю
І хід подій і визволення план,
І, ні на мить зневірі та відчаю
Не здаючись, цей більшовик-титан
Викохував орлів народних стаю
Для армії робочих і селян,
Щоб на загибель здирника і ката
Вели народ ці ленінські орлята.
Де небезпека — він туди ішов,
Де фронт хитавсь — він там побіду втілив,
Де ворог був — він опір там боров,

Його ім'ям свої полки посилив
Орджонікідзе, бившись за Ростов,
І, за Луганськ підвівшись, Ворошилов, —
І йшов народ за ним у далину

На правдою освячену війну.

Він з Леніним схилявся вдвох до столу,
Укритого триверсткою навшир,
І по умовних знаках суходолю
Читав путі його несхибний зір,
Од видноколу і до видноколу
Походів дальших креслячи пунктир,
Щоб вкласти в плани точні і тривалі
Дивізій рух, майбутніх битв деталі.

Він, партією посланий на схід,
На трудний подвиг — діло оборони,
Туди, де ворог готував похід,
Щоб розтоптати республіки кордони,
Про український турбувавсь нарід,
Про змученого люду міліони.

І України волю провістив

Вогонь і грім царицинських боїв.

Там бив він тих, хто зрадою червивів,
Хто дихав лжею; в підлу скрившись тінь,
Там був він — єдність прагнень, і поривів,
І подвигів, і штурмів, і стремлінь;
До нього Клим полки з Луганська вивів
І вів туди, до сталінських твердинь,
І славою вкривалась їх дорога,
І в відступі таїлась перемога.

Чабан з Дніпра, з Макіївки ливар —

Вони грозою стали на кордоні,

Щоб до небес роздмухати пожегу.

Чекають гасла війни червоні —

В них слово вірне, влучний в них удар,

В них шаблі гострі, сідлані в них коні,

І понесуться бурею вони

На перший клич священної війни.

Клим Ворошилов — в армії на сході,

На заході гуртує сили Щорс,

І клич повстання клекотить в народі,

І велетень випростує свій торс.

Тремтить з жаху гетьманський хижий злодій,

Пруссацький оберст губить лоск і форс,

І чує він: гуркочуть першим плином
Революційні грози над Берліном.
Він чує: буря входить в фатерланд,
Грунт тут і там трясеться під ногою,
На свій багнет червоний в'яже бант
Матрос у Кілі власною рукою,
А від хистких жовто-блакитних банд
Ні помочі, ні мужності для бою, —
І в зляканій, шаленій метушні
Ця банда стріла передсмертні дні.
Інакшого вишукуючи ходу,
Гадюччя зради вилізло з баюр —
Розпочинає торг життям народу
Рать винниченків, поршів і петлюр.
Але народ вже знав оцю породу
Аматорів підлоти й авантюр:
З народних уст жовто-блакитна браття
Почула смертний вирок і прокляття.

Шукала скрізь хазяїна собі
Ця спілка вбивці, куркуля й хунхуза, —
Ішла складать з поляками союза:
«Ми вам послужим вірно, далебі»,
Запобігала ласки у француза,
Перед румуном клякнула в клятьбі.
Але ніхто не міг порятувати
Цих гендлярів народом від розплати.
Змінявся шелест марок в їх руці
На шелестіння стерлінгів і франків,
І кидались стурбовані дільці
До кабінетів консульських чи танків,
Звідкіль до них кивали покупці,
Довірені англо-французьких банків,
Що купували чековим листом
Всю Україну вроздріб і гуртом.

Тягти в ярмо нових рабів отари
Для Англії і Франції ладен
Гендляр і блазень світових арсен.
Та, наче знак загибелі і карн,
Всі обрії освітлюють пожари,
Як полум'яні спалахи знамен,
Як гроз все тяжчі і ближчі черекати,
Що купчаться, щоб грянути й вражати.

І звівсь народ. Він топче й розбива
Бандитський герб — зазубину трирогу.
Встає Україна, сильна і жива!
— Звільняється вона! На допомогу
Спішіть до неї! — Сталінські слова
Гримлять, як клич, як вість про перемогу.
Як звук сурми в рішучий час атак,
Як гасло битв, як визволення знак.

Цей клич повів на подвиги народи,
Чуття братерства в душах укріпив,
На небувалі на землі походи
Зібрав героїв — славних вояків,
І певністю жаданої свободи
Окрилив людства визвольний порив.
Цей клич звістив в тяжкі й грізні години
Усім світам про волю України.

Історії земної віща річ
Уклалась в слово, просте й незгасиме,
І завше, скільки б не пройшло сторіч,
Позначуваних датами новими,
Люд України цей знаменний клич
В своєму серці вдячно берегтиме,
Бо словом волі освітив навик
Його шляхи великий більшовик.

Клич Сталіна, клич волі, чутний всюди,
Народ підніс, як знамено своє,
І з ним прийшли до перемоги люди,
І зараз він можуть їм дає
Найбільші в світі зводити споруди,
Що комунізм найменням їхнім є,
Що сталінськими сяють прапорами,
Що творяться народом вільним — нами!

1939

ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ

I

Літопису невелемовний звіт
Вкриває порох семи сотень літ,

Але під пилом цим горять слова,
Що їхня правда й дотепер жива.

Тоді, забравши пруссів у полон,
На них п'ятою наступив тевтón.

І вже звелися башти кам'яні —
Твердині меченосців на Двіні;

Закутий в сталь німецький лиходій
Сюди прийшов на учту і розбій,

І припечатав двінські береги
Печаттю смерті слід його ноги.

Він ніс в краї, де жив латиш і ест,
На білому плащі багровий хрест,

Бо в хижака, прикритого плащем,
Був меч хрестом, кривавий хрест — мечем.

Звідсіль на схід шукаючи доріг,
Де б кожен з них розкошувати міг,

В гранітний Венден¹ збіглась звіддалі
Вся наволоч німецької землі,

Орда купців, злочинців і святох,
Позбирана з вертелів багатьох.

Лівонський край став згаріщем тоді,
І дальший шлях замаячів орді —

Втопив грабіжник погляди свої
В ліси Литви, в її святі гаї.

Знов забряжчали рицарські мечі,
Помчали коні, сталлю гримлячи,

І клич лунав: — «Майн готт! Благослови
Тобі кадити ладаном Литви!»

Багріє кров'ю й полум'ям земля, —
Кричить, в огонь упавши, немовля,

І падає безумна матір ниць
Під тягарем залізних рукавиць;

Розсічений мечем до живота,
Вмирає муж з останнім словом: «Мста!»

А дівчині жадібні руки рвуть
Розкраяну ножем німецьким грудь.

Але литвин свій саморобний лук,
І гинучи, не випускає з рук,

І, в горло німця вгризшись, навіть труп
Не розмикає спаленілих губ,

Бо хай би серце вразила стріла,
Аніж покора серце пройняла.

Зелена Литво! Протягом століть
Німецький меч тебе не зміг скорить, —

Він бив і нищив, він рубав і сік,
Червоний Німан в сіре море тік,

¹ Венден — резиденція ордену меченосців у Лівонії.

І кров розчавлюваних немовлят
Була узором для германських лат.

Пронісся вереск чорноперих стріл,
Розвіявсь попіл випалених сіл,

Країна втихла. Тільки крякав крук
І линув пісні рицарської гук:

«О, боже німців! Відповіж,
Що для тевтона діять гоже?
Вбивай і ріж!

Нам допоможе
Німецький бог, німецький ніж.

Трясти рабів — це не грабіж,
Вбивать рабів — для них наука,
Вбивай і ріж!

Ось запурука:
Німецький бог, німецький ніж.

Прогнали пруссів з їхніх хиж,
Литва сплюндрована конає.
Вбивай і ріж!

Нас прославляє
Німецький бог, німецький ніж.

Шляхи на схід одні і ті ж —
Як хмара, звиснемо над Руссю.
Вбивай і ріж!

Тобі молюся,
О, боже німців, — гострий ніж!»

На схід ішла кіннота. Над ліси
Підносилися рицарські списи,

І хрест германців, прапор волощог.
Вінчав їх злобний і бундючний рух.

Вони ішли з лівонських володінь,
Щоб руську землю витоптав їх кінь.

Щоб хліб, і мед, і хутра німець-пан,
Як данину, взяв од рабів-слов'ян.

І мріяв рицар: — «На Дніпрі й Дністрі
Стоять міста багаті і старі.

До їхніх торжищ, пристаней та брам
Зі всіх країн купці привозять крам, —

Лукавий перс, і грецький мореход,
І Генуї зухвалої народ,

І посланець індійських царств — вірмен,
І люди жовтих степових племен.

Там хутро й хліб, там амбра і єдваб.
Там слов'янин. Ні! Там німецький раб!

На схід! На схід!» — Ще дужче підганя
Кривавий рицар чорного коня.

~~Руїна й смерть, де кінь промчав оцей
По згарищах і по тілах людей,~~

І Русь побачила віддалеки
Лісних пожеж гігантські язика.

Приніс північний вітер на Волинь
Чад погару і шум палахкотінь,

І пломеніли небеса весь час,
І люд сказав: — «Це німці йдуть на нас!»

~~У княжий табір вісник вість приніс,
Що меч тевтона над Волинню звис,~~

~~Та князь Данило вже не раз гадав,
Що Русь почує гук німецьких лав,~~

Що прийде день — приваблять хижаків
Плоди слов'янських пишнорунних нив.

Тому свою, в кольчуги вбрану, рать
Напоготові мусив він тримать,

І кликнув клич до воїв з всіх осель
Князь і державець галицьких земель.

На княжий клич вдягають вояки
Високі, гостроверхі шишаки,

Спитують луків силу бойову,
Напружуючи жильну тетиву,

І, бризкаючи іскрами, коваль
Вигострює мечів двосічних сталь,

Щоб ці мечі змогли пересікти
Німецьку кість крізь лати і щити.

Дружина мужу зброю подає:
— «Цілую я озброєння твое, —

Нехай воно нам перемогу дасть.
Коли ж не зможе відвернуть напасть,

То краще вмерти в битві від меча,
Ніж вкритися ганьбою втікача».

Вкладає матір в руки сина спис:
— «На захист краю зброю ти підніс,

Як вірний син, служи ж тепер всякчас
Своїй землі, цій матері всіх нас».

В кольчужні кільця дівчина вплете
Свого волосся пасмо золоте:

— «Нехай воно, в залізну вплівшись сіль,
Юнацьке серце в битвах захистить, —

Коли б це серце ляком пройнялось,
То сивим стало б золото волось».

Виносять стяги з Галицьких воріт,
Подільський шлях б'ють тисячі копит,

Жовтавий Буг нуртує з-під корми
Човнів, обсілих збройними людьми,

Суремна мідь співає з-над Дуїстра,
І князь рече до воїнів: --- «Пора!

Не гоже бути під крижовником
Вітчизні нашій!»¹ — Він бере шолом

І ратну вість вояцтву подає,
Вінчаючи ясне чоло своє.

Весь край слов'янський чує крок дружин,
Які спішать на збір у Дрогичин;

Волинський праліс, нетрища глухі
Обабіч обступають їм шляхи,

Сичить земля під копитом коня,
Замшілу стежку морок заслоня,

Ведмежий рев і зубрій рик в лісах,
І скрикує дитячим зойком птах.

Живе тут в тьмі незайманих дібров
Відлюдний смолокур і звіролов,

Та з хиж лісних виходять люди всі
Назустріч світлим воїнам Русі;

І перед військом впевнено ідуть,
У Дрогичин показуючи путь.

По плесах Бугу в золотій імлі
Пливуть широкогруді кораблі,

По встеленій ромашками траві
Дружинники ступають бойові.

Проходять мимо князя їх ряди:
— «На поле слави, князю, нас веди!»

Хай знає згряя-рицарських гульвіс,
Як б'є наш меч, як пробива наш спис!»

І дивиться злотобородий князь
На рать, що в древній Дрогичин зійшлась,

¹ «Не ліпо бути під крижовником (хрестоносцем) вітчизні нашій» — дійсні слова Данила Галицького.

І гromовиця помсти, як гроза,
Його спокійні очі проріза:

«Гей, рицарю жадібний, стережись!
Ось витязі слов'янські підвелись,

І бистролетні птиці наших стріл
Нап'ються крові із німецьких жил,

А в наших пушах вистачить гілляк
Для вибіглих з Німеччини собак,

Бо їх навалу, звернену на схід,
Змете мечем племін слов'янських рід».

II

Вельможний Бруно, рицар і монах,
З горбів надбузьких поглядав на шлях —

Він бачив діл, розкинутий навкруг,
Кипучі пуці, тьяноводий Буг,

І вбитий в кручі глинястої схил
Високий дрогичинський частокіл.

За ним ховалось сонце. Тріпотів
Над містом смуг злотистих перелив,

Внизу ж темніли стін стрімкі зубці,
Немов залізний обід на вінці.

Був нерухомим і глухим осад,
І раптом Бруно похитнувсь назад, —

Засліп його пташино-жовтий зір
Від сяєва, що залило простір.

В Дрогичині на весь навкольний світ
Розкрився отвір тесаних воріт

І першим сонце хлинуло звідтіль,
Як перший воїн дрогичинських піль.

А військо йшло по сонцю, по путі,
Яку встеляли мева золоті,

І несла в далеч сонячна ріка
Високу й грізну тіль войовника.

Йшли списники, піднісши догори
Настромлені на довгий спис багри;

Йшли мечники, врочисто несучи²⁶¹
Свої цямі, як промені, мечі;

Йшли лучники, сховавши в колчани
Рій бистрих стріл — разючий дощ війни, —

Йшло вояцтво, братство ратних діл,
І сходило із пагорба на діл,

Шикуючись у лави бойові
На оболоні, на грузькій мокві.

За ними йшла неждана тишина,
Та враз сурма озвалась голосна, —

В суремнім співі, що лунать пішов,
Спливла, як хмарка, княжа хоругов.

Огорнутий багрянцем опанчі,
Тримаючи десницю на мечі,

Данило їхав. Гримотів за ним
Кінноти тисячокопитний грім.

Цей грім копит і сурм тривожний спів
До рицарів луною долетів,

І вдарили серця їх в сталь кольчуг,
І Бруно подививсь тоді навкруг,

І так промовив рицарській юрбі:
— «Цей край слов'янський віддано тобі!

Кого впіймаєш — тим петля і меч,
Кого живим залишиш — онімец!

Щоб на Русі ми владними були,
Вперед, германці!» — Роги заревли,

Ударили важчезні скакуни
Твердим копитом об трусські лани,

Аж виплескались води із криниць,
Аж, свиснувши, схилились лози ниць.

Мнучи чагарник, зсунувся й помчав
Залізний клин залізнокутих лав,

Щоб ворога розбити пополам,
Зламати слупи дрогичинських брам.

Гарчать короткі вигуки людей,
Об лати б'ються крила їх кирей,

А на шоломах, що вкривають рать,
Зловісно роги буйвола стирчать.

Довжезний спис нахилено вперед,
Натягнуто рипучий арбалет,

Та гружений залізом битви кінь
Ногами загрузає в болотінь

І рветься знавісніло із води,
Розладнуючи бойові ряди.

Клятьба. Слова прокльонів і погроз,
Раптовий свист із недалеких лоз,

І, тремтячи, стріла свій дзьоб вгня
В криваве око першого коня.

Шаліє кінь, зметнувшись на диби,
Вудила рвуть обвислий шмат губи,

Остроги порять ребра скакуна,
— Вперед! — Крик труб повторює луна.

Знов свист, і свист, і мерехтіння стріл,
Хитнувся ратищ смертоносний схил,

З кущів, з купавин, плазом, як вужі,
Повзуть слов'яни, стиснувши ножі.

Піднісся ніж — і цівка б'є густа
В коня з розпоротого живота, —

Він ще несеться, скровлюючи лан,
Та падають укупі кінь і пан,

І воїн німця в шпари лат вража
Ударом вузьколезого ножа.

Вже впав на землю рицар не один,
Порушивши рядів залізний клин,

Та й труп на трупі зупинить не міг
Скаженого заліза дикий біг.

Дружина руських вгору вже звела
Багри стягати рицарів з сідла,

І задзвенів, як в бурю дзвонить бір,
Метал могутньо змахнутих сокир.

Мовчало військо. Гук зростав. Ще мить —
І Дрогичинська битва загримить.

Хропіння коней. Вигук. Гуп копит.
Сталь цілить в сталь. Удар списа об щит.

Чийсь прокльони. Стогони чийсь.
Зіткнулися. Зійшлися. Завелись.

Б'є волиняк по латах навмання,
Аж лопає узорчаста броня;

Чернігівський сумирний гречкосій
Стромляє в німця спис гранчастий свій;

Темні харалужний меч киян
Від крові димних, чорнокраїх ран,

А галицького келепа злий дзьоб
Крізь забороло всаджується в лоб.

Щит тисне щит. Тріщать кістки й списи.
Предсмертний зойк. Захриплі голоси.

Хтось вп'явся в горло ворогу. Хтось впав.
Залізний скрегіт. Гупання булав.

Кипить над полем сонце, порох, чад,
Та німці в бій ведуть за рядом ряд

І, розтягнувшись лавою, рязять
Розсипану по полю пішу рать.

На кручах, в полі, в заростях узлісь
Ще билися, боролись і сіклись,

Та скрізь, в червлений руський щит б'ючи,
Блищать зухвалі рицарські мечі.

І вже до міста скаче навпростець
Гонитвою захоплений їздець.

Осад замкнув ворота. На стіні
Смола клекоче в чорнім казані

І темнозорі, яросні жінки
Ллють вариво димуче в черепки.

До стін!.. В цю мить з-за надбережних гір,
З долин, де шумно розступився бір,

У сяйві стягів, в славі бойовій
Кіннота руських вимчала на бій.

І знов над нею, наче срібний птах,
Летів, лелів і маяв княжий стяг.

— За Русь, за честь! — Залізний шестопер
Данило владним вимахом простер,

І валом сяйва, сталі й дужих тіл
На німця військо хлинуло з двох крил.

Жахнувшись, обернулись вороги, —
І в їх щити вгрузає зуб клюги,

Летять шоломи, як череп'я, з чол,
Розламуються ґратки заборол,

І навстріч смерті злякано пливе
Лице тевтона сине і криве.

Свій хижий меч він ронить спроквола.
І падає, гуркочучи, з сідла.

Так сотня впала — стугонить стократ
Гупня на землю звалюваних лат,

І сто червоних рицарських борід
Стирчить з трави за руським військом вслід.

Сам Бруно бачить рицарства розгром,
Сильніше примощовує шолом:

— «Якщо не славу — смерть знайду собі,
Але додому не верну в ганьбі».

Вп'ялись в коня остроги золоті,
Кривавий хрест палає на щиті,

Шалений Бруно скаче стрімголов,
В бою шукає княжу хоругов, —

Ось там, де смертна січа затялась,
В кольчuzі срібній сяє вражий князь.

Мечем до нього прорубати путь!
Назустріч коні скачуть і хропуть;

Ворожий спис розсічено мечем,
Чиясь рука летить разом з плечем.

Мета все ближче. Ще один розгін —
І меч зведе над руським князем він!

Раптово хтось з купавин вирина
І падає під ноги скакуна.

Скакун реве, спиняє люто біг,
Аж лопають підтяті жили ніг,

Вриваються попруги на сідлі
І кінь вклякає лобом до землі.

Великі руки зводять булаву,
І Бруно тяжко грюпає в траву —

Він захрипів, заляскав сталлю й втих,
Прикований вагою лат своїх,

А переможець став тоді над ним
У постолах і в одягу льнянім,

Цей добрий вой Данилових дружин,
Веселозорий, юний слов'янин:

— «Здоров, німчаю! Е, німецький рак
В залізній шкаралущі вже закляк.

Не так забився, як злякався. Що ж,
Ми гоїмо і не таких вельмож...»

В цю мить Данило підскакав сюди:
— «Хай встане він! На ноги пса зведи!»

Торохтячи листами м'ятих лат,
Підвівся Бруно й заточивсь назад —

Він з князем стрівся до лица лицем.
— «Ти, воеводо, в бран попав живцем?»

Гаразд! Потопчеш довгий східний шлях,
Та з ланцюгами бранця на ногах.

Ведить його — він сам іти не звик!
І князь од Бруно відвернувся вбік

І тихо рушив у вечірній млі
По полю бою, по страшній землі,

Де плив туман в грозою битий діл,
Де вже загасли блискавиці стріл,

Де відгрімилі лютих січ громи
І зганьблений нападник ліг кістьми.

— «Від грому битви,— воям мовив князь,—
Німеччина сьогодні затряслась.

Смертельний шлях для неї — шлях на Схід,—
Таким він є і буде сотні літ,

Бо добрі вої родяться в краю,
Що німцям землю не віддасть свою.

Тож втрить з лица боїв кривавий піт,
Мечем востанне заgrimить об щит,—

Хай грізним дзвоном збройна сталь і мідь
Про перемогу нашу сповістять,

Хай світ вчуває в цій гучній ясі,
Що не владичить німцям на Русі!»

І кожен воїн відказав: — «Амінь»,
Звитяжний меч простерши в далечінь.

1942

З М І С Т

ЙОГО ІМ'Я

	Стор.
Його ім'я	5
Людина стоїть в зореноснім Кремлі	6
Великий день	7
Веди, учителю	8
Жовтневий марш	9
Конгрес у Варшаві	12

Р О К И

Пісня бійця	17
Протигаз	19
Будинок	21
Прапор, і сонце, і вітер	23
Смерть Гамлета	25
Танець	28
І сонце таке прозоре	30
Грими, фанфаро	36
Зброя миру	38
Гнів отчизни	39
Хай славиться сонце	40
Пісня волі	41
Здійснення мрії	43

У ДНІ ВІЙНИ

Клятва	49
Летить, орли!	50

Пощади псам нема!	51
Балада про подвиг	52
Залізний хрест	54
Наш танк	55
Стяг на багнеті	56
Клич	57
Твій син	59

Сталінградський зошит

Вітер зі сходу	62
Напередодні	63
Біля хати	64
Дорога	66
На переправі	67
На березі	69
На командному пункті	71
В яру	73
Прорив	78
Битва	81
Епізод	84
Прапори перемоги	85
Пам'яті Ватутіна	86

Київські етюди

I. На лівому березі	87
II. На вулиці	88
III. Біля університету	89
IV. Яр	90
V. Ранок	92
VI. На площі	93
VII. Будівничий	94

ПОДОРОЖІ

Грузинські поезії

I. Горійський ранок	101
II. Біля будинку в Горі	104
III. На руїнах у Кутаїсі	107
IV. Шлях до Тмогві	108

V. Над труною Важа Пшавєли	111
VI. Скарга меча	112
Хлопчик з Чуфут-Кале	114

Узбекистанські поезії

I. Садівник	117
II. Танцівниця	118
III. Труна Тімура	120

Бориславські оповідання

I. На околиці Борислава	122
II. Передчуття грози	123
III. На карпатських узгір'ях	124

Англійські враження

Скелі Дувра	126
Біг Бен	127
Шкіц до портрета	130
Мандрівний джентльмен	131
Смеркання в Гайд-Парку	133
Солдатська балада (лондонська бувальщина)	135
У Стратфорді на Ейвоні	140
На шотландській дорозі	144
Спомин про Бернса	145
Зустріч у Шеффілді	149
В одному з лондонських кварталів	151

ПОЕМИ

Безсмертя. Три повісті про товариша Кірова	
Прапор	157
Ніч перед боем	168
День	177
Батьки й сини	194
Мати	205
Клич вождя	209
Данило Галицький	217

Редактор *О. Жолдак*
Художній редактор *К. Калугін*
Художник *І. Хотінок*
Технічний редактор *С. Зіскіндер*
Коректор *О. Шпакова*

МИКОЛА БАЖАН. ИЗБРАННОЕ

(На украинском языке)

★

БФ 00467. Здано на виробництво: 9. I. 1951 р.
Підписано до друку 29. I. 1951 р. Формат па-
перу 84x108/32. Папер. арк. 6. Друк. аркуш.
12,095+1 вкл. Обл.-вид. арк. 11,14. В друк. арк.
40,480 зн. Зам. № 47. Тираж 5.000.

★

4-та Республіканська Поліграфічна ф-ка,
м. Київ, пл. Калініна, 2.

